

VEERTIG JAAR ECONOMISCHE, SOCIALE EN CULTURELE MENSENRECHTEN*

In mijn bijdrage aan de herdenking van de veertigste verjaardag van de Universele Verklaring van de Rechten van de mens gaat de aandacht vooral uit naar economische, sociale en culturele rechten. Invalshoeken daarbij zijn:

- menselijke waardigheid als inzet van internationale economische en sociale samenwerking; – de betekenis van de Universele Verklaring als programma van eisen voor de inrichting van een democratische samenleving;
- de noodzaak van een evenwicht tussen mensenrechten en rechten van staten;
- internationale standaards voor de implementatie van mensenrechten;
- collectieve mensenrechten als aanvulling op individuele mensenrechten.

A. Menselijke waardigheid als inzet van internationale samenwerking

1. De grote verrassing van het Handvest van de Verenigde Naties is niet zozeer geweest de vorming van een veiligheidsraad maar de introductie van internationale economische en sociale samenwerking. Daarmee is immers een, zij het aarzelend, begin gemaakt met een zorg voor vrede, die méér inhoudt dan de afwezigheid van oorlog. Met het oog op het scheppen van toestanden van duurzaamheid en welzijn dient de VN te bevorderen – artikel 55 –

- a) hogere levensstandaarden, arbeid voor allen en voorwaarden van economische en sociale vooruitgang;
- b) oplossingen van internationale economische, sociale, hygiënische en aanverwante vraagstukken en internationale culturele en opvoedkundige samenwerking;
- c) algemene eerbied voor en inachtneming van de rechten van de mens en de grondvrijheden voor allen zonder onderscheid naar ras, geslacht, taal of godsdienst.

2. Het VN-Handvest rekent zelf arbeid voor allen en hogere levensstandaarden nog niet tot de rechten van de mens. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens doet dat wel. De Verklaring is werkelijk universeel in die zin dat haar inhoud door alle staten is aanvaard¹. Dat is heel ver-

wonderlijk juist omdat zij zowel burgerrechten en politieke rechten als economische, sociale en culturele rechten omvat. Het baanbrekende van die Verklaring schuilt niet zozeer in de burgerrechten en politieke rechten als wel in de economische, sociale en culturele rechten. Tot dan toe werd internationaal aan de tweede groep van mensenrechten geen aandacht besteed, afgezien van het verbod van dwangarbeid en slavernij en het – niet algemeen aanvaarde – recht op eigendom van goederen.

3. De burgerrechten en politieke rechten zijn vastgelegd in de artikelen 3 t/m 16 van de Universele Verklaring. Zij betreffen de onschendbaarheid van personen, gelijke bescherming, vrijheid van godsdienst en meningsuiting alsmede van vereniging en vergadering². De economische rechten in de Universele Verklaring behelzen eigendom³, arbeid en vakbeweging⁴; de sociale rechten maatschappelijk zekerheid⁵, vrije tijd⁶ en een passende levensstandaard⁷ en de culturele rechten onderwijs⁸ en deelname aan het culturele leven van de gemeenschap alsmede het genieten van kunst en het deel hebben aan wetenschappelijke vooruitgang en de vruchten ervan⁹.

4. De basis van al deze rechten vormt de menselijke waardigheid. Alle mensen worden, in de woorden van artikel 1 van de Verklaring, vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren en behoren zich jegens elkaar in een geest van broederschap te gedragen. De Verklaring gaat er daarbij van uit dat de individuele rechten op zich nog niet een afdoende waarborg vormen dat de menselijke waardigheid voldoende tot haar recht komt. Daarom geeft zij aan iedereen óók het recht op het bestaan van een maatschappelijke en internationale orde, waarin de rechten en vrijheden uit de Verklaring ten volle kunnen worden verwezenlijkt¹⁰. De gemeenschap

achievement for all peoples and nations» (AVVN res. 41/150 van 4 december 1986; zie ook AVVN res. 42/131 van 7 december 1987).)

² Krachtens deze artikelen heeft iedereen recht op: leven (art. 3); erkenning als persoon voor de wet (art. 6); gelijke bescherming door de wet (art. 7); daadwerkelijke rechtshulp (art. 8); eerlijke, openbare en onpartijdige rechtspraak (art. 10); voor onschuldig te worden gehouden in geval van vervolging wegens een strafbaar feit tot aan bewijs van het tegendeel (art. 11); vrijheid van verplaatsing binnen de grenzen van iedere staat (art. 13); asiel (art. 14); nationaliteit (art. 15); huwelijk en gezin (art. 16); vrijheid van godsdienst en overtuiging (art. 18); vrijheid van mening en meningsuiting (art. 19); vreedzame vereniging en vergadering (art. 20); deelname aan het landsbestuur (art. 21).

Verboden zijn slavernij en slavenhandel (art. 4); folteringen alsmede wrede, onmenselijke of ontorende behandeling of bestraffing (art. 5); en willekeurige arrestatie, detentie of verbanning (art. 9)

³ Art. 17.

⁴ Art. 23.

⁵ Art. 22.

⁶ Art. 24.

⁷ Art. 25.

⁸ Art. 26.

⁹ Art. 26.

¹⁰ Art. 28.

* De auteur is hoogleraar volkenrecht en vice-rector van de Vrije Universiteit te Amsterdam. De tekst is de rede die werd uitgesproken tijdens de viering van de veertigste verjaardag van de Universele Verklaring aan de RUG op 8 december 1988.

¹ De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (AVVN) aanvaard met 48 stemmen voor, geen tegen en 8 onthoudingen, te weten Joegoslavië, Oekraïense SSR, Polen, Saudi Arabië, USSR, Tsjecho-Slowakije, Witruisische SSR en Zuid-Afrika (AVVN res. A (III) van 10 december 1948). De socialistische staten hebben in de Slotakte van de Conferentie over Veiligheid en Vrede in Europa (CVVE) van 1 augustus 1975 echter verklaard dat zij zullen handelen overeenkomstig de doeleinden en beginselen van de Universele Verklaring (1. (a) VII). In 1986 besloot de AVVN zonder stemming om de veertigste verjaardag plechtig te vieren als «a common standard of

heeft daartoe rechten jegens het individu. Zonder die gemeenschap is immers de vrije en volledige ontplooiing van de individuele persoonlijkheid niet mogelijk¹¹. De wet dient echter paal en perk te stellen aan de rechten van de gemeenschap¹²:

In de uitoefening van zijn rechten en vrijheden zal iedereen slechts onderworpen zijn aan die beperkingen, welke bij de wet zijn vastgesteld en wel uitsluitend ter verzekering van de onmiskenbare erkenning en eerbiediging van de rechten en vrijheden van anderen en om te voldoen aan de gerechtvaardigde eisen van de moraliteit, de openbare orde en het algemeen welzijn in een *democratische* gemeenschap.

5. Er bestaat een groot verschil tussen democratie als bestuursvorm en democratie als levenswijze. Als bestuursvorm kan democratie niet garanderen dat de rechten en vrijheden, die in de Universele Verklaring zijn vastgelegd, worden geëerbiedigd. Een democratische samenleving kan dat wel omdat politieke vrijheid en individuele rechten er het gezag van de staat verminderen of matigen. Bovendien veronderstelt zij de aanwezigheid van effectief toezicht op de verwezenlijking van mensenrechten door een onafhankelijke instantie¹³. Een helft-plus-een mentaliteit in bestuurlijke besluitvormingsprocessen verenigt democratie tot de macht van het getal, waarvan juist de uitoefening van sociale rechten in de praktijk de dupe wordt.

6. In de erkenning van een individueel recht op maatschappelijk en internationale orde en in de plichten van het individu jegens de gemeenschap schuilt een tweede opmerkelijk verschil met oudere formuleringen van mensenrechten. De Universele Verklaring erkent met andere woorden dat er een nauwe samenhang bestaat tussen de verwezenlijking van mensenrechten, nationale (= maatschappelijke) en internationale orde en democratie. Zij is daarmee na veertig jaar haar tijd nog steeds ver vooruit met name wat de economische, sociale en culturele rechten betreft.

7. Anders dan bij de burgerrechten en politieke rechten ligt bij de economische, sociale en culturele rechten niet zozeer de nadruk op de vrijheid van het individu tegenover de gemeenschap als wel op de noodzaak van samenwerking tussen individu en gemeenschap. De burgerrechten en politieke rechten vinden namelijk hun oorsprong in het achttiende-eeuwse denken over individuele autonomie en vrijheid. De economische, sociale en culturele rechten wortelen echter in het hedendaagse denken over de sociale welvaartstaat, waartoe het socialisme in de negentiende eeuw de aanzet heeft gegeven. De tegenstelling tussen liberalisme en socialisme is nog steeds niet overbrugd. De verwezenlijking van economische, sociale en culturele rechten lijdt daar ernstig onder.

8. Met name de Verenigde Staten van Amerika moet als bolwerk van het liberalisme niets hebben van het socialisme en verzet zich daarom tegen de internationale erkenning van economische, sociale en culturele rechten. Er mag enige kans zijn dat de VS eindelijk het verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten zal bekrachtigen, voor het verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten is daarop helaas in de verste verte geen vooruitzicht. In 1986 heeft de VS in

de derde Commissie van de Algemene vergadering zelfs zijn steun aan de VN-Verklaring inzake Sociale Vooruitgang en Ontwikkeling uit 1969 ingetrokken.

B. Programma van eisen voor sociale vooruitgang en ontwikkeling

9. De Algemene Vergadering van de VN heeft de Verklaring inzake Sociale Vooruitgang en Ontwikkeling – res 2542 (XXIV) – op 11 december 1969 aanvaard met 119 tegen geen en twee onthoudingen (Cuba en Malta). De Verklaring bevat een belangwekkende opsomming van doelstellingen en praktische richtlijnen voor een sociaal beleid op nationaal en internationaal niveau.

10. De VN-Verklaring inzake Sociale Vooruitgang en Ontwikkeling vormt het laatste internationale instrument dat een grote mate van eenstemmigheid weerspiegelt over een internationaal sociaal-economische ontwikkelingsbeleid. Daarna is het met die eenstemmigheid snel bergafwaarts gegaan onder invloed van onnodig aangescherpte tegenstellingen over vernieuwing van internationale economische ordening. Desondanks beschouwen deskundigen inzake ontwikkeling en mensenrechten allerwegen de Verklaring als de belangrijkste en duidelijkste uiteenzetting van denkbeelden over de samenhang tussen sociale vooruitgang en ontwikkeling. De recente Amerikaanse stap is daarom des te betreurenswaardiger¹⁴.

11. De vertegenwoordigster van de VS in de derde Commissie, mevrouw Byrne, motiveerde de Amerikaanse stap als volgt:

«The Declaration had been adopted at a time when ideas about the role of Government in social development and in providing social welfare were very different. The United States had learned that Government, even in the richest countries, could not alone provide massive social welfare programmes on a scale such as that suggested in the Declaration. Individual needs varied so greatly that centralized social welfare schemes were often counterproductive to the effort to allow all individuals to become self-sufficient and independent. In the United States, the contribution of the private sector and of State and local Governments to social progress and development were an essential part of all effective social programmes.»

12. In het Amerikaanse regeringsbeleid worden economische, sociale en culturele rechten niet beschouwd als echte mensenrechten maar slechts als aspiraties. Bovendien keert de VS zich tegen iedere vorm van wereldregering. Mensenrechtenverdragen worden als een aanzet daartoe beschouwd¹⁵. Een dergelijke zienswijze geeft weinig hoop voor het tot stand komen van een effectief internationaal actieplan voor de verwezenlijking van economische, sociale en

¹¹ Art. 29, lid 1.

¹² Idem, lid 2.

¹³ L. HENKIN (red), *The International Bill of Human Rights: the Covenant on Civil and Political Rights*, Columbia University Press, 1981, pp. 307-308.

¹⁴ PHILIP ALSTON en BRUNO SIMMA, «Second Session of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights», *American Journal of International Law*, 3/82 (1988), p. 614.

¹⁵ J.J. KIRKPATRICK, «Establishing a viable rights policy», 143 *World Affairs*, 1981. De VS is nog geen partij bij de mensenrechtenverdragen van 1966 en heeft in het algemeen op dit gebied een zeer laag verdragsprofiel. Zie N.H. KAUFMAN/D. WHITEMAN, «Opposition to Human Rights Treaties in the United States Senate: the legacy of the Bricker Amendment», *Human Rights Quarterly*, 10 1988/3, pp. 309-339.

culturele mensenrechten. De noodzaak van zo'n plan blijkt uit het feit dat circa een kwart van de wereldbevolking – rond 800 miljoen mensen – nog steeds gedoemd is te leven net op of reeds onder de grens van absolute armoede, de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens ten spijt. Het gaat hier om een door mensen veroorzaakte ramp, die bij behoorlijk beleid had kunnen worden voorkomen en die bij aanvaarding van een behoorlijk beleidsplan in omvang kan worden teruggedrongen.

13. De Universele Verklaring vormt een programma van eisen voor de inrichting van de menselijke samenleving, zowel op maatschappelijk – lokaal, nationaal – als op internationaal – regionaal of mondiaal – niveau. Die inrichting is uiteraard niet een louter juridische aangelegenheid. Zij heeft zowel politieke als economische, sociale en culturele aspecten. De Verklaring geeft aan al die aspecten een juridische – normatieve – betekenis. De uitwerking daarvan in partijpolitieke programma's kan derhalve niet worden beschouwd als een zaak van vrijblijvendheid. Mensenrechten prijzen de democratie in tweeërlei opzicht: zij verkondigen de lof van de democratie en stellen tegelijkertijd eisen aan de inrichting daarvan. De democratische samenleving dient immers te voorzien in¹⁶ maatschappelijke zekerheid, werkgelegenheid, onderwijs, cultureel leven, wetenschappelijke vooruitgang en een levensstandaard die voor iedereen hoog genoeg is voor de gezondheid en het welzijn van zichzelf en zijn gezin, waaronder begrepen voeding, kleding, huisvesting en geneeskundige verzorging en de noodzakelijke sociale diensten, alsmede het recht op voorziening in geval van werkloosheid, ziekte, invaliditeit, overlijden van de echtgenoot, ouderdom of een ander gemis aan bestaansmiddelen, ontstaan ten gevolge van omstandigheden onafhankelijk van zijn wil.

14. De verwezenlijking van de sociale rechten kost de democratische samenleving met andere woorden geld. De beide mensenrechtenverdragen van 1966¹⁷, die samen met de Universele Verklaring de International Bill of Human Rights vormen lijken voor die consequentie terug te schrikken. Zij volstaan met het vastleggen van enkele formele vereisten voor een democratische staat. Het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten bepaalt te dien aanzien¹⁸ dat elke burger het recht heeft

a) deel te hebben aan de behandeling van openbare aangelegenheden, hetzij rechtstreeks of door middel van vrijelijk gekozen vertegenwoordigers;

b) te stemmen en gekozen te worden door middel van betrouwbare periodieke verkiezingen die gehouden worden krachtens algemeen en gelijkwaardig kiesrecht en bij geheime stemming, waardoor het vrijelijk tot uitdrukking brengen van de wil van de kiezer wordt verzekerd;

c) op algemene voet van gelijkheid te worden toegelaten tot de overheidsdiensten van zijn land.

C. Balans tussen mensenrechten en rechten van staten

15. Veertig jaar ontwikkelingssamenwerking heeft niet het beoogde effect kunnen sorteren dat de absolute armoede uit de wereld zou zijn gebannen. Alle mensen waar ook ter wereld zouden tenminste een levensstandaard moeten hebben bereikt dat zij niet buiten hun eigen schuld onherstelbaar geestelijk en lichamelijk letsel zouden behoeven op te lopen. De samenhang tussen sociaal-economische vooruitgang en de eerbiediging van alle mensenrechten – burgerlijke en politieke zowel als economische, sociale en culturele – is zó onverbreekbaar dat ontwikkelingssamenwerking een actief mensenrechtbeleid vereist.

16. Volgens de *Encyclopedia of the United Nations* is in het VN-systeem het begrip ontwikkeling de noemer voor alle culturele, economische en sociale problemen, die voortvloeien uit de relatieve achterstand van de Derde Wereld¹⁹. Deze encyclopedie definieert vervolgens internationale ontwikkelingsstrategie als het totaal van door regeringen binnen het VN-systeem overeengekomen maatregelen om economische en sociale ontwikkelingsdoelstellingen te realiseren. Noch het begrip ontwikkeling noch de omschrijving van ontwikkelingsstrategie verwijzen naar beginselen en regels van internationaal recht in het algemeen en van mensenrechten in het bijzonder. Zowel ontwikkeling als ontwikkelingsstrategie worden aldus verengd tot problemen waarmee alleen de derde Wereld worstelt en waarmee alleen de politiek van doen heeft.

17. Het uiteindelijke effect van iedere ontwikkelingsstrategie draait echter om het bereiken en in stand houden van een goed evenwicht tussen rechten van de mens en rechten van staten. Mensenrechten zijn niet alleen maar hulpmiddelen voor nationale en internationale ordening. Het omgekeerde is eerder het geval. De *International Bill of Human Rights* houdt geen indicatie in dat enige nationale of internationale orde er alleen omwille van zichzelf zou zijn zodat voor handhaving daarvan rechten van de mens met voeten zouden mogen worden getreden.

18. De VN-Verklaring inzake het recht op Ontwikkeling uit 1986²⁰ erkent uitdrukkelijk dat het bevorderen van bepaalde mensenrechten nimmer de weigering van andere mensenrechten en fundamentele vrijheden kan rechtvaardigen. Bovendien benadrukt zij dat zowel burgerrechten en politieke rechten als economische en culturele rechten evenveel gewicht in de schaal leggen en gelijkelijk aandacht behoeven. Dat geldt zowel voor de verdere invulling van die rechten als voor de verwezenlijking ervan.

19. De VN-Verklaring inzake het Recht op Ontwikkeling omschrijft ontwikkeling in de zin van de Verklaring als «a comprehensive economic, social, cultural and political process, which aims at the constant improvement of the well-being of the entire population and of all individuals on the basis of their active, free and meaningful participation in development and in the fair distribution of benefits resulting therefrom».

¹⁶ Art. 25, lid 2.

¹⁷ Het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten van 19 december 1966, en het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten van 19 december 1966, in werking getreden op 3 januari respectievelijk 23 maart 1976. Bij het eerste verdrag zijn inmiddels 92 staten partij, bij het tweede 87.

¹⁸ Art. 25

¹⁹ EDMUND J. OSMANCIK, 1985

²⁰ AVVN res. 41/128 van 4 december 1986, aanvaard met 146 tegen 1 (VS) bij 8 onthoudingen (Denemarken, Finland, Bondsrepubliek Duitsland, Israël, IJsland, Japan, VK en Zweden).

In de omschrijving is ontwikkeling een proces en niet een resultaat. Het recht op ontwikkeling heeft deze eigenschap gemeen met alle economische, sociale en culturele rechten. Daarin schuilt een belangrijk verschil met burgerrechten en politieke rechten. Die rechten beogen immers juist een bepaald resultaat veilig te stellen²¹.

20. Het onderscheid tussen zogenaamde inspanningsverplichtingen en resultaatsverplichtingen vormt niet de enige verklaring voor de opvatting dat economische, sociale en culturele rechten een zwakkere rechtskracht zouden hebben dan burgerrechten en politieke rechten. Uit de verdeling van deze rechten over twee verdragen en uit de verschillen in formulering en toezicht op de naleving kan inderdaad worden afgeleid dat de vrijheidsrechten juridisch méér hard zijn gemaakt dan sociale rechten. Er is echter méér aan de hand, namelijk een ideologische verstarring van verschillen van inzicht tussen regeringen over politieke, economische, sociale en culturele aspecten van staatsinrichting.

21. Planeconomieën hebben in het algemeen meer moeite met de vrijheidsrechten dan vrije-markteconomieën. Zij zien in de vrijheidsrechten namelijk het gevaar dat de staatsmacht door individuen op schadelijke wijze wordt beknut, zulks ten koste van de sociale rechten. Vrije-markteconomieën plegen niet zoveel op te hebben met sociale rechten, die zij als evenzovele belemmeringen aan het functioneren van die markt ervaren. Zij gaan ervan uit dat verwezenlijking van de vrijheidsrechten en de vrije markt te zamen de beste garantie bieden voor een leefbare samenleving. Zowel planeconomieën als markteconomieën, gecentraliseerde als gedecentraliseerde politieke stelsels kunnen bogen op succes op het terrein van de mensenrechten of kunnen te dien aanzien falen.

22. Anders dan de vrijheidsrechten, die een bepaald resultaat tot doel hebben, geven de sociale rechten aan de mensen het recht op een bepaalde inspanning van de staat en de internationale gemeenschap. Krachtens artikel 2, lid 1, van het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten is iedere staat die daarbij partij is, verplicht²² «maatregelen te nemen, zowel zelfstandig als binnen het kader van de internationale hulp en samenwerking, met name op economisch en technisch gebied, en met volledige gebruikmaking van de hem ter beschikking staande hulpbronnen, ten einde met alle passende middelen, inzonderheid de invoering van wettelijke maatregelen, steeds nader tot een algehele verwezenlijking van de in dit Verdrag erkende rechten te komen».

D. Internationale standaards

23. In een democratische samenleving berust het toezicht op regeringen bij de volksvertegenwoordiging en dat op de

volksvertegenwoordiging bij de kiezers. Ten aanzien van de vrijheidsrechten oefent het Comité voor de Rechten van de mens krachtens het betrokken verdrag een zekere vorm van internationaal toezicht uit. Buiten de toezichthoudende functie van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO)²³ ontbreekt voor de sociale rechten een dergelijk verdragsorgaan. Om in die leemte enigszins te voorzien heeft de Economische en Sociale Raad van de VN (ECOSOC) in 1985 besloten tot de oprichting van het Comité voor Economische, Sociale en Culturele Rechten²⁴, dat echter een verdragsbasis ontbeert.

24. Juristen hebben een poging ondernomen om ten behoeve van dat comité beginselen te formuleren voor de tenuitvoerlegging van het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten, de zogenaamde «Limburg Principles»²⁵. Volgens de «Limburg Principles» zijn alle verdragspartijen verplicht om ongeacht het niveau van economische ontwikkeling te bewerkstelligen dat iedereen tenminste zijn basisbehoeften kan bevredigen. Deze behoeften betreffen voedsel, gezondheidszorg, huisvesting, onderwijs en werk en hebben derhalve een zowel materieel als immaterieel karakter.

25. Internationaal recht ontwikkelt zich inderdaad zodanig dat op alle staten de verplichting rust om programma's op te stellen en uit te voeren op basis waarvan aan alle mensen waar ook ter wereld een minimum aan economisch, sociaal en cultureel welzijn kan worden geboden en dat welzijn progressief zal toenemen²⁶. Bilaterale en multilaterale ontwikkelingsprogramma's stellen zich ten aanzien van die plicht nog te vrijblijvend op²⁷. Zij zijn te zeer gericht op de werking van de markteconomie naar westers model en beschouwen de sociale rechten nog niet of nauwelijks als een juridisch-normatief raamwerk.

26. Partij- en regeringsprogramma's gaan veelal mank aan het zelfde euvel, zozeer wortelt de traditie van de mensenrechten nog in de idee van de vrijheidsrechten. Als excuus wordt wel aangevoerd dat er een proliferatie van sociale rechten zou zijn en dat enige prioriteit daaronder ontbreekt²⁸. Het probleem lijkt ook niet echt te liggen in de beweerdde proliferatie van mensenrechten en de afwezigheid

²³ G. COHEN JONATHAN, «Human Rights Covenants», in R. BERNHARDT (red.), *Encyclopedia of Public International Law*, Instalment 8 (1985), pp. 302-303. Zie ook N. VALTICOS, «The international protection of economic and social rights», in *Rechten van de Mens in Mundiaal en Europees perspectief*, Ars Aequi Libri, derde, herziene, druk 1986, pp. 148-177.

²⁴ ECOSOC res. 1985/17.

²⁵ De beginselen zijn in 1986 opgesteld door een groep van internationale deskundigen, die daartoe door de Universiteit van Limburg bijeen was geroepen. Zie *Human Rights Quarterly*, 9 1987/2. Voor de beginselen hebben model gestaan de «Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions on Civil and Political Rights» van 1984, waaraan het *Human Rights Quarterly* eveneens een heel nummer heeft gewijd (8 1985/1).

²⁶ D.M. TRUBEK, «Economic, social and cultural rights in the Third World: human rights law and human need programs», in TH. MERON (red.), *Human rights in international law: legal and policy issues*, 1984, Trubek, pp. 206-207.

²⁷ *Ibidem*, p. 224, 228-230.

²⁸ Nationale Advies Raad voor Ontwikkelingssamenwerking, Advies Minimum internationale arbeidsnormen, november 1984 (Advies nr. 84), pp. 44-45.

²¹ Dat resultaat is bijvoorbeeld dat er niet gefolterd wordt, dat er geen dwangarbeid of slavernij bestaat en dat er geen willekeurige arrestaties plaatshebben.

²² Blijkens artikel 23 zijn de verdragspartijen van oordeel dat internationale maatregelen voor de instandhouding van de in dit Verdrag erkende rechten onder meer inhouden het sluiten van overeenkomsten, het aanvaarden van aanbevelingen, het verschaffen van technische hulp en het organiseren van regionale bijeenkomsten en technische bijeenkomsten voor samenwerking met de betrokken Regeringen.

van enige prioriteitsstelling maar in de mening dat economie zich niet de wet laat voorschrijven. Dat moge het geval zijn in een democratische staat maar niet in een democratische samenleving, waarin de universeel erkende sociale rechten geïntegreerd zijn in het algemene leefklimaat. Sociale rechten impliceren dat niet uitsluitend het economisch nut de mentaliteit van een gemeenschap mag beheersen.

E. Collectieve mensenrechten als complement van individuele mensenrechten

27. Ter gelegenheid van de veertigste verjaardag van de Universele Verklaring heeft het Roosevelt Studiecentrum in Middelburg begin juni 1988 een internationale conferentie belegd over individuele en collectieve mensenrechten. Dat sociale rechten van individuen volwaardige mensenrechten zijn vormde geen punt van discussie meer. Juist een van de Amerikaanse deelnemers onderstreepte dat de opkomst van de arbeidersklasse als effectieve politieke factor de erkenning van economische en sociale rechten heeft mogelijk gemaakt²⁹.

28. Mensenrechten komen blijkens hun wordingsgeschiedenis niet aan staten toe. Staten hebben hun eigen stelsel van rechten en plichten, dat de kern vormt van het volkenrecht. Voor het overige is het in belang van individuen dat ook groepen specifieke sociale rechten bezitten: de zogenaamde collectieve mensenrechten, te weten het recht op zelfbeschikking, het recht op vrede, het recht op een schoon milieu en het recht op ontwikkeling. Door dergelijke rechten toe te kennen aan groepen, met name volken, kan iedereen recht op een passende maatschappelijke en internationale orde gestalte krijgen.

29. Er bestaat nog altijd groot verzet tegen groepsrechten, zoals het recht op zelfbeschikking van volken en het recht op ontwikkeling, die niet in de Universele Verklaring zijn opgenomen. Het recht op zelfbeschikking is wel vastgelegd in de mensenrechtenverdragen van 1966. Verdragen zijn juridisch bindend. De Universele Verklaring heeft als absolutie van de AVVN het karakter van een aanbeveling, zij het dat de inhoud daarvan deel is gaan uitmaken van het gewoonterecht³⁰. Daartoe behoort het recht op zelfbeschikking. Zelfs van dat recht wordt echter beweerd dat het in wezen een recht van individuen zou zijn³¹.

²⁹ J. DONNELLY, *Human rights, individual rights and collective rights*, 1988: «As a result, by the middle of the twentieth century the right to property, the only economic right recognized in the seventeenth and eighteenth centuries, had been largely supplanted by an extensive set of economic, social and cultural rights, fully co-equal with civil and political rights.»

De auteur stelt in noot 13 van zijn bijdrage aan de conferentie: «I trust that I can refrain here from rehashing arguments against the now thoroughly discredited view that economic, social and cultural rights are not really human rights.» Zie ook TRUBEK, *op. cit.* n. 26, p. 223.

³⁰ MERON, *op. cit.* n. 26, p. 118.

³¹ DONNELLY, *op. cit.* n. 29: «We can see this most clearly if we ask what respecting this right involves. The answer is, roughly, respecting all other human rights, and in particular rights to political participation and freedom of speech, press, assembly and association. If these rights are fully respected, it is hard to see how the right to self-determination could be denied.»

29. Vóór 1945 werden het recht op zelfbeschikking en de bescherming van minderheden gekoppeld aan bijzondere situaties³². Ná 1945 leidde het recht op zelfbeschikking tot de vorming van tal van nieuwe staten, vooral in de koloniale gebieden. De vraag is of het recht volledig zijn beslag heeft gekregen of dat het ook nu nog toekomt aan volken in pluriforme samenlevingen. De besluitvorming binnen de VN geeft géén grond voor een ontkennend antwoord. Daarvoor is het recht op zelfbeschikking ook te zeer in het belang van de vrijheidsrechten en sociale rechten.

30. Het volkenrecht kent geen recht van volken op afscheiding. Bescherming van staatsgebied staat in het volkenrecht terecht hoog genoteerd. Zij is van groot belang voor de handhaving van vrede en veiligheid. Maar indien in een pluriforme samenleving een volk wordt onderdrukt, kan het recht op zelfbeschikking uitkomst bieden als correctiemiddel of sanctie. Daarmee stelt dit grenzen aan wat een meerderheid zich in een democratische staat ten opzichte van minderheden kan veroorloven³³. Wanneer een regering in een pluriforme samenleving in ernstige mate te kort schiet om de belangen van alle volken op haar grondgebied werkelijk serieus te behartigen en onderscheid maakt naar ras, geloof of huidskleur zou het gediscrimineerde volk kunnen overgaan tot inroepen van het recht op zelfbeschikking.

31. De internationale gemeenschap als geheel – de VN – en afzonderlijke staten zouden daar dan niet onverschillig tegenover mogen staan. Er zal daarbij óók gekeken moeten worden naar de gevolgen voor de internationale gemeenschap van een eventuele afscheiding en vorming van een nieuwe staat of aansluiting bij een andere staat. Het gaat daarbij om eventueel onherstelbare of ongerechtvaardigde nadelen voor de collectieve rechten van andere volken binnen de betrokken staat of in andere staten op zelfbeschikking, vrede, een schoon milieu en ontwikkeling. Daarin schuilt het belang van de erkenning van collectieve mensenrechten³⁴.

32. Anders dan het recht op zelfbeschikking berust het recht op ontwikkeling nog niet op een verdrag. Het is echter mijns inziens van groot belang voor een juridische fundering van de samenhang tussen mensenrechten en democratie en de verhouding tussen individu en gemeenschap. Anders dan de vrijheidsrechten zijn de sociale rechten aangewezen op actieve overheidsinspanning. Daartoe behoort met name de invoering van wettelijke maatregelen. De verantwoordelijkheid daarvoor berust bij de nationale wetgever. Het toezicht is aldus meer een zaak van internationale organen dan van

³² J. CRAWFORD (red.), *The rights of peoples*, Clarendon Press/Oxford 1988, p. 161.

³³ De VN-Verklaring over beginselen van internationaal recht inzake vriendschappelijke betrekking tussen staten van 1970 stelt te dien aanzien: «Nothing in the foregoing paragraphs shall be construed as authorizing or encouraging any action which should dismember or impair, totally or in part, the territorial integrity of political unity of sovereign and independent States conducting themselves in compliance with the principle of equal rights and self-determination as described above and thus possessed of a government representing the whole people belonging to the territory without distinction as to race, creed or colour» (AVVN res. 2625 (XXV) van 24 oktober 1970, aanvaard zonder stemming: cursivering toegevoegd).

³⁴ CRAWFORD, *op. cit.* n. 32, p. 192.

nationale rechterlijke instanties. Indien deze organen of instanties in hun taak te kort schieten, staan individuen in de kou.

33. Het recht op ontwikkeling strekt ertoe dat staten en internationale organisaties zowel nationaal als internationaal beleidsmaatregelen, wettelijke en andere moeten aannemen en invoeren teneinde:

- massale en flagrante schendingen van mensenrechten te elimineren;

- internationale vrede en veiligheid te handhaven en te versterken;

- gelijke kansen voor iedereen te scheppen inzake toegankelijkheid van onderwijs, gezondheidszorg, voedsel, huisvesting, werkgelegenheid en verdeling van inkomen;

- voorzien in de basisbehoeften van iedereen en vooral van de meest kwetsbare groepen en personen in een samenleving;

- effectieve internationale samenwerking te verwezenlijken om een snellere ontwikkeling van ontwikkelingslanden te bevorderen door die landen toe te rusten met de geëigende middelen en voorzieningen;

- bevorderen van mensenrechten te incorporeren in programma's van internationale organisaties, met inbegrip van financiële instellingen;

- deelneming van de bevolking aan te moedigen in ontwikkeling en in de verwezenlijking van de rechten van de mens.

34. De afwijzing van het recht op ontwikkeling wordt onderbouwd met enkele technische of theoretische bezwaren, waaruit een misplaatste bezorgdheid spreekt voor de zuiverheid van het systeem van mensenrechten. Waar alles om draait, is een weigering om te aanvaarden dat een staat jegens een andere staat aanspraak zou kunnen doen gelden op enige economische bijdrage, in wat voor vorm dan ook. Sociale rechten geven nimmer een blauwdruk voor een bepaalde nationale of internationale economische orde. Daarvoor is hun inhoud te dynamisch. De bestrijding van absolute armoede overal in de wereld is echter een rechtsplicht. Respect voor de baanbrekende betekenis van de Universele verklaring van de Rechten van de Mens te dien aanzien verplicht ons om de komende decennia eindelijk ernst te maken met de verwezenlijking van ieders recht op een maatschappelijke en internationale orde, waarin de rechten, neergelegd in die Verklaring, ten volle kunnen worden verwezenlijkt!

P.J.I.M. de WAART

DE VREDERECHTER BIJ DE BEHANDELING VAN BUITENCONTRACTUELE SCHADE EEN EMPIRISCH ONDERZOEK*

I. Inleiding

Deze studie is de derde uit een reeks van vier die de belangrijkste rechtsterreinen waarmee de vrederechter zich bezighoudt, doorlicht. In een eerste artikel namen wij de contractuele aansprakelijkheid (incasso's) onder de loep¹. Kwantitatief bekeken deze voor het grootste aantal zaken (70%). Tweede rechtsdomein vormen de huurkwesties, die 13% van zijn taak uitmaken². Als derde volgt in dit

artikel de buitencontractuele schade, zoals de verkeersongevallen juridisch genoemd worden. Later volgen nog de familiezaken. Volgens onze steekproef van de algemene rol bedroeg het relatief aandeel van de buitencontractuele schade 12% in 1971. Dit cijfer daalde geleidelijk tot minder dan 9% in 1984. Niet alleen in relatieve cijfers, maar ook in absolute cijfers betekent dit een daling. Omdat het aantal verkeersongevallen licht toenam, kan men hieruit besluiten, dat het rechtstreekse belang van de rechtbank als conflictoplossende instantie verminderde. De «settlements out of court» hebben dus aan belang gewonnen.

Zoals onze eerdere studies over contractuele schade en de huurconflicten, voerden wij dit onderzoek uit bij vier vrederechten gelegen binnen het arrondissement Antwerpen: Antwerpen 4e kanton, Antwerpen 6e kanton, Merksem en Zandhoven. Dit zijn elk kantons met een eigen karakter. Het vierde kanton is vrij uitgestrekt en bevat naast enkele meer volkse buurten het havengebied, Berendrecht en Zandvliet. Het zesde kanton is typisch stedelijk, terwijl Merksem de gemeenten Merksem en Schoten omvat en model staat voor

* Dit artikel is een samenvatting van een onderzoeksrapport met dezelfde titel, Centrum voor Rechts sociologie, UFSIA, 1989, 57 blz.

¹ E. LANGERWERF, F. VAN LOON en G. SMAERS, «De vrederechter bij de behandeling van incasso's. Een onderzoek bij vier vredegerichten in het gerechtelijk arrondissement Antwerpen», 1988-89, 78-88.

² E. LANGERWERF, F. VAN LOON en J. WOUTERS, «De afhandeling van huurgeschillen door de vrederechter. Een empirisch onderzoek», T.P.R., 1989 (in druk).

een randgemeente. Zandhoven ten slotte is het meest landelijke kanton, maar strekt zich uit over een groot aantal gemeenten en is vrij heterogeen van samenstelling.

Wij depouilleerden in totaal 711 dossiers die ingeleid werden (of beëindigd in één vredegericht) in de jaren 1971, 1975, 1980 en 1984. Zo kunnen wij nagaan of er een ontwikkeling plaatsheeft en zo ja, in welke richting deze gaat.

Wij analyseerden alle zaken ingeleid of beëindigd tijdens de maanden maart, april, oktober en november. Dit hing af van de wijze waarop de griffies hun dossiers klasseerden. Bij drie vredegerichten gebeurt dit volgens de datum van aanhangigmaking. Merksem daarentegen hanteert de datum van eindbeslissing. Voor dit laatste vredegericht kozen wij — om praktische redenen — de dossiers uit die afgehandeld werden tijdens de vier bovengenoemde maanden. Omdat de duur van de meeste zaken echter zeer redelijk blijkt, heeft dit weinig invloed.

Wij kozen de maanden maart, april, oktober en november omdat dit maanden met een gemiddelde activiteit zijn, in tegenstelling met bijvoorbeeld juni en september, die piekperiodes zijn. In juni trachten de partijen nog een eindvonnis te krijgen. In september worden wegens het gerechtelijk verlof meer nieuwe zaken dan gemiddeld ingeleid. Wij hebben dus ongeveer een steekproef van iets minder dan 1 op 3, hetgeen ruimschoots voldoende lijkt.

Tabel 1 geeft de ontwikkeling van de schadezaken weer in onze steekproef tussen 1971 en 1984. De ontwikkeling van

De conclusie moet dan ook luiden dat de verzekeringsmaatschappijen meer geneigd zijn de betwistingen over verkeersongevallen buiten de rechtbank om te beslechten. Speelt het kostenaspect hierbij een rol? Daarom zou het interessant zijn te weten hoe en waarom deze zaken juist bij het vredegericht belanden. Op initiatief van de verzekerden of van de maatschappijen? Jammer genoeg hebben wij hierover geen informatie.

Bij de verdere analyse behandelen wij alle zaken samen voor ieder jaar afzonderlijk. Slechts wanneer de vredegerichten een significant verschil vertonen, gaan we hierop verder in.

Achtereenvolgens behandelen wij de aard der zaak (§ 2), de partijen bij het geding betrokken (§ 3), het verloop en de procedure (§ 4) en de procesduur (§ 5). Ten slotte schenken wij aandacht aan het behaalde succes (§ 6), waarna een samenvatting en besluit deze analyse afronden (§ 7).

2. Aard en bedrag der zaak

Allereerst bekijken wij de totale eis, de bestanddelen waaruit hij bestaat en het bedrag dat op het spel staat. Daarna gaan wij kort na hoe het met de eventuele tegeneisen is gesteld.

Het is nuttig te vermelden dat de bevoegdheid ratione summae van de vrederechter zich uitstrekt tot 25.000 fr. in

Tabel 1: Ontwikkeling van het aantal schadezaken naar vredegericht

	1971		1975		1980		1984	
	N	Index	N	Index	N	Index	N	Index
vierde kanton	69	(100)	63	(91)	75	(109)	51	(74)
zesde kanton	48	(100)	61	(127)	64	(133)	29	(60)
Merksem	49	(100)	40	(82)	40	(82)	30	(61)
Zandhoven	25	(100)	27	(93)	27	(93)	12	(44)
Totaal	191	(100)	191	(100)	206	(108)	123	(64)

de schadezaken is merkwaardig. Per saldo is er een aanzienlijke daling. De index bedraagt in 1984 slechts 64 tegenover een beginindex van 100 in 1971, een vermindering dus met 36%. In 1975 blijft de index onveranderd en in 1980 neemt hij enigszins toe tot 108. De vier vredegerichten kennen wel deels een andere evolutie. Zo neemt de input in 1975 alleen bij het zesde kanton toe, terwijl hij licht daalt bij de drie andere. In 1980 merkt men een lichte stijging bij het vierde en het zesde kanton en een status quo bij de twee andere vredegerichten. De aanzienlijke daling van 1984 voor het zesde kanton is gedeeltelijk te wijten aan het afsplitsen van het zevende kanton (Wilrijk) gedurende het jaar 1981. Deze ontwikkeling staat in schril contrast met de aanzienlijke toename van incasso's en huurzaken die wij eerder vaststelden. Wij kunnen dus stellen dat het absoluut en zelfs het relatief belang van de geschillen over verkeersongevallen aanzienlijk terugloopt. Zelfs het optrekken van de bevoegdheid ratione summae van 25.000 fr. tot 50.000 fr. vanaf 1980 kan hier niets aan verhelpen.

Het aantal verkeersongevallen is daarentegen zeker niet gedaald. Het lijkt zelfs eerder toegenomen te zijn, net zoals het aantal ingeschreven auto's. Betrouwbare statistieken over verkeersongevallen zijn evenwel niet voorhanden.

1971 en 1975. Deze limiet verhoogt tot 50.000 fr. voor de zaken ingeleid in 1980 en 1984.

De mediaan loopt op van 7.066 fr. in 1971 tot 14.697 fr. in 1984. Corrigeren wij deze cijfers voor de inflatie, dan gaat de gemiddelde zaak in absolute termen zelfs iets achteruit. De mediaan bedraagt in constante termen resp. 7.090 fr. in 1975, 6.996 fr. in 1980 en 5.625 fr. in 1984. Hiervoor hebben wij niet onmiddellijk een plausibele verklaring, zeker gezien het optrekken van de limiet ratione summae sinds 1980.

Op het eerste gezicht moeten de vrederechters zich vaak met vrij beperkte zaken bezighouden. Zo handelen 71% van de in 1971 ingeleide zaken, 49% in 1975, 38% in 1980 en nog 24% in 1984 over bedragen die 10.000 fr. niet overschrijden. Dit brengt aanzienlijke bijkomende vaste kosten mee (gerechtskosten, honoraria advocaat). Twee factoren kunnen dit onzes inziens verklaren. Ten eerste zijn er de rechtsbijstandsverzekeringen die de verzekerden ertoe kunnen aanzetten om toch maar te procederen, omdat dit hun niets extra kost. Ten tweede kunnen de maatschappijen zelf regelgeving nastreven, zodat de onmiddellijke kosten hier minder toe doen.

De eis hebben wij opgedeeld in een aantal elementen: de materiële schade, geneeskundige verzorging, morele schade en andere schade. Daarnaast gingen wij na of de aanlegger

al dan niet interessen vorderde. Allereerst bekijken wij de elementen waaruit de eis bestaat (tabel 2).

Tabel 2: Elementen van de eis

	1971	1975	1980	1984
materiële schade	98	99	99	99
geneesk. verzorging	5	8	6	4
morele schade	6	6	4	2
andere schade	85	86	83	72
interessen	87	94	92	93

De gemiddelde eis bestaat uit twee elementen. Allereerst is er de materiële schade, die in praktisch de totaliteit der gevallen voorkomt. De componenten geneeskundige verzorging en morele schade zijn schaars. Geneeskundige verzorging komt voor in 8% in 1971 en 4% in 1984. Morele schade wordt nog iets minder geëist: 6% in 1971 en nog 2% in 1984.

De rubriek «andere schade» komt frequent voor, al merkt men ook hier een dalende tendens. Van 85% in 1971 daalt het percentage naar 72% in 1984.

Dit alles maakt dus dat het aantal elementen van de eis daalt van 1.97 in 1971 en 1975 over 1.90 in 1980 naar 1.78 in 1984.

Daarnaast zijn er interessen. Die worden in de grote meerderheid gevraagd: 87% in 1971 en 93% in 1984. Dit percentage ligt bijvoorbeeld veel hoger dan bij de huurzaken en wijst op een zeer juridisch gevoerde procedure. Dit komt allicht omdat achter de natuurlijke personen verzekeringsmaatschappijen schuilgaan die in feite de procedure leiden.

De eis inzake materiële schade stijgt van ca. 5.800 fr. in 1971 over 8.400 fr. in 1975 naar 11.600 fr. in 1980. Hij bereikt 13.200 fr. in 1984. Uitgedrukt ten opzichte van de totale eis, komt men aan een percentage van zowat 82% in 1971 en 1975. Dit loopt verder op naar 85% in 1980 en 90% in 1984. Het element «materiële schade» vormt dus het hoofdbestanddeel van de eis. Aangepast voor de invloed van de inflatie variëren de bedragen echter niet.

Het bedrag van de gevraagd «andere» schade beloopt 837 fr. in 1971 en 856 fr. in 1975. Het stijgt tot 1.010 fr. in 1980 en 1.572 fr. in 1984. Deze cijfers zijn berekend op de eisen waarin dit bestanddeel voorkomt. De component «andere schade» neemt dus ongeveer 10% van het totaal bedrag in beslag, relatief beperkt dus. Het handelt hier vaak over dagvergoedingen bij autoverlet.

Een tegeneis wordt ingediend in 20% van zaken in 1971 en 1984, maar 36% in 1975 en 32% in 1980. Dit aantal is hoog in vergelijking met de huurzaken. Maar zo verwonderlijk is dit niet omdat bij een botsing toch minstens twee auto's betrokken zijn. Het lijkt immers plausibel dat de meeste gevallen juist voor het vredegericht komen omdat er geen overeenstemming bestaat over de «schuld». Als beide partijen schade geleden hebben – en ze zijn het niet eens over de interpretatie – is het aannemelijk dat de verweerder vaak een tegeneis instelt.

Is er een tegeneis, dan ligt het gemiddeld bedrag iets lager dan bij de eisen. In 1971 en 1980 is het verschil tamelijk aanzienlijk, doch gedurende de andere jaren is het verwaarloosbaar. Het relatieve belang van de verschillende elementen is vergelijkbaar met die bij de eis. Ook hier neemt de materiële schade gemiddeld zowat 90% in beslag.

3. De partijen

Zoals in onze vorige onderzoeken nemen wij voor de analyse van de partijenconfiguratie ook ditmaal de theorie van Galanter tot leidraad.

Galanter deelt de partijen ideaaltypisch op in twee soorten: one shotters (OS) en repeat players (RP). De eerste groep bevat personen die slechts eenmalig of zeer accidenteel betrokken zijn (geweest) bij verschillende gelijksoortige processen in de loop van de tijd. Bij one shotters denkt men automatisch aan natuurlijke personen; bij repeat players veeleer aan organisaties, zoals bedrijven, verzekeringsmaatschappijen, de overheid, enz. Deze indeling heet ideaaltypisch omdat er tussenliggende types bestaan. Om tot een ideale classificatie te komen, zouden wij over een hele reeks gegevens moeten beschikken, zoals de grootte van het bedrijf, de vroegere proceservaring en dergelijke, maar dat is niet haalbaar. Toch is de basisindeling natuurlijke personen – rechtspersonen zinvol. Een rechtspersoon benadert immers veel meer dan een natuurlijke persoon het ideaalbeeld van een RP, terwijl de meeste natuurlijke personen nauwelijks proceservaring hebben.

Een bijkomende moeilijkheid bij verkeersongevallen is dat achter de meeste natuurlijke personen, zowel aanlegger als verweerder, meestal een verzekeringsmaatschappij staat. In die zin kan men zich afvragen in hoever OS-OS confrontaties geen verkapt RP-RP conflicten zijn.

3.1. De positie van aanlegger

In tegenstelling tot bijv. incasso's waar in 99% van de gevallen slechts één aanlegger optreedt, vindt men bij schadezaken in een kleine 20% twee aanleggers. Drie of meer eisers zijn uitzonderlijk.

Tabel 3: Hoedanigheid van de eerste aanlegger (in %)

	1971	1975	1980	1984
man	68	70	60	58
vrouw	7	9	15	13
OS	74	80	75	70
verzekeringsmaatschappij	8	7	10	8
NV	9	6	6	9
andere rechtspersonen	9	7	10	12
RP	26	20	25	30
Totaal (N = 100%)	(191)	(191)	(206)	(123)

Natuurlijke personen, in hoofdzaak mannen, zijn aanlegger in zowat 75% van de gevallen (tabel 3). Wel neemt het aandeel van de vrouwen iets toe. Het bedraagt 13% in 1984 tegen 7% in 1971. Repeat players nemen het complement in beslag. Hun aandeel in de positie van eerste aanlegger schommelt tussen 20% in 1975 en 30% in 1984. Verzekeringsmaatschappijen zelf zijn goed voor een derde hiervan. Verder zijn andere NV's (maar geen verzekeringsmaatschappijen) aanlegger in een kleine 10%. De categorie «andere rechtspersonen» is kwantitatief iets belangrijker. Zij bestaat o.a. uit BVBA's, VZW's, openbare nutsvoorzieningen, intercommunales (zoals de MIVA), parastatalen, enz.

Het betreft ongevallen die met voertuigen van deze maatschappijen gebeurden.

Bij de schadeclaims is het belangrijk ook naar de hoedanigheid van de tweede aanlegger te kijken. Zoals gezegd, vindt men ze in 20% van de eisen. In ongeveer de helft gaat het om natuurlijke personen (met een aandeel dat daalt van 64% in 1971 naar 36% in 1984), waarbij vrouwen iets talrijker zijn dan mannen.

Verzekeringsmaatschappijen nemen gemiddeld zowat 30% van de zaken als tweede aanlegger voor hun rekening. Interessanter is het gegeven dat aldus gecombineerd 12% verzekeringsmaatschappijen in 1971 en 1975, 15% in 1980 en 18% in 1984 «onder eigen naam» aan de procedure deelnemen als aanlegger. Dit aantal is stijgend.

Zowat 80% van de aanleggers woont in het rechtsgebied van het vrederecht zelf of in de nabije omgeving, nl. binnen het gerechtelijk arrondissement Antwerpen; 6% is gedomicilieerd in de rest van de provincie Antwerpen. De 10% aanleggers die in Brabant thuishoren, zijn praktisch allemaal verzekeringsmaatschappijen. Deze hebben hun maatschappelijke zetel veelal in Brussel. Ten slotte is in 5% de aanlegger afkomstig uit een andere provincie of eventueel het buitenland.

Op één uitzondering na zijn alle aanleggers vertegenwoordigd door een advocaat. Dit cijfer ligt nog hoger dan bij huurzaken en zelfs dan bij incasso's, waar het gemiddelde 97% bedraagt. Ook hieruit kan men afleiden dat de gevolgde procedure zeer «juridisch» of «verreachtlicht» zal zijn. Ook de tweede en derde eisers laten zich bijstaan door een advocaat. Allicht is het bestaan van de rechtsbijstandsverzekering hier de voornaamste reden van.

Het is wel opmerkenswaardig dat zowel natuurlijke personen (OS) als rechtspersonen (RP) zo massaal vertegenwoordigd zijn door advocaten. Het reeds vermelde gegeven dat in feite de verzekeringsmaatschappijen de procedure voeren, zal hieraan wel ten grondslag liggen.

Aan de zijde van de RP's ligt het aandeel der verzekeringsmaatschappijen aanzienlijk hoger dan in de positie van aanlegger. Het stijgt van 18% in 1971, over 16% in 1975, naar 23% in 1980 en 1984. De aanwezigheid van NV's — andere dan verzekeringsmaatschappijen — en andere rechtspersonen (zoals BVBA, parastatalen, enz.) schommelt rond 15% en blijft vrij stabiel.

Gezien het redelijke aantal tweede verweerders past het ook een blik te werpen op de hoedanigheid van de tweede verweerder. Het aandeel van de natuurlijke personen (ditmaal overwegend vrouwen) daalt van 76% in 1971 tot 52% in 1984. Het overeenkomstig belang van de rechtspersonen stijgt derhalve met het complement hiervan. Verzekeringsmaatschappijen scoren zowat 15%.

Ongeveer 75% van de verweerders woont binnen het rechtsgebied van het vrederecht zelf waar de zaak aanhangig gemaakt is, of binnen het gerechtelijk arrondissement Antwerpen. Het aandeel van de provincie Brabant, waar de meeste verzekeringen hun maatschappelijke zetel gevestigd hebben, bedraagt zowat 12%. De overige categorieën hebben een kleiner belang.

Bij de aanleggers stelden wij vast dat praktisch de totaliteit een advocaat onder de arm genomen had. Ook negentig procent van de verweerders doet een beroep op een advocaat. Dit is zeer veel vergeleken met de andere rechtsterreinen waarmee de vrederechter frequent te maken krijgt (incasso's, huurzaken en familiezaken). Slechts een miniem aantal verweerders treedt in persoon op. Het aantal versteklatende verweerders loopt op van 2% in 1971 naar 8% in 1984.

3.3. De positie van aanlegger en verweerder.

Tot nu toe beschreven wij de positie van aanlegger en verweerder afzonderlijk. In tabel 4 kruisen wij beide waar wij

Tabel 4: Positie van de eerste aanlegger en de eerste verweerder (in %)

				VERWEEDER			
		1971				1975	
	OS	RP	Tot		OS	RP	Tot
OS	51	23	74	OS	61	18	80
RP	15	11	26	RP	13	7	20
Tot	66	34	100	Tot	74	26	100
			(N = 191)				(N = 191)
	OS	RP	Tot		OS	RP	Tot
OS	53	24	77	OS	47	24	71
RP	11	12	23	RP	14	15	29
Tot	64	36	100	Tot	61	39	100
			N = 206				(N = 123)

3.2. De positie van verweerder

In 85% telt men een verweerder, in 16% zijn er twee of meer. Het aantal meervoudige verweerders gaat wel lichtjes in stijgende lijn. Slechts in een kleine 2% treden drie verweerders op.

Net zoals in de positie van aanlegger zijn de meeste verweerders one shotters of natuurlijke personen. Hun gemiddeld aantal ligt met 66% bijne 10% lager dan het vergelijkbaar cijfer bij de aanleggers. De meeste verweerders zijn andermaal mannen. Het aandeel van de vrouwen bedraagt zowat 10%.

de verschillende categorieën samentrekken tot de twee ideaaltypes «one shotter» en «repeat player» bevat alle natuurlijke personen en «repeat player». «One shotter» bevat alle natuurlijke personen en «repeat player» alle rechtspersonen met inbegrip van de verzekeringsmaatschappijen.

One shotters zijn aanlegger in 71% tot 80%. Praktisch de helft van de schadebetwistingen verloopt — formeel bekeken althans — tussen one shotters onderling. De cijfers variëren tussen 61% in 1975 en 47% in 1984. In een klein kwart staat een OS als aanlegger (18% à 24%) tegen een RP-verweerder.

RP-onderling ontmoeten elkaar in 11% à 15% der gevallen, terwijl een RP een OS daagt in 7 à 15% der zaken. Maar

zoals gezegd, is dit voor een stuk een academische beschouwing, omdat praktisch altijd verzekeringsmaatschappijen de procedure leiden.

4. Kenmerken van de procedure

In deze paragraaf behandelen wij enkele gegevens over de procedure, zoals de wijze van inleiding, zittingen, uitstellen, rechtsdagen, conclusies en tussenvonnissen. De diverse aspecten van de procesduur komen aan bod in de volgende paragraaf.

De *inleiding van de zaak* geschiedt overwegend via dagvaarding: 98% in 1971 en 89% in 1984. Daarnaast zijn er vrij veel vrijwillige verschijningen. Hun aantal neemt toe van 4% in 1971 tot 11% in 1984, na in 1980 15% bereikt te hebben. Verzoekschriften komen nauwelijks voor.

99% van de procedures verloopt in *eerste aanleg*. Slechts in 1% is er sprake van verzet, hoewel dit cijfer in 1984 tot 5% oploopt. Het geringe aantal verstekvonnissen ligt hieraan allicht ten grondslag.

In vergelijking met incasso's en huurzaken ligt het aantal *zittingen* bij de schadezaken aan de hoge kant. Meer dan vijf zittingen zijn geen uitzondering. Toch loopt het gemiddelde aanzienlijk terug van bijna 4 zittingen in 1975 naar ca 2,5 in 1984.

Het gemiddeld aantal *uitstellen* daalt van iets meer dan 2 in 1971 naar 1,47 in 1980 en 1,24 in 1984.

Het aantal *rechtsdagen* daarentegen neemt sterk toe. In 1971 kwamen we nauwelijks aanvragen tegen. Allicht maakte men toen meer gebruik van uitstellen. In 1975 en 1980 bedraagt het gemiddelde 0,50, welk cijfer in 1984 oploopt tot 0,73. Het initiatief tot de aanvraag van een rechtsdag gaat in overwegende mate uit van de aanlegger (82% in 1984).

Gemiddeld leggen beide partijen twee *conclusies* neer per zaak. Anderzijds telt 10 tot 18% geen enkele conclusie. Bij schadezaken concluderen de partijen veel vergeleken met incasso's en huurzaken. Aanlegger en verweerder leggen ongeveer evenveel conclusies neer, al is de verweerder iets actiever.

Ook *tussenvonnissen* worden bij schadegevallen frequent uitgesproken in vergelijking met andere rechtsterreinen. Dit neemt niet weg dat de tendens dalend is. In 1971 en 1975 telt men één of meer tussenvonnissen bij ongeveer een zaak op vier. In 1980 en 1984 vermindert dit tot een zaak op acht.

De persoonlijke verschijning van de partijen scoort het hoogst als maatregel bevolen bij tussenvonnis (ongeveer 40%). Als tweede in orde van belangrijkheid volgt het getuigenverhoor met een belang van gemiddeld zowat 25%. Deskundige onderzoeken komen nog minder voor (10 à 20%). Een beperkt percentage behalen nog heropeningen der debatten, plaatsopnemingen en de categorie «andere» (5 à 15%). Andere tussenvonnissen komen nauwelijks voor.

5. Procesduur

Zoals bekend vormt bij vele burgerlijke rechtbanken de procesduur een belangrijk probleem. Geldt dit ook voor geschillen inzake buitencontractuele aansprakelijkheid bij de vredegerichten? Bij de procesduur zijn er aspecten die rechtbankintern en -extern zijn. Wij behandelen achtereenvolgens de tijd die verloopt tussen het ongeval en de inleiding; de tijd tussen dagvaarding of verzoekschrift en inlei-

ding en ten slotte de totale procesduur. Hieronder verstaan wij de tijd die verloopt tussen de inleidingszitting en de eindbeslissing, meestal het eindvonnis.

Tabel 5: Tijd die verloopt tussen het ongeval en de inleidingszitting (in %)

	1971	1975	1980	1984
- 6 maanden	26	26	13	13
6 à 9 maanden	29	26	22	25
9 à 12 maanden	12	20	20	20
12 à 18 maanden	19	16	21	25
18 à 24 maanden	11	6	13	9
+ 24 maanden	4	6	11	8
Totaal (N = 100%)	(190)	(187)	(206)	(122)
Mediaan (in dagen)	255	263	338	324

Tussen het ongeval en de inleiding voor het vredegericht verloopt soms heel wat tijd (tabel 5). De mediaan (uitgedrukt in dagen) bedraagt 255 in 1971 en 263 dagen in 1975, hetgeen overeenkomt met 8 à 9 maanden. In 1980 en 1984 stijgt hij tot resp. 338 en 324 dagen. Het gemiddelde leunt dus aan tegen één jaar.

De mediaan geeft uiteraard slechts de gemiddelde tendens weer. Opmerkelijk is de grote variatie. Zo wordt 26% in 1971 en 1975 en telkens 13% in 1980 en 1984 afgehandeld binnen een half jaar na het ongeval, maar aan de andere kant duurt het in 15%, 12%, 24% en 17% meer dan anderhalf jaar eer het zover is. Het is onduidelijk welke factoren hieraan het werk zijn. De cijfers suggereren dat in een redelijk aantal zaken reeds onderhandelingen tussen de partijen, in casu de verzekeringsmaatschappijen, werden gevoerd vooraleer een der partijen het besluit nam het vredegericht in te schakelen. De tijd tussen de dagvaarding en de inleidingszitting bedraagt in meer dan 90% van de zaken minder dan één maand, zodat daar geen enkel probleem ligt.

Tabel 6: De totale procesduur (in %)

	1971	1975	1980	1984
- 1 maand	16	12	10	10
- 2 maand	31	17	8	4
- 4 maand	26	21	12	14
- 6 maand	11	24	29	25
- 9 maand	7	12	22	22
- 12 maand	2	7	7	6
- 24 maand	1	7	9	9
+ 24 maand	6	1	2	11
Totaal (N = 100%)	(189)	(191)	(203)	(122)
Mediaan (in dagen)	67	119	160	174

De totale procesduur (de tijd die verloopt tussen de eindbeslissing en de inleidingszitting) is duidelijk in verhoging (tabel 6). In 1971 bedraagt de mediaan 67 dagen of zowat 2 maanden. Tegen 1975 is deze bijna verdubbeld met 119 dagen. De procesduur neemt in 1980 en 1984 verder toe met als medianen resp. 160 en 174 dagen. Tabel 6 maakt het ook mogelijk de procesduur anders te interpreteren. Zo werd in 1971 nog bijna de helft van de zaken afgehandeld binnen twee maanden. In 1975 gebeurt dit nog in 29%, waarna dit cijfer verder afglijdt naar 18% en 14% in 1984.

Onder aan de tabel merkt men een stijging van de zaken die langer dan één jaar duren van 7% in 1971 naar 20% in

1984. Dit betekent dat één zaak op vijf langer dan een jaar aansleept.

De procesduur neemt toe bij een hoger aantal conclusies en zittingen. Dit is eveneens het geval wanneer een tussen-vonnis geveld wordt.

Men kan zich ten slotte afvragen hoeveel tijd er verloopt tussen het ongeval en de eindbeslissing. Voor zaken ingeleid in 1971 valt de eindbeslissing in 44% binnen het jaar. In 1975 daalt dit cijfer tot 36%, waarna het nog verder afneemt tot 19% in 1980 en 10% in 1984. De mediaan neemt geleidelijk aan toe tot meer dan anderhalf jaar in 1984.

6. Het succes

6.1. Eindbeslissing

Buitencontractuele aansprakelijkheid kenmerkt zich door veel vonnissen op tegenspraak (tabel 7). Hun aantal schommelt tussen 77% en 91%. Vergelijken wij met incasso's en huurzaken, dan merken wij dat bij de eerste soort verstek-vonnissen overwegend zijn (90%), terwijl huurkwesties wat meer verstekvonnissen (45%) dan vonnissen op tegenspraak (35%) te zien geven. Schadekwesties worden blijkbaar in de regel tot het bittere einde uitgevochten voor het vredege-recht. In die optiek valt ook het geringe aantal schrappingen (tussen 5 en 10%) te begrijpen. In deze gevallen handelt het over zaken waar de partijen zelf een oplossing voor hun conflict hebben gevonden of die eventueel opgegeven werden door de aanlegger. De andere wijzen van eindbeslissing omvatten o.a. vonnis gedeeltelijk bij verstek, gedeeltelijk op tegenspraak, naast enkele nog niet geëindigde zaken.

Tabel 7: Wijze van eindbeslissing (in %)

	1971	1975	1980	1984
vonnis op tegenspraak	86	86	91	77
verstekvonnis	4	6	2	9
schrapping	9	7	5	10
andere	1	1	1	4
Totaal (N = 100%)	(191)	(191)	(206)	(123)

6.2. Bevoegdheid en ontvankelijkheid van de eis

De vrederechter verklaart zich altijd bevoegd, wat de hoofdeis aangaat. Tevens vindt hij praktisch altijd de hoofdeis ontvankelijk. Dit gebeurt niet in 2% van de gevallen in 1971 en 1% in 1975 en 1980. In 1984 zijn alle zaken ontvankelijk.

6.3. Gegrondheid van de eis

Tabel 8 biedt een globaal overzicht van de gegrondheid van de eis, ongeacht de wijze van beëindiging (verstekvonnis, of vonnis of tegenspraak). Uiteraard worden die zaken weggelaten waarbij de vrederechter (nog) geen uitspraak gedaan heeft over de gegrondheid.

Ongeveer de helft van alle schadeclaims waarover de vrederechter een uitspraak doet, zijn geheel gegrond. Het aantal stijgt van 43% in 1971 naar 53% in 1984.

Het aantal ongegronde zaken ligt hoog in vergelijking met de andere rechtsterreinen waarmee de vrederechter zich inlaat. Het stijgt daarenboven van 20% in 1971 tot 33% in 1984.

Tabel 8: Gegrondheid van de eis (in %)

	1971	1975	1980	1984
gegrond	43	49	48	53
gedeeltelijk	37	29	18	14
ongegrond	20	23	34	33
Totaal (N = 100%)	(173)	(177)	(192)	(107)

Omdat zowel geheel gegronde als niet gegronde zaken een stijging te zien geven, moet het aandeel van de gedeeltelijk gegronde eisen teruglopen. Dit gebeurt zelfs sterk: van 37% in 1971 duikt hun belang naar 14% in 1984. Gedeeltelijk gegronde zaken zijn die zaken waarbij de vrederechter een element van de eis niet inwilligt of vermindert. Als de vrederechter de eis inzake materiële schade vermindert of geen interesten toekent, hebben wij met een gedeeltelijk gegronde eis te maken

Tabel 9: Gegrondheid van de eis naar aard eindbeslissing

Vonnis op tegenspraak				
	1971	1975	1980	1984
gegrond	40	47	47	51
gedeeltelijk	39	29	18	15
ongegrond	20	24	35	35
Totaal (N = 100%)	(163)	(164)	(187)	(95)

Vonnis bij verstek				
	1971	1975	1980	1984
gegrond	75	69	80	82
gedeeltelijk	12	23	0	9
ongegrond	12	8	20	9
Totaal (N = 100%)	(8)	(13)	(5)	(11)

Het uitspreken van een verstekvonnis impliceert niet automatisch dat de aanlegger over de hele lijn gelijk krijgt (tabel 9). Deze eisen zijn geheel gegrond in 69% à 82%, gemiddeld dus zowat in 75%. Het aantal gedeeltelijk gegronde en ongegronde eisen is gemiddeld ongeveer even groot. Wel wensen wij te beklemtonen dat het bij de verstekvonnissen om kleine aantallen gaat, zodat men voorzichtig moet blijven met de interpretatie.

Dit bezwaar geldt niet voor de zaken die eindigen met een vonnis op tegenspraak. Als er verweer is, leidt dit tot een daling van de volledig gegronde eisen tot minder dan de helft. Het cijfer stijgt wel van 40% in 1971 naar 51% in 1984. De gedeeltelijk gegronde en afgewezen eisen liggen dus heel wat hoger dan bij de verstekvonnissen. Zoals reeds eerder is opgemerkt, gaat het belang van de eerste categorie in dalende lijn (van 39% in 1971 naar 15% in 1984). Het aandeel van de tweede groep stijgt van 20% in 1971 tot 35% in 1984.

Het aantal ongegronde eisen bij vonnissen op tegenspraak ligt duidelijk hoger dan bij de incasso's, waar het rond 10% schommelt en bij de huurzaken, waar hun aantal 15% belooft. De aard van de aanlegger of verweerder (natuurlijke persoon, verzekeringsmaatschappij, ander rechtspersoon) oefent geen eenduidige invloed uit op het eindresultaat. Verweersers die vertegenwoordigd zijn door een advocaat, behalen veel betere resultaten dan zij die niet vertegenwoordigd zijn. Bij de eisers kunnen wij deze relatie niet nagaan omdat nagenoeg alle aanleggers een beroep doen op de diensten van een advocaat.

Meer conclusies of zittingen leiden wel tot minder succes. Dit is ook waar voor de tussenvonnissen. Dit staft de hypothese dat meer betwiste zaken tot lagere succesratio's leiden.

6.4. De tegeneis

Bij alle tegeneisen verklaart de vrederechter zich bevoegd. Praktisch altijd vindt hij ze ontvankelijk. De gegrondheid is echter een ander paar mouwen.

Tabel 10: Gegrondheid van de tegeneis (in %)

	1971	1975	1980	1984
gegrond	11	14	22	13
gedeeltelijk	18	25	12	9
ongeground	71	59	64	78
geen inf.	-	2	2	-
Totaal (N = 100%)	(38)	(64)	(64)	(23)

Tegeneisen beloven weinig succes. Gegrond zijn ze in 11% à 22% van de gevallen, gedeeltelijk gegrond in 9% à 25% (table 10). Anders gesteld betekent dit dat meer dan 60% van de tegeneisen geen enkel resultaat opleveren voor de eiser op tegeneis. Deze cijfers steken schril af tegen het succes van de eisen, waar grosso modo de helft van de eisen volledig gegrond is.

Het lijkt daarom interessant de gegrondheid van eisen en tegeneisen na te gaan in die gevallen waar ze beide voorkomen. Een «alles of niets spel», waarbij de gehele winst naar de ene partij gaat en het volledige verlies naar de andere, komt men tegen in zowat de helft van de gevallen. Meestal trekt de aanlegger dan aan het langste eind.

Het gedeeltelijk-gedeeltelijk patroon, waarbij een gedeelte van zowel eis als tegeneis wordt toegekend, komt voor in zowat 15%. (De cijfers variëren tussen 9 en 18%). Opvallend is nog dat in 11% in 1971 en 1975, maar 17% in 1980 en 35% in 1984 beide partijen van een kale reis thuiskomen, ook al gaat het in absolute cijfers over weinig zaken.

Een laatste patroon dat men nog redelijk frequent ziet, is dat waarbij de eis gedeeltelijk wordt ingewilligd en de tegeneis daarentegen niet (16% in 1971 en 9% in 1984). De overige constellaties komen weinig voor. Alleen in 1980 zijn zowel eis als tegeneis gegrond in 8% van de gevallen.

Gemak van betaling wordt slechts uitzonderlijk gevraagd en toegestaan bij schadezaken (2%). De voornaamste reden hiervan lijkt te zijn dat meestal niet de natuurlijke persoon moet betalen, maar wel de verzekeringsmaatschappij.

Er wordt wel vrij veel hoger beroep aangetekend. Met uitzondering van het jaar 1984 waarover allicht een aantal gegevens ontbreken, bedraagt de beroepsquote bijna 15%, netjes verdeeld tussen aanlegger en verweerder. Beide gaan dus ongeveer even vaak in hoger beroep.

7. Samenvatting

Dit onderzoek bestrijkt de rechtspraak van de vrederechter inzake buitencontractuele aansprakelijkheid, waarmee de verkeersongevallen bedoeld worden. Het vormt een drieluik met de eerdere studies over contractuele aansprakelijkheid (incasso's) en huurzaken. Later volgt nog een rapport over de familiezaken.

Hiertoe namen wij een steekproef van dossiers in vier vrederechten: Antwerpen vierde kanton, Antwerpen zesde kanton, Merksem en Zandhoven. Deze zijn representatief voor het gerechtelijk arrondissement Antwerpen. Om de ontwikkeling beter te kunnen nagaan, kozen wij dossiers uit de jaren 1971, 1975, 1980 en 1984. Meer bepaald analyseerden wij alle zaken ingeleid in de maanden maart, april, oktober en november. In totaal leverde dit 711 dossiers op waarvan telkens 191 in 1971 en 1975, 206 in 1980 en slechts 123 in 1984. Zowel in relatieve als in absolute cijfers kent de buitencontractuele aansprakelijkheid een achteruitgang. Omdat het aantal verkeersongevallen niet verminderde, moeten wij dus concluderen dat meer dergelijke betwistingen buiten de rechtbank om afgewikkeld worden. De bevoegdheid van de vrederechten is overigens wel beperkt ratione summae: eerst tot 25.000 fr. en vanaf 1980 tot 50.000 fr.

Het totaal bedrag van de eis bedraagt 7.100 fr. in 1971, 10.200 fr. in 1975 en 13.600 fr. in 1980 om slechts licht te stijgen tot 14.700 fr. in 1984. Gecorrigeerd voor de inflatie, lopen de bedragen zelfs iets terug! Het optrekken van de bevoegdheid ratione summae sinds 1980 tot 50.000 fr. had dus weinig invloed.

De gemiddelde schadezaak loopt over vrij kleine bedragen. Ter illustratie vermelden wij de volgende cijfers: 71% van alle eisen in 1971, 50% in 1975 en nog 25% in 1984 sloeg op een geldelijke waarde van minder dan 10.000 fr. Tussen de vrederechten onderling bestaan geen significante verschillen.

Kijkt men naar de diverse elementen die de eis uitmaken, dan komen twee bestanddelen praktisch altijd voor. Allereerst het onderdeel «materiële schade» (met 99%), terwijl «andere schade» in meer dan 80% gevorderd wordt. Het «verreacht» karakter blijkt uit het hoge percentage interesten (meer dan 90%) dat de eiser vraagt. Geneeskundige verzorging komt weinig aan bod (6%), terwijl het aandeel van de morele schade nog lager ligt (6% in 1971 tot 2% in 1984).

De materiële schade beslaat 80% van de totale eis in 1971 en 1975. Dit percentage stijgt verder tot bijna 90% in 1980 en 1984. De elementen geneeskundige verzorging of morele schade handelen zelden over grote bedragen, want de mediaan overschrijdt gemiddeld slechts iets meer dan 1000 fr. Het gevraagde bedrag dat ressorteert onder de rubriek «andere schade», is van dezelfde orde van grootte.

Het percentage tegeneisen kent een curvilineair verloop, 20% in 1971 en 1984, maar 36% in 1975 en 32% in 1980. Deze cijfers liggen zeer hoog vergeleken met bv. de huurzaken. Het totaal bedrag van de tegeneis, berekend dan voor de zaken waar effectief een tegeneis voorkomt, ligt een fractie lager dan de gemiddelde eis. De diverse elementen waaruit de tegeneis bestaat, vormen een getrouwe doorslag van de eis.

De partijen benaderen wij zoals tijdens al onze onderzoeken vanuit de theorie van Galanter. Deze rechtssocioloog gaat ervan uit dat er ideaaltypisch twee soorten partijen bestaan, die hij «one shotters» en «repeat players» gedoopt heeft. «One shotters» zijn partijen die slechts eenmalig met een rechtbank in aanraking komen, terwijl «repeat players» daarentegen veel proceservaring hebben. Omdat «one shotters» en «repeat players» zowel in de positie van aanlegger

als van verweerder kunnen voorkomen, zijn vier conflictconstellaties mogelijk: OS-RP, RP-OS, OS-OS en RP-RP.

Het belang van het onderscheid «one shotter»-«repeat player» ligt erin dat volgens de theorie de repeat players over een aantal voordelen beschikken, die ook zouden doorwerken op het procesresultaat.

Bij de buitencontractuele schade ontstaat hierbij een bijzonder probleem. Ook al zijn veel aanleggers en verweerders natuurlijke personen, dan nog kan men ervan uitgaan dat de procedure in feite gevoerd wordt door verzekeringsmaatschappijen. In die zin moet men zich afvragen in hoever OS-OS confrontaties geen verkapte RP-RP conflicten zijn.

Ongeveer 75% van de eerste aanleggers zijn natuurlijke personen, 10% verzekeringsmaatschappijen en het restant (15%) bestaat uit NV's en andere rechtspersonen. Verder treedt in 20% der gevallen een tweede aanlegger op, doch slechts in 30% is dit een verzekeringsmaatschappij. Dit houdt in dat in 12% in 1971 stijgend tot 18% in 1984 een verzekeringsmaatschappij in eigen naam als aanlegger optreedt. Het gebeurt vrij frequent dat beide ouders een minderjarig kind vertegenwoordigen.

Het is opvallend dat, wanneer de eerste aanlegger een rechtspersoon is, een aanzienlijk hoger bedrag op het spel staat dan bij een natuurlijke persoon. De aanleggers wonen voor 45% binnen het rechtsgebied van het kanton in kwestie en voor 85% in de provincie Antwerpen. Ongeveer 10% is gevestigd in Brabant. Dit is niet verwonderlijk omdat vele verzekeringsmaatschappijen hun maatschappelijke zetel in Brussel hebben. Op enkele uitzonderingen na zijn alle aanleggers vertegenwoordigd door een advocaat. Dit laat ons vermoeden dat de procedure heel juridisch zal worden gevoerd.

Aan de zijde van de verweerder maken natuurlijke personen twee derde van het totaal uit. Bijna een kwart zijn verzekeringsmaatschappijen, terwijl de rest bestaat uit NV's en andere rechtspersonen. Het aantal meervoudige verweerders stijgt van 13% in 1971 naar 20% in 1984. Slechts in 15% zijn dit verzekeringsmaatschappijen. Qua woonplaats stelt men geen significante verschillen met de aanlegger vast.

Negentig procent en meer van de verweerders doet een beroep op een advocaat. Verstek komt voor in 2 à 8%, maar verweerders verschijnen nauwelijks in persoon (0 à 2%). De rechtspersonen onder hen doen dit zelfs nooit.

Combineert men de positie van aanlegger en verweerder, dan komt men OS-OS confrontaties tegen in 50%, OS-RP in 20% en RP-OS en RP-RP telkens in 15%. Vrijwillig tussenkomende partijen steken de kop op in 1984 in 9% van de zaken. In 1971 telden wij eerst slechts 1%. De standaardwijze van inleiding vormt de dagvaarding met ca 90%. Vrijwillige verschijning haalt 10%.

Het aantal zittingen ligt in vergelijking met incasso's en huurzaken aan de hoge kant. Vijf zittingen en meer zijn geen uitzondering. Het gemiddelde stijgt van 3,6 in 1971 naar 4 in 1975 om vervolgens af te nemen van 3 in 1980 naar 2,6 in 1984. Dit is te wijten aan een verminderd aantal uitstellen dat de vrederechter verleent. Uitstellen kennen immers een achteruitgang van 2 in 1971 naar 1,24 in 1984. Rechtsdagen komen geleidelijk aan meer voor. Het gemiddelde bedraagt 0,73 in 1984. Zoals gebruikelijk gaat het initiatief uit van de aanlegger (82% in 1984).

Conclusies behoren eveneens tot het vaste patroon van de buitencontractuele schadegevallen. Het gemiddelde komt uit

op twee, waarbij de conclusies netjes verdeeld zijn over aanlegger en verweerder.

Tussenvonnissen daarentegen zijn veel schaarser. In 1971 en 1975 telt men er gemiddeld 0,3 per zaak. In 1980 en 1984 valt dit terug tot de helft. Twee soorten steken erboven uit; getuigenverhoren en persoonlijke verschijningen van de partijen. Voor het overige bereiken alleen deskundige onderzoeken en heropeningen der debatten nog een percentage van enige omvang.

Een eerste interessant gegeven bij de procesduur is dat er bijna een jaar verloopt tussen het ongeval in kwestie en de inleiding voor het vrederecht. De verzekeringsmolen maalt blijkbaar langzaam. Tussen dagvaarding en inleidingszitting verlopen ongeveer twee weken. De rechtbankinterne procesduur ten slotte neemt in tijd duidelijk toe. De mediaan klimt van 67 dagen in 1971 naar 174 dagen in 1984.

De procesduur stijgt als de zaak meer «betwist» wordt. Dit is het geval wanneer er veel geconcludeerd wordt en eveneens wanneer een tussenvonnis geveld wordt.

Meer dan 80% van alle zaken resulteert in een eindvonnis op tegenspraak. Verstekvonnissen zijn schaars, gemiddeld zowat 5%. Schrappingen daarentegen komen uit op bijna 10%. Zij houden in dat de partijen toch nog een oplossing buiten de rechtbank om hebben weten uit te dokteren.

De bevoegdheid en de ontvankelijkheid van de eis vormt geen probleem. Met de gegrondheid ligt dat enigszins anders. De eis is volledig gegrond in de helft van de gevallen. De afgewezen eisen daarentegen nemen toe van 20% in 1971 tot 33% in 1984. Complementair verminderen de gedeeltelijk gegronde eisen van 37% in 1971 naar 14% in 1984.

De hoedanigheid van de partijen oefent weinig of geen invloed uit op het behaalde succes. De enige duidelijke relaties bestaan met het aantal zittingen en conclusies. Meer conclusies of zittingen leiden tot een lagere successcore. Hetzelfde geldt in zekere mate voor tussenvonnissen. Het voorkomen van een tussenvonnis leidt naar een lagere successcore. De achterliggende hypothese is dat dit allemaal elementen zijn die wijzen op een grotere complexiteit.

De meeste tegeneisen leiden niet tot succes. Slechts 15% is geheel gegrond en nog eens 15% gedeeltelijk gegrond. Ten slotte stelden wij vast dat gemak van betaling nauwelijks voorkomt. Opmerkelijk is wel dat in 15% hoger beroep wordt aangetekend.

Strikt genomen gelden de resultaten alleen voor de bestudeerde vrederechten. De algemene tendensen die uit dit onderzoek naar voren komen, hebben echter vermoedelijk een ruimere draagwijdte dan het geanalyseerde rechtsgebied.

Wij hopen met dit artikel de belangrijkste kenmerken van schadeconflicten bij de vrederechten te hebben verduidelijkt. Samen met de publikaties over de andere rechtsterreinen (contractuele schade, huurgeschillen en familiezaken) vervolledigt deze studie het kwantitatief beeld van de zaken die de vrederechter behandelt. Dit beeld vormt de noodzakelijke fundering om in verder onderzoek — dat reeds in uitvoering is — de rol en de functie van de vrederechter meer kwalitatief te bekijken.

*E. LANGERWERF
F. VAN LOON
J. WOUTERS*

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 20 SEPTEMBER 1988

Voorzitter: de h. Screvens

Raadsheer-rapporteur: de h. De Peuter

Advocaat-generaal: de h. Declercq

Advocaat: mr. Monard

Wegverkeer – Bloedproef – Vereisten

De bloedproef moet worden opgelegd aan de vermoedelijke dader van een verkeersongeval of aan ieder die dat ongeval mede heeft veroorzaakt, wanneer hij kennelijk dronken is of zichtbare tekenen van alcoholintoxicatie vertoont, zelfs al is geen ademtest afgenomen of al doet deze geen alcoholgehalte van méér dan 0,8 gram per liter bloed vermoeden.

L.

Gelet op het bestreden vonnis, op 10 maart 1988 in hoger beroep gewezen door de Correctionele Rechtbank te Hasselt:

(...)

Overwegende dat uit de in onderling verband gelezen artikelen 59, § 1, 1°, en 63, § 1, 3°, van de Wegverkeerswet blijkt dat de procureur des Konings, de krijgsauditeur, de officieren van gerechtelijke politie, die hulpofficieren zijn van die magistraten, het personeel van de rijkswacht, alsmede de ambtenaren en beambten van de plaatselijke politie de verplichting dienen op te leggen een bloedmonster te laten nemen door een daartoe opgevorderde geneesheer: aan de vermoedelijke dader van een verkeersongeval of aan ieder die het mede heeft kunnen veroorzaken, zelfs indien hij het slachtoffer ervan is, wanneer zij in kennelijke staat van dronkenschap verkeren of duidelijke tekens van alcoholintoxicatie vertonen;

Overwegende dat die bepalingen die verplichting opleggen zelfs wanneer de ademtest waaraan de voornoemde personen onderworpen werden geen alcoholgehalte dat hoger ligt dan 0,8 gram per liter doet vermoeden, maar dat zij geen voorafgaande ademtest verplicht stellen;

Overwegende dat de appelrechters oordelen «dat (eiser) alleszins (had) moeten bemerken dat hij andere voertuigen aangereden had» en «(eiser) duidelijk tekenen van dronkenschap en alcoholintoxicatie toonde»; dat zij dientengevolge zonder schending van de aangewezen wetsbepalingen oordelen «dat een voorafgaande ademtest niet verplicht was»;

(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 23 DECEMBER 1988

Voorzitter-rapporteur: de h. Janssens

Procureur-generaal: de h. Krings

Advocaten: mrs. De Gryse en Bützler

Geneeskunde – Tucht – Behandeling met gesloten deuren – Beroepsgeheim

Al zijn de leden van de raad van beroep van de Orde van Geneesheren gehouden tot het beroepsgeheim en al is de geneesheer niet gehouden tot beroepsgeheim tegenover de raad van beroep, kan toch de behandeling met gesloten deuren nodig blijken om de kennis van bepaalde feiten te onthouden aan onbevoegden.

De raad van beroep mag beslissen dat het recht op een openbare behandeling moet wijken voor de zorg voor het beroepsgeheim. Hij oordeelt daarover op onaantastbare wijze in feite.

I. t/ Orde van Geneesheren

Gelet op de bestreden beslissing, op 9 mei 1988 door de Raad van Beroep van de Orde der Geneesheren, met het Nederlands als voertaal, gewezen;

...

Overwegende dat het eerste middel de beslissing zitting te houden met gesloten deuren voor nietig houdt om twee redenen: a) omdat de beslissing steunt op nietig verklaarde onderzoeksmaatregelen, b) omdat de raad van beroep die beslissing laat steunen op «de mogelijkheid tot ontheffing van het medisch geheim tijdens de openbare behandeling»;

Dat het tweede middel aanklaagt dat de bestreden beslissing steunt op nietige onderzoeksmaatregelen, zoals reeds in het eerste middel, eerste grief, is aangevoerd;

Wat de eerste grief van het eerste middel en het tweede middel betreft:

Overwegende dat de bestreden beslissing de beroepen beslissing alsook «de namens de provinciale raad of in zijn opdracht uitgevoerde onderzoeksmaatregelen» nietig verklaart en het verder heeft over «het door de raad van beroep op nieuw gedane onderzoek»;

Overwegende dat niet blijkt dat de gegevens die de raad van beroep in acht neemt, andere waren dan «feiten ter kennis» gebracht door de provinciale raad van de Orde der geneesheren, met het Frans als voertaal, of dan gegevens opgeleverd door «het door de raad van beroep van de Orde der geneesheren, met het Nederlands als voertaal) opnieuw gedane onderzoek»;

Dat de middelen in zoverre feitelijke grondslag missen;

Wat de tweede grief van het eerste middel betreft:

Overwegende dat, al zijn de leden van de raad van beroep gehouden tot beroepsgeheim en al is de geneesheer niet gehouden tot beroepsgeheim tegenover de raad van beroep, dan toch de behandeling met gesloten deuren nodig kan blijken om de kennis van bepaalde feiten te onthouden aan onbevoegden;

Dat de feitenrechter mag beslissen dat het recht op een openbare behandeling moet wijken voor de zorg voor het beroepsgeheim; dat de feitenrechter in feite en onaantastbaar oordeelt;

Dat deze grief niet kan worden aangenomen;

(...)

HOF VAN CASSATIE*1e KAMER – 23 DECEMBER 1988*

Voorzitter-rapporteur : de h. Janssens

Procureur-generaal : de h. Krings

Advocaten : mrs. Bützler en Bayart

Pacht – 1. Ontbinding – 2. Oproeping tot minnelijke schikking

1. De ontbinding van de pachtovereenkomst heeft niet van rechtswege plaats. Onwettig is het vonnis dat, op grond dat de pachter zijn landbouwactiviteit heeft gestaakt, beslist dat er geen pachtovereenkomst meer bestaat en het contract dat tussen de partijen verder leeft, door het gemene recht van de verhuring wordt geregeld.

2. Art. 1345 Ger. W. wordt geschonden door het vonnis dat een vordering inzake pacht toelaat zonder dat vooraf ter minnelijke schikking is opgeroepen.

D. en H. t/ O.

Gelet op de bestreden vonnissen, op 5 mei 1986 en 1 juni 1987 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Hasselt ;

Over het middel : schending van de artikelen 1134, 1135, 1184 en 1741 van het Burgerlijk Wetboek, 1 en 29 van de Pachtwet van 4 november 1969, die afdeling III van hoofdstuk II van titel VIII van boek III van het Burgerlijk Wetboek vormt, en 1345 van het Gerechtelijk Wetboek, als gewijzigd door artikel 8 van de wet van 28 december 1967 en door artikel 2 van de wet van 1 maart 1978 ;

doordat de rechtbank van eerste aanleg in het vonnis van 5 mei 1986, na te hebben vastgesteld dat «uit een vonnis van de vrederechter van het kanton Sint-Truiden van 17 april 1984, waarin (verweerder) vrijwillig tussenkwam, blijkt dat er een geldige pachtovereenkomst tussen partijen bestaat betreffende de litigieuze percelen» en dat «aan deze pachtovereenkomst tot op heden op geen wettelijke wijze een einde is gemaakt», op het besluit dat de eisers «nog steeds dienen te worden beschouwd als de wettelijke pachters van de litigieuze percelen» een uitzondering aanvaardt in zoverre verweerder «zou bewijzen dat deze pachtovereenkomst heeft opgehouden te bestaan en dat de feitelijke omstandigheden aan de zijde van de (eisers) erop wijzen dat het speciale pachtstatuut van de huurovereenkomst verloren is gegaan» en, door met het oog daarop een plaatsopneming met persoonlijke verschijning van de partijen te bevelen, impliciet maar zeker aanneemt dat verweerders rechtsovereenkomst ontvankelijk en gegrond is indien hij voormeld bewijs zou leveren, en doordat dezelfde rechtbank, in het vonnis van 1 juni 1987, voor recht zegt dat de aard van de tussen partijen bestaande pachtovereenkomst veranderd is in een gewone huurovereenkomst alsmede dat de opzegging door verweerder van 9 oktober 1984 geldig en van waarde is, en de eisers veroordeelt tot ontruiming van de door hen gehuurde percelen, onder meer op de volgende gronden : «Uit de plaatsopneming en de persoonlijke verschijning van de partijen op 16 juni 1986 blijkt dat de aard van de pachtovereenkomst veranderd is. Uit de feitelijke omstandigheden, de vaststellingen ter plaatse en de verklaringen van de (eisers) zelf blijkt dat het

speciale pachtstatuut van de huurovereenkomst verloren is gegaan en de huidige verhuring dient te worden beschouwd als een gewone huur en niet als een pacht. Wanneer na het invaliditeitspensioen van eerste (eisers), en het daarna niet meer bedrijfsmatig uitoefenen van de landbouwactiviteit, het contract tussen partijen verder loopt, wordt dit geregeld door het gemene recht van de verhuring. De ontvankelijkheid van de vordering hangt in casu samen met de gegrondheid van de vordering. Aangezien op het ogenblik van de opzegging, de overeenkomst tussen partijen als een gewone huurovereenkomst beschouwd diende te worden, zijn de bepalingen van de pachtwet, inzonderheid oproeping ter minnelijke schikking niet van toepassing. De oorspronkelijke vordering is derhalve ontvankelijk en deels gegrond ;

...

Overwegende dat het vonnis van 5 mei 1986 vaststelt «dat er een geldige pachtovereenkomst tussen partijen bestaat betreffende de litigieuze percelen en dat aan deze pachtovereenkomst tot op heden op geen wettelijke wijze een einde is gemaakt zodat (de eisers) nog steeds dienen te worden beschouwd als de wettelijke pachters van de litigieuze percelen»; dat het vonnis hieraan toevoegt : «behoudens het feit dat (verweerder) zou bewijzen dat deze pachtovereenkomst heeft opgehouden te bestaan en dat de feitelijke omstandigheden aan de zijde van de (eisers) erop wijzen dat het speciale pachtstatuut van de huurovereenkomst verloren is gegaan»;

Overwegende dat het vonnis in dit verband een plaatsopneming beveelt ; dat, na uitvoering van die onderzoeksmaatregel, de rechtbank, met het vonnis van 1 juni 1987, beslist dat, «nu de pachters hun landbouwactiviteit niet meer bedrijfsmatig uitoefenen, er geen pachtovereenkomst meer bestaat en het contract dat tussen partijen verder loopt, door het gemene recht van de verhuring wordt geregeld»;

Overwegende dat uit artikel 29 van de Pachtwet blijkt dat de wetgever eensdeels aan de feitenrechter heeft willen overlaten te appreciëren of de niet-uitvoering van het contract voldoende ernstig is om de ontbinding ervan uit te spreken, anderdeels dat het ernstig karakter van de niet-uitvoering dient te worden beoordeeld in functie van het al dan niet bestaan van schade aan de zijde van de verpachter ;

Overwegende dat het dus niet voldoende is vast te stellen dat de pachter zijn verplichtingen niet heeft nageleefd ; dat de ontbinding niet van rechtswege plaatsvindt ;

Overwegende dat de rechter niet wettig beslist dat de pachtovereenkomst opgehouden heeft te bestaan en hieruit afleidt dat de bepalingen van de Pachtwet, inzonderheid oproeping ter minnelijke schikking, niet van toepassing zijn ;

Dat derhalve bij ontstentenis van oproeping tot minnelijke schikking het vonnis dat de vordering van verweerder ontvankelijk verklaart, de bepaling van artikel 1345 van het Gerechtelijk Wetboek schendt ;

(...)

HOF VAN CASSATIE*1e KAMER – 13 JANUARI 1989*

Voorzitter : de h. Caenepeel

Raadsheer-rapporteur : de h. Rauws

Advocaat-generaal : de h. du Jardin

Advocaat : mr. Van Lierde

Inkomstenbelastingen – Bedrijfsinkomsten – Vergoedingen wegens blijvende arbeidsongeschiktheid ten gevolge van een arbeidsongeval

Als bedrijfsinkomsten zijn belastbaar de vergoedingen die als «vervangingsinkomen» aan werknemers toekomen wegens een blijvende arbeidsongeschiktheid veroorzaakt door een arbeidsongeval. Niet vereist is dat de belastingplichtige in de belastbare periode, vergeleken met zijn eerdere inkomsten, werkelijk winsten, bezoldiging of baten heeft gederfd ten gevolge van de opgelopen arbeidsongeschiktheid.

Belgische Staat t/ C.

Over het middel: schending van de artikelen 112 van de Grondwet, 20, 5°, 32bis en 41, inzonderheid § 1, 5°, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen;

doordat het arrest, nadat het vaststelt dat verweerder stelt dat de betwiste vergoedingen die hem werden toegekend wegens een arbeidsongeval een aantasting van de lichamelijke gaafheid herstelt of een vermindering van arbeidswaarde, in afwezigheid van derving van bedrijfsinkomsten, en dat de administratie daarop antwoordt dat artikel 32bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen (sinds de wijziging door artikel 19 van de wet van 5 januari 1976) een ruimere draagwijdte heeft dan het vroegere artikel 26, 2°, van hetzelfde wetboek, ingevolge de termen «toelagen die rechtstreeks of onrechtstreeks betrekking hebben», beslist: dat in casu de aan verweerder toegekende vergoedingen niet «rechtstreeks of onrechtstreeks betrekking hebben op een in artikel 20, 1° tot 3°, bedoelde beroepswerkzaamheid» (artikel 32bis, eerste lid, medio), aangezien blijkt «dat (de vergoedingen) geen enkele invloed hebben gehad op de bedrijfsinkomsten van (verweerder), bedoeld in voormeld artikel 20, 1° tot 3°» en «dat bovendien een vergoeding niet automatisch de aard van een vervangingsinkomen met bedrijfskarakter verkrijgt omdat de uitkering ervan is geschied op grond van de wet betreffende de arbeidsongevallen, doch dat concreet moet worden nagegaan of de toegekende vergoeding werkelijk in vervanging is gekomen van een of ander inkomen (bedoeld in artikel 20, 1° tot 3°, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen), wat te dezen niet het geval is»;

...

Overwegende dat het arrest aanneemt dat de litigieuze inkomsten bestaan uit in het jaar 1979 toegekende jaarlijkse vergoedingen wegens blijvende arbeidsongeschiktheid veroorzaakt door een aan verweerder in 1961 overkomen arbeidsongeval;

Overwegende dat artikel 32bis, eerste lid, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, ingevoegd bij artikel 19 van de wet van 5 januari 1976 betreffende de budgettaire voorstellen 1975-1976, bepaalt: «Tot de in artikel 20, 5°, bedoelde inkomsten behoren, ongeacht de schuldenaar, de verkrijger, de benaming en de wijze waarop ze worden toegekend, de pensioenen en de lijfrenten of tijdelijke renten, alsmede de als zodanig geldende toelagen die rechtstreeks of onrechtstreeks betrekking hebben op een in artikel 20, 1° tot 3°, bedoelde beroepswerkzaamheid of die het gehele of gedeeltelijke herstel van een bestendige derving van winsten, bezoldigingen of baten uitmaken»;

Dat de wetgever met die wetsbepaling, juncto artikel 20, 5°, beoogt als bedrijfsinkomsten belastbaar te stellen, onder meer, de vergoedingen die als sociaal «vervangingsinkomen» aan werknemers toekomen wegens een blijvende arbeidsongeschiktheid veroorzaakt door een arbeidsongeval;

Dat voor de toepassing van artikel 32bis ter zake niet vereist is dat de belastingplichtige in de belastbare periode, vergeleken met zijn eerdere inkomsten, werkelijk winsten, bezoldigingen of baten ten gevolge van de opgelopen arbeidsongeschiktheid heeft gederfd;

Dat het middel gegrond is; (...)

NOOT – Zie Cass., 15 mei 1987, *R.W.*, 1987-88, 329, met noot van Stefaan Gysen, «De inkomstenbelasting als verkapte vermogensbelasting».

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 16 JANUARI 1989

Voorzitter: de h. Soetaert

Raadsheer-rapporteur: de h. Rauws

Advocaat-generaal: de h. Lenaerts

Advocaten: mrs. Bützler en Nelissen Grade

Collectieve arbeidsovereenkomst – A.N.P. Comité Bedienden – C.A.O. 29 april 1977 – C.A.O. 19 maart 1979 – Premie – Rechthebbende – Begrip

Alleen de bedienden die tot de in hoofdstuk II van de C.A.O.'s van 29 april 1977 en 19 maart 1979 omschreven beroepklassen behoren, hebben aanspraak op de door die C.A.O.'s toegekende premie.

N.V. V. t/ Van R.

Gelet op het bestreden arrest, op 15 januari 1988 door het Arbeidshof te Brussel gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 1134, 1135, 1319, 1320, 1322 van het Burgerlijk Wetboek, 9, 20 van de collectieve arbeidsovereenkomst van 29 april 1977, gesloten in het Aanvullend Nationaal Paritair Comité voor de Bedienden, tot vaststelling van de arbeids- en beloningsvoorwaarden, algemeen verbindend verklaard bij koninklijk besluit van 5 januari 1978, 8 en 20 van de collectieve arbeidsovereenkomst van 19 maart 1979, gesloten in het Aanvullend Nationaal Paritair Comité voor de Bedienden, tot vaststelling van de arbeids- en beloningsvoorwaarden, algemeen verbindend verklaard bij koninklijk besluit van 26 juni 1979, waarvan artikel 20 later gewijzigd werd bij collectieve arbeidsovereenkomst van 18 december 1980, gesloten in het Aanvullend Nationaal Paritair Comité voor de Bedienden, algemeen verbindend verklaard bij koninklijk besluit van 3 april 1981;

...

Overwegende dat uit de plaats van de artikelen 9 van de collectieve arbeidsovereenkomst van 29 april 1977 en 8 van de collectieve arbeidsovereenkomst van 19 maart 1979 en uit de samenhang met de overige bepalingen van de hoofdstukken II en III van deze collectieve arbeidsovereenkomsten

volgt dat beide artikelen enkel toepasselijk zijn op de bedienden die, ingevolge de artikelen 2 en 3, behoren tot een van de in hoofdstuk II omschreven beroepenklassen ;

Dat het arrest, dat vaststelt dat verweerder niet tot een van de vorenbedoelde beroepenklassen behoort, de artikelen 9 van de collectieve arbeidsovereenkomst van 29 april 1977 en 8 van de collectieve arbeidsovereenkomst van 19 maart 1979 schendt door hem het recht op de in die artikelen vastgestelde premie toe te kennen voor de jaren 1978, 1979, 1980, 1981 en 1982;

(...)

NOOT – Zie ook Cass., 18 oktober 1976, *Arr. Cass.*, 1977, 191.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 16 JANUARI 1989

Voorzitter-rapporteur : de h. Soetaert

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts

Advocaten : mrs. Houtekier en De Gryse

**Ondernemingsraad – Oprichting – Sociale verkiezingen
– Aantal werknemers – Gewoonlijk gemiddelde – Begrip
– Afbouw van onderneming**

Aangezien geen wettelijke bepaling het begrip «gewoonlijk» definieert, kan de feitenrechter wettig oordelen dat de planmatige afbouw van een onderneming in het refertejaar tot gevolg had dat het gemiddelde van het aantal werknemers niet als «gewoonlijk» kan worden aangemerkt, en het bewijs daarvan mede vinden in het volgende jaar.

A.B.V.V. en V. t/ N.V. I. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 16 november 1987 door het Arbeidshof te Brussel gewezen ;

Over het middel : schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 14, § 1, eerste lid, van de wet van 20 september 1948 houdende organisatie van het bedrijfsleven, gewijzigd bij de wet van 28 januari 1963 en het koninklijk besluit nr. 4 van 11 oktober 1978, 3, § 1, eerste lid, en 4, § 1, van het koninklijk besluit van 31 juli 1986 betreffende de ondernemingsraden en de comités voor veiligheid, gezondheid en verfraaiing van de werkplaatsen ;

doordat het arrest de vordering van de eisers, ertoe strekkend dat in de Centrale van D. verkiezingen voor de ondernemingsraad zullen worden gehouden, ongegrond verklaart, op de volgende gronden : verweester stelt dat de Centrale te Drogenbos, wegens de geplande reorganisatie, in een abnormale situatie verkeert en dat derhalve niet kan gesproken worden van een «gewoonlijke» tewerkstelling (...)

Overwegende dat, terwijl in artikel 4, § 1, van het koninklijk besluit van 31 juli 1986 wordt bepaald hoe het gemiddelde aantal werknemers moet worden berekend, in geen enkele wettelijke bepaling wordt gezegd wat onder «gewoonlijk» moet worden verstaan ; dat het arrest, zonder de in de onderdelen aangewezen wettelijke bepalingen te schenden, heeft kunnen oordelen dat de planmatige afbouw van de on-

derneming in het refertejaar tot gevolg had dat het gemiddelde niet als «gewoonlijk» kon worden aangemerkt en het bewijs daarvan heeft kunnen vinden mede in het volgende jaar ;

(...)

NOOT In dezelfde zin Cass., 11 januari 1982, *R. W.*, 1982-83, 2463, Cass., 13 december 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 379.

HOF VAN BEROEP TE GENT

10e KAMER – 20 JANUARI 1989

Voorzitter : de h. Meyer

Openbaar ministerie : de h. Harreweyn

Advocaten : mrs. Vermeersch en Delafontaine

Gemeente – Verordening – Publikatie

De in art. 102 van de Gemeentewet bedoelde publikatie van een verordening betreft de algehele tekst van de verordening. Daaraan wordt niet voldaan door de enkele publikatie van de aard van de verordening, de beslissing van de gemeenteraad, de goedkeuringsdatum van de hogere overheid en de geldigheidsperiode.

Gemeente De Haan en De V. (ontvanger) t/ Van R.

Het hoger beroep tegen het vonnis van 25 maart 1987 van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brugge is tijdig en regelmatig naar de vorm. Geëtimeerde heeft voor de eerste rechter terugbetaling gevorderd van ten onrechte betaalde belastingen. Nadat in een tussenvonnis van 8 januari 1986 werd beslist dat het om indirecte belastingen ging, werden de debatten heropend om appellant de gelegenheid te geven om hun standpunt te bepalen omtrent de regelmatigheid van de publikatie van de verordeningen overeenkomstig artikel 102 van de Gemeentewet. Het bestreden eindvonnis beslist dat de publikatie niet is gebeurd conform het bepaalde in artikel 102 en veroordeelt appellanten tot terugbetaling van 350.000 frank te vermeerderen met rente en gedingkosten.

Appellanten zijn het erover eens dat de betwiste bekendmaking is gebeurd door het ophangen van een bericht aan de muur van het gemeentehuis te Wenduine, Klemskerke en Vlissegem met vermelding van de aard van de verordening, de beslissing van de gemeenteraad, de goedkeuringsdatum van de hogere overheid en de geldigheidsperiode. De volledige tekst van het reglement lag ter inzage op het gemeentesecretariaat. Zij stellen dat de bekendmaking een pragmatisch vraagstuk inhoudt. Dit is een feitelijk gegeven dat door alle bewijsmiddelen geleverd mag worden. Zij stellen dat alhier een bekendmaking heeft plaatsgehad die voldoende is om een vermoeden van kennis te doen ontstaan en die zo is dat de burger de reële mogelijkheid krijgt om, zonder buitengewone inspanningen, kennis te nemen van de norm.

Artikel 102 van de Gemeentewet bepaalt dat de reglementen en verordeningen van de gemeenteraad of van het college van burgemeester en schepenen door toedoen van het college worden bekendgemaakt door omroeping en aanplakking. Voorts is ook bepaald dat van de bekendmaking en van de

datum van de bekendmaking moet blijken op de bij K.B. te bepalen wijze. Dit K.B. is nog steeds niet tussengekomen.

Appellanten gaan ervan uit dat zij, door het aanplakken van de aard van de verordening, de beslissing van de gemeenteraad, de goedkeuringsdatum van de hogere overheid en de geldigheidsperiode, hebben voldaan aan de vereisten van de verplichting van bekendmaking in de zin van de wet, nu toch de burger alzo de reële mogelijkheid heeft om zonder grote inspanningen kennis te nemen van de verordening op het gemeentesecretariaat.

De termen van het artikel 102 van de Gemeentewet zijn evenwel duidelijk en ondubbelzinnig. De bedoelde bekendmaking betreft de algehele tekst van het reglement en/of de verordening. Daaraan wordt niet voldaan door de enkele publicatie van de aard van de verordening, de beslissing van de gemeenteraad, de goedkeuringsdatum van de hogere overheid en de geldigheidsperiode.

De opwerping dat de burger zonder buitengewone inspanningen kennis kan nemen van de integrale tekst, die ter inzage ligt op het gemeentesecretariaat, houdt niet in en heeft niet tot gevolg dat alzo aan het wettelijke vereiste van publicatie van de integrale tekst van het reglement wordt voldaan.

De eerste rechter heeft terecht met toepassing van artikel 129 Ger. W. beslist dat een dergelijke verordening niet bindend is.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER — 27 JANUARI 1989

Voorzitter : de h. Raymaekers

Raadsheren : de hh. Vandeplas (rapporteur) en Van de Velde
Openbaar ministerie : de h. Missal

Wapens — Verboden wapen — Springmes

Een springmes voorzien van een toets om het lemmet uit het heft te laten springen, welk lemmet dan onwrikbaar in het heft schuift en dat alzo geschikt is om te steken, te stoten of te doorboren, moet worden beschouwd als een verboden wapen in de zin van art. 3 van de Wapenwet van 3 januari 1933.

E.

Overwegende dat de beklaagde wordt vervolgd wegens het dragen van een verboden wapen ; dat hij inderdaad in het bezit werd bevonden van een springmes Top-automatic-Rostfrei toen hij op vermaakuitstap was en het voertuig waarin hij had plaatsgenomen door de rijkswacht werd gecontroleerd ;

Overwegende dat een springmes voorzien van een toets om het lemmet uit het heft te laten springen, welk lemmet dan onwrikbaar in het heft schuift en dat alzo geschikt is om te steken, te stoten of te doorboren, moet worden beschouwd als een verboden wapen in de zin van artikel 3 van de Wapenwet van 3 januari 1933;

Overwegende dat de beklaagde zeer goed wist dat hij dit wapen niet bij zich mocht dragen, en het trouwens daarom is dat hij het verstoep heeft onder de mat van de auto, maar

dat hij beweert dat iedereen met wapens rondloopt als ze op vermaakuitstap gaan in het Geelse ;

Overwegende dat het feit dat de Wapenwet op grote schaal wordt overtreden door jongelieden die op vermaakuitstap gaan, mocht het bewaarheid worden, hoegenaamd geen verzachtende omstandigheid is die aanleiding kan geven tot strafvermindering ;

Overwegende dat de hiernabepaalde straf beter aangepast is aan de ernst van de feiten ;

(Volgt veroordeling tot 100 fr. boete).

NOOT — Zie ook Hof Antwerpen, 8 mei 1985, *R.W.*, 1985-86, 537; Hof Antwerpen, 26 juni 1985, *R.W.*, 1985-86, 1283, en de noot van R. Verstraeten ; J. Constant, «Le régime des armes et des munitions», *R.D.P.*, 1936, 385; R. Verstraeten, *Verboden wapens*, B, 1, a in *Commentaar Strafrecht en Strafvordering*.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE DENDERMONDE

JEUGDKAMER — 3 DECEMBER 1987

Voorzitter : de h. De Troyer

Openbaar ministerie : de h. Van Waesberghe

Advocaat : mr. Thiebaud

Jeugdbescherming — Voorlopige maatregelen — Rechtspleging — Verzet

Beschikkingen waarbij een voorlopige jeugdbeschermingsmaatregel wordt opgelegd, dienen niet genomen te worden in aanwezigheid van de partijen noch dienen de partijen vooraf opgeroepen of gehoord te worden. Zij zijn derhalve niet vatbaar voor verzet.

A. en B.

In de zaak van: (...) welke in persoon verschijnen, bijgestaan door hun raadsman, in verzet tegen de beschikking van deze kamer van (...) waarbij een voorlopige maatregel van bewaring werd genomen op grond van artikel 37, 3°, van de wet van 8 april 1965 betreffende de Jeugdbescherming, en waarbij het kind van partijen C., voorlopig werd toevertrouwd aan het pleeggezin X.

Het verzet is een rechtsmiddel dat kan worden aangewend tegen bij verstek gevelde rechterlijke uitspraken en dat als gevolg heeft dat de zaak voor dezelfde rechtbank gebracht wordt (Vandeplas, A., «Over verzet in strafzaken», *R.W.*, 1972-73, 1793 e.v.).

Verstek kan met andere woorden enkel bekomen worden op grond van niet-verschijning voor de rechter.

De wet van 8 april 1965 bepaalt in dit verband evenwel noch in verband met de voorbereidende fase (artt. 50 en 52) noch in verband met de herzieningsprocedure (art. 60) dat de beschikkingen getroffen met toepassing van voormelde artikelen moeten worden genomen in aanwezigheid van partijen, noch dat zij hiertoe voorafgaand zouden moeten worden opgeroepen of gehoord.

De contradictoire procedure is enkel voorzien bij de behandeling ten gronde — art. 54 — waartoe partijen worden opgeroepen in de aangelegenheden als bedoeld in titel II,

hoofdstuk III volgens de regels vermeld in art. 45, 2, a en b; bij niet-verschijning ter terechtzitting is ingevolge art. 58, eerste lid, alsdan verzet mogelijk mits betrokkene regelmatig werd gedagvaard.

Het verzet van eerste en tweede opposanten is om die redenen onontvankelijk.

NOOT – Het opleggen van voorlopige jeugdbeschermingsmaatregelen en verzet

Krachtens artikel 58, eerste lid, van de wet van 8 april 1964 betreffende de jeugdbescherming zijn de beslissingen van de jeugdrechtbank gewezen in de aangelegenheden bedoeld in de hoofdstukken III en IV van titel II van deze wet binnen de wettelijke termijnen vatbaar voor verzet en hoger beroep.

Uit het feit dat de artikelen 52 en 53 van de wet van 8 april 1965, die de jeugdrechter bevoegdheid verlenen tijdens de rechtspleging voorlopige maatregelen op te leggen, opgenomen zijn in hoofdstuk IV van titel II van deze wet, zou men kunnen afleiden dat ook verzet tegen een beschikking waarbij een voorlopige maatregel wordt opgelegd, mogelijk is. In bepaalde rechtspraak en rechtsleer werd deze stelling dan ook aangenomen (Jeugdrb. Dinant, 10 maart 1967, *D. Jb.*, III-7; Jeugdrb. Dinant, 17 maart 1967, *D. Jb.*, III-4; Jeugdrb. Dinant, 25 januari 1968, *D. Jb.*, III-18; *Novelles, Protection de la jeunesse*, Brussel, Larcier, 1978, p. 333 en 406, nrs. 973 en 1213; Van Compernelle, J., «L'organisation et le fonctionnement des tribunaux de la jeunesse», *Ann. dr.*, 1966, (43), 79). Van Compernelle verwijst hierbij naar de parlementaire voorbereiding, waaruit zou blijken dat het woord «beslissingen» zowel verwijst naar vonnissen als naar beschikkingen waarbij een voorlopige maatregel wordt opgelegd (*Parl. Hand., Senaat*, 1964-65, 10 maart 1965, 985).

In de geannoteerde beslissing wordt een heel andere stelling ingenomen. Er wordt terecht beslist dat verzet enkel kan worden aangewend tegen een bij verstek gewezen beslissing, waaruit volgt dat het verzet tegen een beschikking waarbij een voorlopige jeugdbeschermingsmaatregel is opgelegd, onontvankelijk dient te worden verklaard. Het opleggen van een voorlopige jeugdbeschermingsmaatregel gebeurt immers in kabinet, dus zonder enige terechtzitting en bijgevolg zonder dat er van enige dagvaarding of zelfs oproeping van de partijen om voor de jeugdrechtbank te verschijnen sprake is (Brussel, Jk., 6 december 1973, *D. Jb.*, III-61; Bergen, Jk., 6 januari 1978, *J.T.*, 1979, 6). Van verstek, niet-verschijning van een partij ondanks regelmatige dagvaarding (zie o.m. Declercq, R., «De rechtspleging bij verstek in strafzaken» in *Strafrecht voor rechtspractici*, Leuven, Acco, 1984, 10-13; D'Haenens, J., *Belgisch Strafprocesrecht*, Gent, Story, 1985, p. 472, nr. 598; Vandeplass, A., «Over verzet in strafzaken», *R.W.*, 1972-73, 1793) kan bijgevolg geen sprake zijn.

Weliswaar blijkt uit de parlementaire voorbereiding dat het woord «beslissingen» in artikel 58 van de wet van 8 april 1965, waar het gaat over hoger beroep, een zeer ruime draagwijdte heeft (Smets, J., «Hoger beroep tegen beslissingen tot regeling van uitvoeringsmodaliteiten van jeugdbeschermingsmaatregelen», *R.W.*, 1987-88, 746-747), zodat zeker beschikkingen waarbij voorlopige maatregelen worden opgelegd, vatbaar zijn voor hoger beroep (verslag De Riemae-

ker-Legot/Terwagne, *Parl. St., Kamer*, 1964-65, nr. 637/7, 43-44, en *Parl. Hand., Senaat*, 1964-65, 10 maart 1965, 985).

Dit alles impliceert evenwel nog niet dat de wetgever «verzet» heeft willen mogelijk maken tegen elke beslissing die voor hoger beroep vatbaar is. Men mag niet uit het oog verliezen dat de huidige versie van artikel 58 van de jeugdbeschermingswet het resultaat is van een amendement dat pas in de openbare vergadering van de Senaat werd aangenomen (*Parl. Hand., Senaat, l.c.*, 985). De aanvankelijke tekst sprak enkel over hoger beroep tegen beslissingen van de jeugdrechtbank. Het was deze tekst die in de kamercommissie zeer ruim was geïnterpreteerd. Deze interpretatie kon dus enkel betrekking hebben op het hoger beroep. Nadat het ontwerp na goedkeuring in de Kamer was overgezonden aan de Senaat, diende senator Hambye een amendement in strekkende om in het eerste lid van artikel 58 te bepalen dat de *vonnissen* van de jeugdrechtbank inzake jeugdbeschermingsaangelegenheden vatbaar zijn voor hoger beroep door het openbaar ministerie en voor verzet en hoger beroep door alle andere in het geding betrokken partijen (*ibid.*, 984). Het was dus volkomen logisch dat in het amendement verzet en hoger beroep op gelijke lijn werden geplaatst. Met wellicht de bespreking in de kamercommissie, waar gepleit was voor een zeer ruime beroepsmogelijkheid, in het achterhoofd, verklaarde de minister van Justitie zich akkoord met het amendement op voorwaarde dat het woord «vonnissen» zou worden vervangen door het woord «beslissingen», omdat dit laatste woord ruimer is. De minister verwees in deze context naar beschikkingen waarbij voorlopige maatregelen worden opgelegd (*ibid.*, 985). Hierna werd het amendement met de door de minister gesuggereerde wijziging aangenomen.

Uit niets blijkt evenwel dat de wetgever hierdoor de bedoeling had om aan het woord «verzet» een andere betekenis te geven dan het in de gebruikelijke rechtstaal heeft, en bijgevolg een nieuwsoortig rechtsmiddel wilde creëren, te meer daar het woord «verzet» in de oorspronkelijke versie van het amendement de gebruikelijke betekenis had. Er mag dan ook geconcludeerd worden dat geen verzet mogelijk is tegen beschikkingen van de jeugdrechter waarbij voorlopige jeugdbeschermingsmaatregelen worden opgelegd.

Jan Smets

ARBEIDSRECHTBANK TE GENT

1e KAMER – 9 JANUARI 1989

Voorzitter: de h. Petit

Rechters in sociale zaken: de hh. Wijsberghe en Van Hyfte
Advocaten: mrs. Martens loco Martens en Flammé loco De Maesschalck

Arbeidsovereenkomst – Aansprakelijkheid werknemer – Verkeersovertreding – Geldboete – Verhaal op werkgever

Noch op grond van art. 1384, derde lid, B.W. noch op grond van art. 18 A.O.W. kan de werknemer van de werkgever terugbetaling verkrijgen van de geldboeten waartoe hij veroordeeld is wegens verkeersovertredingen begaan tijdens de uitvoering van de overeenkomst.

D. t/ P.V.B.A. T.

Eiser was als arbeider in dienst van verweerster.

Bij vonnis van 13 januari 1988, uitgesproken door de politierechtbank Gent, werd hij veroordeeld tot het betalen van twee geldboeten van resp. 1.800 en 12.000 frank wegens rijden met een vrachtwagen zonder inschrijvingsbewijs en in overbeladen toestand. Hij werd bij vonnis van 21 maart 1988 opnieuw veroordeeld wegens overdreven snelheid en ongelukkig schouwingsbewijs tot resp. 1.800 en 3.000 frank geldboete. Het ging om feiten, gebeurd op 9 juni 1987, waarbij tevens een personenwagen werd aangereden.

Verweerster werd als werkgever burgerrechtelijk en solidair aansprakelijk verklaard met eiser voor de geldboeten en de kosten (art. 67 Wegverkeerswet en art. 1384 B.W.).

(...)

Eiser werd bij brief van 6 augustus 1987, met een opzegging eindigend op 6 september 1987, door verweerster ontslagen.

Op 2 mei 1988 betaalde eiser 15.122 frank voor geldboeten en gerechtskosten aan de ontvanger van penale boeten. Die som had betrekking op het vonnis van 13 januari 1988.

In rechte

Eiser vordert de veroordeling van verweerster tot terugbetaling van 15.122 frank, met de vergoedende interest vanaf 2 mei 1988, de gerechtelijke interest en de kosten van het geding.(...)

Verweerster heeft onbetwistbaar gelijk dat artikel 1384, derde lid, B.W. een wettelijk vermoeden van schuld van de aansteller invoert, uitsluitend ten behoeve van derden die door de fout van de aangestelde benadeeld zijn. Dit vermoeden kan noch door de aansteller noch door de aangestelde in hun onderlinge verhouding worden ingeroepen (Cass., 22 april 1983, *Arr. Cass.*, 1982-83, 1017; Cass., 10 juni 1950, *Pas.*, 1950, I, 828).

Eiser ontkent zich op die bepaling te beroepen en meent zijn eis tot terugbetaling op artikel 18 van de Arbeidsovereenkomstenwet te kunnen gronden.

Dit artikel heeft enkel betrekking op de contractuele en niet op de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van de werknemer (Arbrb. Gent, 17 maart 1980, *T.S.R.*, 1981, 91; Van Oevelen, A., *R.W.*, 1987-88, 1172, nr. 7; Fagnart, J.L., «Les faits générateurs de responsabilité. Aperçu des principales tendances actuelles», in *Responsabilité et réparation des principales tendances actuelles*, Brussel (Ed. Jeune Barreau) 1983, 71, nr. 84; Bosly, Henri, D., «Burgerlijke aansprakelijkheid die voortvloeit uit een inbreuk, gepleegd door een aangestelde», *Or.*, 1981, 171 e.v., inz. 175; anders: Arbrb. Antwerpen, 12 oktober 1972, *J.T.T.*, 1973, 174; André, R., *Les responsabilités*, Brussel (Bureau d'études R. André), Brussel, 1981, 886, nr. 578 *Quinquies*).

Dit wordt bevestigd door de tekst van artikel 18 «Ingeval de werknemer bij de uitvoering van zijn overeenkomst de werkgever of derden schade berokkent ...». Met schade wordt een burgerlijke vordering wegens schade bedoeld. Het laatste lid van dit artikel en artikel 23, 4°, van de Loonwet maken eveneens gewag van de «vergoedingen en schadeloosstellingen».

Die zienswijze strookt met de parlementaire voorbereiding van de tekst van vermeld artikel 18 (*Gedr. St., Kamer*, 1968-69, nr. 270/7, blz. 116).

Eiser werd, weliswaar solidair met de werkgever, veroordeeld tot betaling van geldboeten. Bij die veroordeling blijft artikel 18 van de Arbeidsovereenkomstenwet buiten beschouwing (Hoen, H., *L'article 18 de la loi du 3 juillet 1978 relative aux contrats de travail et la responsabilité civile suivant les articles 1382 à 1384 du Code civil*, *J.T.T.*, 1983, 239 e.v., inz. 241).

Eiser voelt die veroordeling als onbillijk aan omdat hij in opdracht van zijn werkgever reed.

De politierechter heeft eiser persoonlijk veroordeeld. De arbeidsrechtbank moet het gezag van gewijsde van dit strafvonnis eerbiedigen.

Derhalve kan eiser zich niet tegen zijn werkgever keren om terugbetaling te verkrijgen van de door hem betaalde geldboeten en gedingkosten ingevolge de door hem opgelopen veroordeling.

ARBEIDSRECHTBANK TE GENT

1e KAMER – 6 FEBRUARI 1989

Voorzitter : de h. Petit

Rechters in sociale zaken : de hh. Wijsberghe en Pottie
Advocaten : mrs. Van Dormael loco De Bruyn en De Groote loco Tack

1. Arbeidsovereenkomst – Einde – Arbeidsongeschiedheid – Definitieve ongeschiktheid – Vaststelling – 2. Veiligheid en gezondheid van de arbeid – Arbeidsgeneesheer – Ongeschiktheid – Beslissing – Procedure – Toepasselijkheid – 3. Beroepsgeheim en geheimhouding – Geneeskunst – Behandelende arts – Attest op verzoek van werkgever van patiënt.

1. Indien de werknemer, blijkens een attest van zijn handelende arts, niet verder geschikt is voor de arbeidspost die hij bekleedde, vermag de werkgever de arbeidsovereenkomst als beëindigd wegens overmacht te beschouwen.

2. De procedure van overleg en beroep, voorgeschreven door de artt. 146bis e.v. A.R.A.B. wanneer de arbeidsgeneesheer oordeelt dat de werknemer zijn arbeidspost niet verder kan bekleden, is enkel voorgeschreven t.a.v. de werknemers die aan het verplicht medisch onderzoek onderworpen zijn.

3. De handelende arts die, op verzoek van de werkgever van een patiënt attesteert dat deze laatste niet meer in staat is zijn gewone arbeid verder uit te voeren, schendt daardoor het beroepsgeheim niet.

D. t/ D.

De werkgever heeft reeds kort na de indiensttreding van eiser problemen gehad met diens verslaafdheid aan drank. In plaats van hem onmiddellijk te ontslaan gaf hij hem een eerste «laatste» en daarna zelfs een tweede «allerlaatste» waarschuwing.

De toestand verergerde zo dat eiser tijdens de laatste zeven maanden vóór zijn ontslag meer dan vijf maanden arbeidsongeschikt was. Noodgedwongen nam hij zijn toevlucht tot een ontwenningsskuur, die hij voortijdig beëindigde.

In die omstandigheden is het begrijpelijk dat de werkgever zich inlichtte over de mogelijkheden van eiser.

Dr. X., waarvan niet betwist wordt dat hij de behandelende arts was (deze arts leverde trouwens het laatste attest van arbeidsongeschiktheid tot 31 augustus 1987 af), oordeelde dat eiser niet meer in staat was zijn gewone arbeid uit te voeren. De werkgever bracht hem vooraf op de hoogte over de aard van dit werk en van het bedrijf.

Door een attest te bezorgen heeft deze arts het beroepsgeheim niet geschonden, daar hij niets vermeldt over de ziekte van eiser.

Het beroepsgeheim strekt ertoe de in vertrouwen door een patiënt aan zijn arts meegegeven gegevens niet openbaar te maken.

In het onderhavige geval heeft de arts die een attest van arbeidsongeschiktheid tot 31 augustus 1987 afleverde, aan de werkgever de arbeidsgeschiktheid van eiser ten aanzien van zijn beroep nader gepreciseerd. Dit attest werd ook zonder enige dwang vanwege de werkgever afgeleverd.

Wel heeft de vakbond druk uitgeoefend op die arts om te trachten hem zijn standpunt te doen herzien.

Op grond van vermeld attest, waaruit bleek dat eiser niet meer geschikt was voor zijn beroep, mocht de werkgever van oordeel zijn dat de arbeidsovereenkomst door overmacht beëindigd was (art. 32, 5°, Arbeidsovereenkomstenwet; Cass., 21 april 1986, *Arr. Cass.*, 1985-86, 1129; Cass., 5 januari 1981, *Arr. Cass.*, 1980-81, 480, *J.T.T.*, 1981, 184, met conclusie en noot; Arbh. Brussel, 26 februari 1986, *Med. V.B.O.*, 1986, 2015; Arbh. Bergen, 11 oktober 1982, *T.S.R.*, 1983, 54; Arbh. Antwerpen, afd. Hasselt, 9 november 1976, *T.S.R.*, 1980, 284).

Die overmacht moet beoordeeld worden op grond van de uitgeoefende functie, en niet op grond van ander aangepast werk dat de werkgever eventueel had kunnen aanbieden (Cass., 15 februari 1982, *Arr. Cass.*, 1981-82, 771; Cass., 12 januari 1987, *Arr. Cass.*, 1986-87, 604; Cass., 1 juni 1987, *Arr. Cass.*, 1986-87, 1335; Arbh. Brussel, 23 februari 1981, *J.T.T.*, 1981, 189).

Eiser is verder van oordeel dat de procedure van artikel 146bis A.R.A.B. moest worden nageleefd. Dit standpunt werd in de rechtspraak voorgestaan (Arbh. Antwerpen, 9 november 1984, *J.T.T.*, 1985, 114; *od.*, 17 mei 1987, *J.T.T.*, 1988, 190; *id.*, 15 juni 1987, onuitg., vernietigd bij Cass., 26 september 1988, hierna vermeld).

Artikel 146bis maakt deel uit van onderafdeling 2 van afdeling I van hoofdstuk III van titel II van het A.R.A.B., welke onderafdeling alleen regels geeft voor het geneeskundig toezicht op werknemers die volgens artikel 124 van hetzelfde reglement aan verplicht toezicht onderworpen zijn (Cass., 26 september 1988, *R.W.*, 1988-89, 679, *T.S.R.*, 1988, 423; zie ook Arbh. Luik, 16 november 1983, *J.T.T.*, 1984, 100; Arbrb. Charleroi, 2 december 1986, *J.T.T.*, 1987, 153).

Eiser blijkt niet de behoren tot een van de vijf categorieën werknemers waarvoor een medisch onderzoek verplicht is.

Bij werkherhvatting is een medisch onderzoek na vier weken afwezigheid slechts verplicht voor de in artikel 124, § 4, A.R.A.B. bedoelde werknemers (art. 131 A.R.A.B.).

Wel is het mogelijk voor elke werknemer zich bij de arbeidsgeneesheer aan te bieden wanneer hij symptomen van ongesteldheid vertoont die hij toeschrijft aan de arbeidsvoorwaarden (art. 131bis A.R.A.B.). Die bepaling vindt hier geen toepassing.

Ook kon de werkgever het advies van de arbeidsgeneesheer inwinnen doch hij was hiertoe niet verplicht.

In het onderhavige geval heeft de werkgever, zoals reeds is uiteengezet, geoordeeld het advies van de behandelende arts van eiser te moeten inwinnen. Deze was goed vertrouwd met de gezondheidstoestand van eiser.

Het door dr. Z. op verzoek van eiser achteraf afgeleverd attest, om die zienswijze aan te vechten, wordt door de arbeidsrechtbank afgewezen, aangezien het uitgaat van een arts die noch vertrouwd was met de gezondheidstoestand van eiser noch met de werkomstandigheden in het bedrijf.

Terecht heeft de werkgever geoordeeld dat er door de definitieve arbeidsongeschiktheid van eiser voor zijn werk in het bedrijf een einde was gekomen aan de arbeidsovereenkomst door overmacht (art. 32, 5°, Arbeidsovereenkomstenwet).

Derhalve moet de eis tot betaling van een opzeggingsvergoeding afgewezen worden.

De eis tot betaling van een schadevergoeding wegens willekeurig ontslag is evenmin gegrond, daar verweerder eiser om pertinente redenen, die verband houden met de werking van zijn onderneming, de arbeidsovereenkomst als beëindigd beschouwde.

VREDEGERECHT TE GENT

3e KANTON – 24 JUNI 1985

Rechter: de h. Van Malder

Advocaten: mrs. Goeminne en De Meyer

Huisvesting – Huur van sociale woningen – Vordering tot ontbinding – Overeenkomst – Intuitu personae – Sociale zending van de erkende vennootschap

Het «intuitu personae»-karakter van een sociale huurovereenkomst, alsook de sociale zending van een erkende vennootschap rechtvaardigen een huurontbinding, wanneer de huurder zich agressief en onredelijk gedraagt.

D. en V. t/ N.V. G.M.H.

Het vonnis van 29 april 1985, het proces-verbaal van plaatsopneming van 21 juni 1985 en de stukken werden ingezien.

Er kon geen overeenkomst bereikt worden omdat opposanten, op het laatste ogenblik en nadat zij reeds voordien herhaaldelijk tot kalmte aangemaand werden, toen hun handtekening gevraagd werd plots in een aanval van hysterie elke overeenkomst weigerden.

Er bestaan geen redenen om de huurverbintenissen niet volledig na te leven, zelfs wanneer de betrokken woning in een trieste buurt ligt die naar verkrotting gaat. Het huurgoed zelf lijkt tamelijk onderhouden en het is zeker dat verweerder op verzet, telkens als ze daartoe een redelijke kans krijgt, haar eigen verbintenissen nakomt. Ze zal evenwel nooit kunnen voldoen aan de wensen van deze agressieve huurders die geen enkele reden hebben om hun verbintenissen na te leven.

Het is volstrekt onverenigbaar met het «intuitu personae»-karakter van de huurovereenkomst, met de sociale zen-

ding van verweerster op verzet en met de goede trouw die de uitvoering van elke overeenkomst kenmerkt, de bestaande huurrelatie te behouden. De onvoorstelbare agressiviteit van opposanten, hun weigering gevolg te geven aan de redelijkste verzoeken, de gekarakteriseerde vijandigheid tegen de verhuurster, de gewilde wanbetaling en de eigen bewering dat de woning onbewoonbaar is wegens overbevolking, zijn voldoende maar noodzakelijke redenen om de huurontbinding uit te spreken.

Het was nochtans in een geest van bereidwilligheid dat na vermoeiende overreding een ontwerp van overeenkomst kon worden opgenomen in het proces-verbaal van plaatsopneming. De verweerster op verzet was bereid van elke vordering af te zien, en opposanten zouden het huurgoed tegen 1 oktober 1985 verlaten, mits ze ook vroeger een andere woning mochten betrekken zonder enige vergoeding. Eerste opposant drong evenwel aan op het vermelden dat daardoor bij verweerster op verzet de schuld voor een echtscheiding tussen opposanten zou liggen, wat hem vanzelfsprekend geweigerd werd. Hierop vervielen opposanten in hysterisch gekrij, met verwijten voor al wie aanwezig was, rechter en griffier inbegrepen. Meteen is bewezen dat opzettelijk volhard wordt in een onverantwoorde vijandelijke houding tegen verweerster op verzet, die nochtans haar sociale rol zeer correct vervuld heeft. De onwil om gedurende maanden de huurverbintenissen na te leven wettigen de huurontbinding.

...

NOOT – De sociale huurovereenkomst is geen overeenkomst *intuitu personae*

1. Onlangs publiceerde de *Revue de Jurisprudence de Liège, Mons et Bruxelles* een vonnis van de vrederechter te Couvin van 19 maart 1988 (1989, 90, noot Bossard, P., «Le bail d'un logement social est-il conclu intuitu personae?»). O.m. uit het feit dat de huurovereenkomst m.b.t. een sociale woning, d.w.z. een woning die toebehoort aan de Nationale Maatschappij voor de Huisvesting of een door haar erkende vennootschap, een einde neemt bij het overlijden van de huurder, leidt de vrederechter af dat het gaat om een overeenkomst «*intuitu personae*». Art. 31 van de Waalse Huisvestingscode (voor het Vlaamse Gewest is een gelijksoortige bepaling opgenomen in art. 80ter), alsook de regeling van de toelatingsvoorwaarden en het arrest van het Hof van Cassatie van 10 februari 1983, worden als argumenten voor deze stelling aangevoerd. Deze uitspraak is geen alleenstaand geval. N.a.v. een situatie van de beëindiging van de huurovereenkomst spreekt de Gentse vrederechter van het derde kanton zich in het hierboven opgenomen vonnis uit in dezelfde zin. Een aantal omstandigheden in de persoon van de huurder (agressiviteit, weigering gevolg te geven aan redelijke verzoeken, gekarakteriseerde vijandigheid, gewilde wanbetaling, hysterisch gekrij, e.d.m. maken dat dit voldoende, maar noodzakelijke redenen zijn om de ontbinding van de huurovereenkomst uit te spreken; het is immers volstrekt onverenigbaar met het «*intuitu personae*»-karakter van de huurovereenkomst, met de sociale zending (van de erkende vennootschap) en met de goede trouw die de uitvoering van elke overeenkomst kenmerkt, de bestaande huurrelatie te behouden». Het belang van de discussie en het misverstand dat in de lagere rechtspraak blijkbaar bestaat over deze kwestie,

leken ons de opname van dit niet meer zo recente vonnis te rechtvaardigen.

2. Terecht plaatst de auteur van de noot onder het vonnis van de vrederechter te Couvin ernstige vraagtekens bij de recente uitspraak: ook al vertoont de huurovereenkomst voor een sociale woning een «hybrid» karakter (Bossard, P., l.c., nr. 1), in het bijzonder wat de relatie met het gemene recht betreft (zie hierover o.m. ook, zonder volledigheid na te streven: Jadot, B., «La résiliation du bail des logements sociaux», *J.T.*, 1983, 709 e.v.; Hubeau, B., *Overzicht van de sociale huisvesting 1975-1986*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1987, i.h.b., nrs. 70 e.v.; Hubeau, B., «La régionalisation du logement: droit commun et réglementation en Région Wallone» (noot onder Vred. Luik, 16 januari 1987 en Rb. Luik, 29 juni 1987), *Amén.*, 1987, 130 e.v.; zie ook *T. Vred.*, 1987, 182, en 1988, 236; *Jur. Liège, Mons et Bruxelles*, 1987, 232 en 1266), toch kan de sociale huurovereenkomst geenszins als een overeenkomst *intuitu personae* worden beschouwd, ofschoon er twee essentiële karakteristieken van zulk een kwalificatie voorhanden zijn, nl. de onmogelijkheid van onderverhuur en huuroverdracht enerzijds en de beëindiging ervan wegens overlijden anderzijds (Bossard, P., l.c., nr. 9).

3. «*Intuitu personae*»-overeenkomsten zijn die waarbij de *persoonlijkheid* van één partij of beide partijen beslissend is voor de toestemming van de andere: deze zou de overeenkomst met niemand anders willen sluiten (Dekkers, R., *Handboek Burgerlijk Recht*, II, Brussel, Bruylant, 1971, nr. 27); van belang is dat er een persoonlijk vertrouwen aanwezig is. Hoewel doorgaans niet wordt aanvaard dat de huurovereenkomst dit karakter heeft, kan dit evenwel blijken uit de omstandigheden (bv. einde van overeenkomst bij overlijden): de feitenrechter moet dit beoordelen (De Page, H., *Traité élémentaire de droit civil*, IV, Brussel, Bruylant, 1972, nr. 482, 6°; La Haye, M. en Vankerckhove, J., *Les Baux en général*, in *Les Nouvelles-Droit civil*, IV-1, Brussel, Bruylant, 1964, nr. 12). Welke gevolgen worden aan dit karakter verbonden? De overeenkomst houdt op met de dood van de partij, wiens persoonlijkheid ten grondslag ligt aan de overeenkomst; dwaling omtrent de persoon is een vernietigingsgrond voor de overeenkomst; de overeenkomst mag niet worden overgedragen door de partij wiens persoonlijkheid beslissend is; bovendien kunnen sommige «*intuitu personae*»-overeenkomsten worden «ingetrokken».

4. Ofschoon sommige kenmerken hiervan wel in de modelhuurovereenkomst – ook voor het Vlaamse Gewest – worden overgenomen en gepreciseerd (Besl. VI. Ex. 5 maart 1985, *B.S.*, 15 mei 1985, zie vol. art. 5: verbod van afstand en onderhuur; art. 19: einde van de overeenkomst door het overlijden van de langstlevende huurder), is het verlenen van dit karakter aan de sociale huurovereenkomst erg betwistbaar. Gezien de strikte toelatingsvoorwaarden en de prioriteitenregeling zou men kunnen stellen dat de *keuzevrijheid* van medecontractant door de erkende vennootschap *niet bestaat*, terwijl het «*intuitu personae*»-karakter juist een zekere vertrouwensrelatie veronderstelt tussen de partijen. Het dienen te beantwoorden aan strikte toelatingsvoorwaarden houdt weinig verband met de persoon van de huurder (en zijn gezin). Het zijn veeleer kenmerken inzake het inkomen, de vermogenstoestand, e.d.m. (grondvoorwaarden) en inzake de inschrijving in een register (formele voorwaarde; voor het Vlaamse Gewest is er een bijkomende formele voorwaar-

de, nl. het storten van een borgtocht). Ook de gebeurlijke intrekking door een partij is moeilijk concipieerbaar (Hubeau, B., o.c., nr. 76). Het is dus geenszins de persoonlijkheid van de aspirant-huurder die een erkende vennootschap ertoe aanzet veeleer met aspirant-huurder X dan met aspirant-huurder Y te contracteren, maar wel de «simple application de textes légaux et réglementaires» (Bossard, P., l.c., nr. 8).

5. Dit misverstand kan evenwel ook worden geconstateerd in de *model-huurovereenkomst* zelf, van waaruit wellicht enige invloed is uitgegaan op de rechtspraak, die we hier bespreken. In de aanhef van de zgn. «intentieverklaring» (deze modelhuurovereenkomst, die dwingend is opgelegd voor verhuringen ingaand na 1 januari 1985, is gevoegd bij het Besl. VI. Ex. 5 maart 1983 (B.S., 15 mei 1985; voor een bespreking van de inhoud, zie Hubeau, B., «Aanvullingen en wijzigingen betreffende het sociaal huurstelsel in het Vlaamse Gewest», *R. W.*, 1985-86, (2389), nrs. 11 e.v.), volgt na een schets van de doelstellingen van de Nationale Maatschappij voor de Huisvesting en de door haar erkende vennootschappen en de opname van de tekst van art. 80ter van de Huisvestingscode, de volgende passus: «Deze specifieke bestemming heeft tot gevolg dat de huurcontracten die voor deze woningen afgesloten worden, het karakter hebben van overeenkomsten «intuitu personae», dat wil zeggen van overeenkomsten met bepaalde personen gesloten, uit hoofde van specifieke voorwaarden waaraan zij dienen te voldoen. Deze voorwaarden werden door de Vlaamse Executieve bepaald».

6. Het aanhalen van het arrest van het Hof van Cassatie van 10 februari 1983 door de vrederechter te Couvin (*Arr. Cass.*, 1982-83, 751, *Pas.*, 1983, 661, *J.T.*, 1983, 540, *R. W.*, 1983-84, 2233, noot Hubeau, B., *Rev. Not. B.*, 1983, 310, en *T. Vred.*, 1983, 230, noot Jadot, B.) is eigenlijk niet relevant. Het Hof van Cassatie beslist dat de algemene opzet van de sociale huisvesting bepaalde (vaak strengere dan de burgerrechtelijke, maar daarop gebaseerde) verplichtingen voor de huurder impliceert, o.m. de plicht tot effectieve en persoonlijke bewoning van de hem toegewezen woning. Dit wordt o.m. verantwoord geacht als tegenprestatie voor de voordelen die de huurder geniet. De huurovereenkomst wordt er wegens de niet-naleving van die verplichting ontbonden volgens het gemene recht (over dit arrest, zie Hubeau, B., o.c., nrs. 72 en 82). Het arrest koppelt derhalve een verplichting van de huurder aan de algemene doelstellingen van de sociale huisvesting en niet aan de kenmerken die verband houden met het aangaan van de huurovereenkomst. Het aanduiden van een gevolg enerzijds mag niet worden verward met de verlening van een «a priori»-kwalificatie aan een overeenkomst anderzijds.

7. Bij de verhuring van woningen volgens *het gemene huurrecht* geldt het beginsel dat de huurovereenkomst in principe geen overeenkomst intuitu personae is. Dit blijkt uit de artikelen 1709 (definitie huur), 1917 (principiële geoorlooftheid van onderhuur en overdracht) en 1742 (voortzetting huurovereenkomst na overlijden van huurder of verhuurder) (De Page, H., *Traité*, IV, nrs. 481, 7° en 751; La Haye, M. en Vankerckhove, J., o.c., nr. 460). Uit de omstandigheden waarin de huurovereenkomst is gesloten, kan echter blijken dat de huurovereenkomst wel intuitu personae is gesloten wanneer de huur is toegestaan, in acht genomen een bijzondere hoedanigheid van hem aan wie het verhuurde

goed is toevertrouwd (Cass., 11 maart 1948, *Pas.*, 1948, I, 165; Rb. Brussel, 16 juni 1962, *J.T.*, 1962, 480, noot La Haye, M. en Vankerckhove, J.; De Page, H., *Traité*, IV, nr. 751; Laurent, F., *Principes de droit civil*, XXV, Brussel, Bruylant, 1978, nr. 480; La Haye, M. en Vankerckhove, J., o.c., nr. 465; *R.P.D.B.*, tw. «Bail (en général). Bail à loyer», Brussel, Bruylant, 1964, *Compl.*, I, nr. 480).

7. In bovenstaand geval gaat het om een *vordering tot ontbinding* van de huurovereenkomst (zie de artt. 1184 en 1741 B.W.). De vaststelling m.b.t. het «intuitu personae»-karakter van de sociale huurovereenkomst is ter zake volkomen overbodig bij de beoordeling van de motieven, die door de erkende vennootschap worden aangevoerd om de ontbinding te rechtvaardigen. Het is dan ook onze hoop dat deze onjuiste kwalificatie van de sociale huurovereenkomst door de rechtspraak geen verdere verspreiding kent.

Bernard HUBEAU
Universiteit Antwerpen (U.I.A.)

WETGEVING IN KORT BESTEK

Onder de zorg van het Departement Rechten van de U.I.A.

Deze rubriek overspant de periode juli 1988 - januari 1989 van de publikatie van normatieve teksten in het Belgisch Staatsblad.

In deze bijdrage wordt uitsluitend aandacht besteed aan de Staatshervorming. In de volgende afleveringen komen de andere wetten en decreten aan de orde.

De staatshervorming 1988-1989

De staatshervorming die werd aangekondigd met het regeerakkoord van 30 april 1988 en die juridisch werd uitgebouwd tussen juli 1988 en januari 1989 omvat de eerste en de tweede fase van de derde golf die ons land i.v.m. de hervorming der instellingen heeft gekend.

Voor een goed begrip van die hervorming past het deze drie stappen samen te vatten.

I. De staatshervorming van 1970

De Werkgroep voor de communautaire problemen die in september 1969 werd opgericht, kwam op 19 november 1969 tot het volgend besluit: «De unitaire Staat, met zijn structuur en zijn werkwijze zoals die thans door de wetten nog geregeld zijn, is door de gebeurtenissen achterhaald. De gemeenschappen en hun gewesten moeten hun plaats innemen in vernieuwde staatsstructuren die beter aangepast moeten zijn aan de eigen toestanden van het land».

Die nieuwe structuren zouden op cultureel gebied de culturele autonomie helpen vestigen en anderzijds zou een economische decentralisatie worden verwezenlijkt. In het eerste had men een beter inzicht dan in het tweede. Dat vond duidelijk zijn weerslag in de grondwetteksten, aangezien art. 59bis dat op 24 december 1970 in de Grondwet werd ingevoegd, nauwkeurig de culturele materies beschreef, daar waar artikel 107quater heel wat vager bleef i.v.m. de bevoegdheden van de gewestelijke instellingen. Even logisch

volgde op 3 juli 1971 de wet betreffende de culturraden daar waar de wet van 1 augustus 1974 enkel een wet was ter voorbereiding van de bevoegdheden die later aan gewestelijke instellingen zouden moeten worden toebedeeld.

II. De staatshervorming van 1980

De bewindvoerders hebben gedurende 10 jaar gezocht naar politiek haalbare oplossingen die de Staatshervorming meer gestalte moest geven. Dat gebeurde in de periode van juli en augustus 1980. Ook hier werden enerzijds grondwetswijzigingen doorgevoerd en anderzijds uitvoeringswetten gestemd.

A. De grondwetsherziening

1. Het nieuwe art. 3ter richt de Gemeenschappen op die niet enkel de culturele aangelegenheden zullen regelen maar ook de persoonsgebonden aangelegenheden.

2. Krachtens artikel 26bis kunnen de Gewestraden de bevoegdheid krijgen om decreten met kracht van wet te stemmen.

3. Luidens art. 28 zullen de wetgevende en decretaire organen een authentieke uitlegging van hun tekst kunnen geven.

4. Artikel 59bis sluit logisch aan bij het gewijzigd artikel 3ter: de Culturraden worden vervangen door Gemeenschapsraden.

5. Krachtens artikel 108 zal een met bijzondere meerderheid gestemde wet de organisatie en de uitoefening van het administratief toezicht op de lagere overheden kunnen laten regelen door de Raden van de gemeenschap of het gewest.

6. Op 29 juli 1980 wordt het nieuw artikel 107ter gestemd waarmee aan de wetgever wordt opgedragen het Arbitragehof op te richten.

7. Door de artikelen 110 en 113 van de Grondwet wordt het mogelijk om aan de gemeenschappen en de gewesten een eigen fiscaliteit toe te staan.

B. De uitvoeringswetten

1. De bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen bevat de bepaling betreffende de samenstelling, de bevoegdheden en de administratieve diensten van de Raden en de Executieven.

2. De gewone wet van 9 augustus 1980 regelt de vier volgende aangelegenheden: de financiële middelen, de oplossing voor mogelijke conflicten, het gebruik der talen en enkele wijzigingsbepalingen van wetten die de besturen onder toezicht en de ondergeschikte besturen beheersen.

De nieuwe bevoegdheden noopten ook tot een reorganisatie van het openbaar bestuur en de overheveling van diensten en personeelsleden.

3. Omdat de wetten en de decreten gelijke rechtskracht hebben werd overgegaan tot de oprichting van het Arbitragehof (wet van 28 juni 1983) dat uitsluitend de bevoegdheidsconflicten kon regelen die in wetten en decreten tot uiting zouden komen. Bij wet van 10 mei 1985 werden nadere regelen bepaald over de gevolgen van de door het Arbitragehof gewezen vernietigende arresten.

4. Door de wet van 31 december 1983 werd overgegaan tot de volwaardige hervorming der instellingen voor de Duitstalige Gemeenschap.

III. De staatshervorming 1988-1989

In het regeerakkoord van 30 april 1988 werd gesteld dat een nieuwe aanpassing van de staatsstructuren aan de gewij-

zigde opvattingen en behoeften ter zake noodzakelijk was. Een nieuwe stap in de staatshervorming zou worden gezet die tot doel had een gevoelige verruiming van de bevoegdheden en een aanpassing van het financieringssysteem van de gemeenschappen en gewesten. In het regeerakkoord werd overwogen dat de hervorming van 1980 geen definitieve gestalte heeft gegeven aan de Belgische staatshervorming, hoofdzakelijk omdat het statuut van het hoofdstedelijk gewest Brussel nog steeds werd geregeld door de gecoördineerde wet van 20 juli 1979 tot oprichting van voorlopige gewest- en gemeenschapsinstellingen.

Deze derde stap van de Staatshervorming zou worden verwezenlijkt in drie fasen.

A. Eerste fase

1. Grondwetsherziening 1988

Door de wijziging op 7 en 15 juli 1988 van zeven artikelen van de Grondwet werden de grondslagen gelegd van de derde hervorming van de Belgische staatsstructuren sinds 1970. In diezelfde periode werd ook overgegaan tot de herziening van de bijzondere wet van 8 augustus 1980.

a. De vorige Regering was, naar verluidt, gestruikeld over de problemen betreffende de communautarisering van het onderwijs. Sinds 1970 waren de gemeenschappen in beginsel bevoegd voor het onderwijsbeleid, maar de Grondwet bevatte een hele reeks uitzonderingen op dit principe: de schoolvrede, de leerplicht, de onderwijsstructuren, de diploma's, de toelagen, de wedden, de schoolbevolkingsnormen bleven nationaal.

De meeste van die uitzonderingen zijn door het nieuwe artikel 59bis van de Grondwet geschrapt: alleen de bepaling van het begin en het einde van de leerplicht, de minimale voorwaarden voor het uitreiken van de diploma's (de indeling van de onderwijsniveaus en het aantal studiejaar per onderwijsniveau) en de pensioenregeling zijn nog aangelegenheden voor de nationale wetgever en de regering.

Gelijktijdig met de federalisering van het onderwijs zijn de politieke waarborgen van het schoolpact van 1958 vervangen door afdwingbare grondwettelijke waarborgen. Daartoe werden op 15 juli 1988, naast artikel 59bis ook de artikelen 17 en 107ter van de Grondwet herzien (B.S., 19 juli 1988).

Artikel 17 handelde tot dan alleen over de onderwijsvrijheid, d.i. de vrijheid om onderwijs te organiseren en de vrijheid van de ouders of studenten om zelf een school te kiezen. De nieuwe uitgebreide versie van dit artikel bevat ook het recht op onderwijs, waarvan de toegang tot het einde van de leerplicht kosteloos is, en de onderwijsgelijkheid, maar de wet en het decreet houden wel rekening met objectieve verschillen die een aangepaste behandeling van onderwijsinstellingen verantwoorden.

De aanvullende tekst van artikel 17 bepaalt uitdrukkelijk dat een Gemeenschap bevoegdheden als inrichtende macht van het Rijksonderwijs kan overdragen aan een of meer autonome organen. Zowel voor de goedkeuring als voor de wijziging van dit decreet is een tweederde meerderheid nodig.

De Franstaligen zijn terzake voorstander van een ruime decentralisatie maar willen de prerogatieven van de minister als inrichtende macht van het onderwijs behouden.

De Vlamingen daarentegen opteerden voor een overdracht aan een autonome raad en lokale scholenraden, die democratisch samengesteld worden uit mensen die gehecht zijn

aan dit onderwijs en waarin de ideologische en filosofische verscheidenheid binnen de Vlaamse Gemeenschap tot uiting komt. Die plannen werden verwezenlijkt met het bijzonder decreet van 10 december 1988 betreffende de Autonome Raad voor het Gemeenschapsonderwijs (*B.S.*, 29 december 1988). Voor een goed begrip van de werking van de ARGO moet ook de uitvoerige tekst van het politiek akkoord betreffende de ARGO worden geraadpleegd (*St. Vl. R.*, 1988-1989, nr. 181/1, bijlage I, p. 74-89).

Door de wijziging van artikel 107ter van de Grondwet werd het toetsingsrecht van het Arbitragehof grondwettelijk uitgebreid tot artikel 17. Het Arbitragehof zal wetten en decreten kunnen vernietigen die in strijd zijn met dat artikel en dus de onderwijsvrijheid en -gelijkheid schenden. Dat toetsingsrecht geldt nu ook voor de grondwetsartikelen 6 (gelijkheid van alle Belgen) en 6bis dat handelt over het niet-discriminatiebeginsel. De Grondwet laat de mogelijkheid open om de bevoegdheid van het Arbitragehof i.v.m. grondwettelijke toetsing later uit te breiden tot andere grondwetsartikelen. Voortaan zal eenieder die doet blijken van een belang i.v.m. artikel 6, 6bis en 17 zich tot het Arbitragehof kunnen wenden.

b. Niet enkel de communautarisering van het onderwijs, maar ook het probleem Voeren en de structuren van het Brusselse Gewest gaven aanleiding tot politieke onrust en noopten tot een politiek akkoord.

In het kader van het regeerakkoord over het Voerprobleem was het nodig de artikelen 47, 1e lid en 48, 1e lid van de Grondwet te vervangen door nieuwe bepalingen: aldus geschiedde op 7 juli 1988 (*B.S.*, 9 juli 1988). De wijziging van deze Grondwetsartikelen laat de wet toe de samenstelling van de kiescolleges en de voorwaarden voor kiesgerechtigtheid zo te wijzigen dat inwoners van bepaalde gemeenten (denk aan Voeren en Komen-Waasten) die de wet aanduidt (dat wordt de wet van 9 augustus 1988) hun kiesrecht kunnen uitoefenen in een kiesomschrijving van een andere provincie en dat in voorkomend geval aan Belgen die in het buitenland verblijven, eveneens stemrecht kan worden verleend.

De herziening, eveneens op 7 juli 1988 (*B.S.*, 9 juli 1988), van artikel 108ter, § 2 en 3, van de Grondwet heeft tot doel de uitoefening van de bevoegdheden van de Brusselse agglomeratie en van de cultuurcommissies, alsook de uitoefening van de bevoegdheden inzake de bicommunautaire aangelegenheden, op te dragen aan de Brusselse Hoofdstedelijke Raad in het kader van de werking van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest (zie voor de concrete uitwerking de hierna besproken bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen).

c. De ook nog op 7 juli 1988 aan art. 115 *in fine* van de Grondwet toegevoegde bepaling strekt ertoe een permanent financieringsstelsel voor de Gewesten te waarborgen door een wet aangenomen met een bijzondere meerderheid. Het financieringssysteem zou steunen op de eigen financiële verantwoordelijkheid en de omkeerbare solidariteit. Daarbij zou ook de bezorgdheid van 's lands openbare financiën niet uit het oog worden verloren (voor de uitwerking van dit voorschrift raadplege men de bijzondere wet van 16 januari 1989 betreffende de financiering van de gemeenschappen en de gewesten).

De Vlaamse en de Franse Gemeenschap zijn bevoegd voor het sluiten van verdragen voor de culturele, onderwijs- en persoonsgebonden aangelegenheden, maar de regelen daar-

voor zullen moeten worden vastgesteld in een bijzondere meerderheidswet waarvan de uitwerking naar de derde fase is verschoven.

2. De uitvoeringswetten van 8 en 9 augustus 1988

De Regering heeft i.v.m. de Staatshervorming de «bevoegdheidswet» van 8 augustus 1988 tot wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen gerekend tot de uitvoering van de Staatshervorming in de eerste fase (*B.S.*, 13 augustus 1988).

Ofschoon de «pacificatiewet» van 9 augustus 1988 (*B.S.*, 13 augustus 1988) — in wezen is het een wet met een veel langere naam — niet tot de Staatshervorming moet worden gerekend, is deze wet wel onlosmakelijk met de Staatshervorming gebonden omdat, bij gemis van akkoord over de Voerstreek, Komen-Waasten, en de Brusselse randgemeenten, er geen politiek akkoord over de Staatshervorming mogelijk zou zijn geweest.

a) De bijzondere wet van 8 augustus 1988 tot wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen is het resultaat van de ervaring van de voorbije acht jaar die verscheidene leemten in de bevoegdheidsverdeling tussen de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten had aangetoond. De wet breidt de bevoegdheden van de Gewesten en Gemeenschappen uit en beoogt homogene bevoegdheidspakketten tot stand te brengen. Wel behoudt de wet de verdelingstechniek die in 1980 werd gehanteerd, nl. de expliciete toewijzing van bevoegdheden aan Gewesten en Gemeenschappen, terwijl de overblijvende of residuaire bevoegdheden blijven berusten bij de centrale Staat: ofschoon de federale weg wordt gevolgd, is er juridisch geen federalisme.

De gemeenschappen krijgen bevoegdheden voor de handelsreclame op radio en televisie en voor de hulp aan de geschreven pers. Hun bevoegdheid inzake jeugdbescherming wordt uitgebreid.

De uitbreiding van de bevoegdheden van de Gewesten is zo ruim dat er niet aan te denken valt in dit kort bestek tot een opsomming over te gaan. Een goed inzicht in die uitbreiding verschaft *Parl. St., Senaat*, B.Z. 1988, nr. 405/2, bijlage 1, waar de nieuwe bevoegdheden in vetjes werden afgedrukt.

Bestaande gewestbevoegdheden zoals de bescherming van het leefmilieu en het water- en energiebeleid worden uitgebreid. De Gewesten krijgen ook toezichtsbevoegdheid over de zgn. facilitéitengemeenten.

De bevoegdheidswet breidt het aantal leden van de Executieven uit en bepaalt ook dat de Vlaamse Regering van 18 oktober 1988 voor een periode van 4 jaar evenredig wordt samengesteld. Dit is het gevolg van een politieke verbintenis die moest worden gehonoreerd.

De wet van 8 augustus 1988 heeft de overlegprocedures tussen de nationale overheid en de Executieven en tussen de Executieven onderling sterk uitgebreid, hoofdzakelijk in het uitvoerende vlak.

Nieuw is de inlassing in artikel 92bis van de bijzondere wet van het beginsel van de samenwerkingsakkoorden tussen de Staat, de gemeenschappen en de gewesten. Enerzijds bestaat daartoe een mogelijkheid, anderzijds een verplichting.

Het is mogelijk samenwerkingsakkoorden te sluiten die onder meer betrekking hebben op de gezamenlijke oprichting en het gezamenlijk beheer van gemeenschappelijke diensten en instellingen, op het gezamenlijk uitoefenen van eigen

bevoegdheden, of op de gemeenschappelijke ontwikkeling van initiatieven.

Er bestaat een verplichting om samenwerkingsakkoorden te sluiten met betrekking tot de openbare werken en het vervoer die de grenzen van een gewest overschrijden.

Artikel 92ter van de bijzondere wet opent de mogelijkheid van vertegenwoordiging van de gemeenschappen en de gewesten in de beheers- of beslissingsorganen van de nationale instellingen en omgekeerd.

b. De «pacificatiewet» van 9 augustus 1988 (B.S., 13 augustus 1988) bevat bepalingen voor drie groepen van gemeenten.

– I.v.m. de gemeenten Voeren en Komen-Waasten wordt de mogelijkheid geopend om bij de wetgevende verkiezingen te stemmen in een anderstalig kiescollege en wordt overgegaan tot de oprichting van een college van provinciegouverneurs. Dit college verleent enerzijds eensluidende adviezen in een aantal aangelegenheden over de voorstellen van beslissing van de gouverneurs van de provincies Henegouwen en Limburg. Anderzijds doet het uitspraak in de plaats van de bestendige deputatie over de geschillen met betrekking tot de verkiezing van de gemeenteraadsleden, de schepenen, de Raad en het Vast Bureau voor Maatschappelijk Welzijn. Het K.B. van 6 september 1988 bevat de nadere regels voor de werking van het college van provinciegouverneurs (B.S., 7 september 1988).

– In de gemeenten Voeren, Komen-Waasten en de randgemeenten wordt overgegaan tot de rechtstreekse verkiezing van de schepenen, de Raad en het Vast Bureau voor Maatschappelijk Welzijn.

– Voor alle rand- en taalgrensgemeenten geldt de verplichting voor elke mandataris van een gemeente en een O.C.M.W. de kennis van de taal van het taalgebied te hebben, nodig om zijn mandaat uit te oefenen.

De verkiezing of de benoeming verleent het vermoeden van taalkennis dat onweerlegbaar is ten overstaan van de rechtstreeks door de bevolking gekozen mandatarissen en dat weerlegbaar is ten aanzien van de andere mandatarissen.

B. De tweede fase

De tweede fase van de staatshervorming bestaat uit drie grote luiken: de hervorming van het Arbitragehof, de oprichting van de bestuursorganen voor het hoofdstedelijk gebied Brussel en de financiering van gemeenschappen en gewesten.

1. Het Arbitragehof

De bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof en de wet van 6 januari 1989 betreffende de wedden en pensioenen van de rechters, de referendarissen en de griffiers van het Arbitragehof (B.S., 7 januari 1989) vervangen alle voorgaande wetten van 1983, 1984 en 1985 ter zake. Voor een korte bespreking hiervan raadplege men de bijdrage van J. Velaers, «De nieuwe bijzondere wet op het Arbitragehof».

2. De Brusselse instellingen

De bijzondere wet van 12 januari 1989 met betrekking tot de Brusselse instellingen en de wet van 12 januari 1989 tot regeling van de wijze waarop de Raad van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest wordt verkozen (B.S., 14 januari 1989), beheersen voortaan de werking van de Brusselse instellingen.

In die werking moeten drie grote blokken worden onderscheiden: de gewestelijke bevoegdheden, de bevoegdheden van de Brusselse agglomeratie en de gemeenschapsbevoegdheden.

a. Het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest heeft dezelfde bevoegdheden als de andere twee gewesten, zonder een enkele uitzondering. Het oefent die uit door middel van ordonnances die dezelfde rechtskracht hebben als de wet. Die ordonnances zijn onderworpen aan een beperkte juridische controle in die zin dat Hoven en rechtbanken de ordonnances die niet zouden stroken met de wet of met de Grondwet niet zullen toepassen, maar alleen het Arbitragehof zal bevoegd zijn de ordonnantie te toetsen aan de artikelen 6, 6bis en 17 van de Grondwet.

De Brusselse Hoofdstedelijke Raad is samengesteld uit 75 leden die rechtstreeks worden verkozen op dezelfde dag als de verkiezingen voor de vernieuwing van het Europees Parlement, d.i. voor vijf jaar. De Executieve zal vijf leden tellen: de voorzitter uitgezonderd, zullen twee leden behoren tot de Franse taalgroep en twee tot de Nederlandse taalgroep. Bij de Executieve zullen drie gewestelijke staatssecretarissen worden aangesteld wier statuut vergelijkbaar is met dat van de staatssecretarissen van de nationale regering. Een onder hen behoort tot de Nederlandse taalgroep. Zij zijn geen leden van de Executieve.

Er werd een samenwerkingscommissie tussen Staat en Gewest ingesteld, met inachtneming van de taalpariteit, om de bijzondere functie van Brussel als internationale hoofdstad te vrijwaren. Ze zal beraadslagen, volgens de regelen van de consensus, over de gemeenschappelijke initiatieven die door het Gewest en de Staat samen worden voorgesteld tot uitbouw en bevordering van de internationale en hoofdstedelijke functie van Brussel.

b. De artikelen 48 tot 59 regelen de uitoefening van de bevoegdheden van de Brusselse agglomeratie door de organen van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest. Aldus worden de Raad en het college van de Brusselse agglomeratie opgeheven met het doel de instellingen te vereenvoudigen. De Brusselse agglomeratie heeft drie soorten van bevoegdheden: exclusieve, overgedragen en toegewezen bevoegdheden.

c. De artikelen 60 tot 82 van de bijzondere wet van 12 januari 1989 regelen de uitoefening van de gemeenschapsbevoegdheden. De gemeenschapsaangelegenheden zijn de culturele, de persoonsgebonden en onderwijsaangelegenheden in het tweetalig gebied Brussel-Hoofdstad. De tot dan toe bestaande cultuurcommissies worden vervangen door de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de Franse Gemeenschapscommissie en de gemeenschappelijke gemeenschapscommissie. Dit laatste orgaan zal de bicommunautaire persoonsgebonden aangelegenheden beheren.

3. De financiering

De bijzondere wet van 16 januari 1989 betreffende de financiering van de gemeenschappen en de gewesten (B.S., 17 januari 1989) wordt als het sluitstuk van de tweede fase van de staatshervorming beschouwd. Zij bevat, naast de talrijke bepalingen betreffende het nieuwe financieringsstelsel, ook normatieve voorschriften die de draagwijdte van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 en 8 augustus 1988 of andere wetten wijzigen. Het is onbegonnen werk in kort bestek die wet samen te vatten. Daarom slechts deze enkele basisgegevens.

a. De wet regelt de overdracht van goederen en van personeel aan de gemeenschappen en de gewesten en de instellingen van openbaar nut.

b. Zij bevat bepalingen over de financieringsbronnen waarbij vanaf het begrotingsjaar 1990 jaarlijks een nationale solidariteitstussenkomst wordt toegekend aan het gewest waarvan de gemiddelde opbrengst van de personenbelasting per inwoner lager ligt dan de gemiddelde opbrengst van de personenbelasting per inwoner voor het Rijk. Vanzelfsprekend moest ook aandacht worden besteed aan de lasten van het verleden.

c. Procedures van overleg werden uitgewerkt en in bepaalde gevallen moeten verplichte samenwerkingsakkoorden worden gesloten. Die samenwerkingsakkoorden kunnen aanleiding geven tot geschillen tussen de contracterende partijen met betrekking tot de uitlegging of de uitvoering.

De geschillen worden beslecht door een samenwerkingsgerecht. De bijzondere wet van 16 januari 1989 heeft nauwe banden met de twee laatste wetten die in het raam van de tweede fase van de staatshervorming werden gestemd. Het gaat om twee wetten van 23 januari 1989.

4. Samenwerkingsgerecht

De wet van 23 januari 1989 (*B.S.*, 24 januari 1989) heeft samenwerkingsgerechten opgericht.

De wet voorziet in de oprichting van een rechtscollège voor elk samenwerkingsakkoord en bepaalt de grenzen van zijn bevoegdheid. Alleen de partijen bij een samenwerkingsakkoord kunnen een zaak bij het rechtscollège aanhangig maken. Het is als enig gerecht bevoegd voor het beslechten van dergelijke geschillen, maar zoals ieder gerecht valt het onder de toepassing van de regels die bepalen dat een zaak prejudicieel bij het Arbitragehof aanhangig moet worden gemaakt wanneer het, ter gelegenheid van een geschil, wordt verzocht zich uit te spreken over bevoegdheidsproblemen die voortkomen uit wetteksten. De beslissingen van de samenwerkingsgerechten zijn niet vatbaar voor beroep of herziening. Ze hebben alleen tussen de partijen gezag van gewijsde.

5. Een andere wet van 23 januari 1989 houdende uitvoering van artikel 110, § 2, tweede lid van de Grondwet (*B.S.*, 21 januari 1989) schrijft voor dat de Raden van de gemeenschappen en de gewesten niet bevoegd zijn om belastingen te heffen op de materies die het voorwerp uitmaken van een belasting door de Staat, noch opcentiemen kunnen heffen op belastingen en heffingen ten voordele van de Staat, noch kortingen hierop toestaan.

Inmiddels is de tweede fase van de staatshervorming nog niet helemaal uitgevoerd. Daartoe zijn nog een drietal gewone wetten vereist die behoren tot de zogenaamde fase twee bis.

Een eerste wet moet de eerste en de tweede fase van de staatshervorming toepasselijk maken op de Duitse gemeenschap. Verder moeten in een andere wet de beginselen worden vastgelegd voor de overdracht van de parastatalen die onder de bevoegdheid van de deelgebieden zijn gekomen. Ten slotte is er nog een gewone wet voor Brussel nodig om o.m. de vertegenwoordiging van de Vlamingen in de O.C.M.W.'s en de schepencolleges van de Brusselse gemeenten te regelen, alsmede het taalgebruik in de Brusselse gewestelijke diensten en parastatalen.

C. De derde fase

De derde fase van de staatshervorming zou vóór de zomer van 1990 door het Parlement moeten zijn goedgekeurd. De derde fase bestaat onder meer uit de afschaffing van het dubbel mandaat van parlementslid en lid van de Raad, de omvorming van de Senaat tot een Senaat van de gemeenschappen, de regeling van het verdragsrecht voor de gewesten en de gemeenschappen en de overdracht van de residuaire bevoegdheid van de nationale overheid aan de gemeenschappen en gewesten.

W. Lambrechts

De nieuwe bijzondere wet op het Arbitragehof

Ter voldoening aan het gewijzigde artikel 107ter, § 2, van de Grondwet werd op 6 januari 1989 de bijzondere wet op het Arbitragehof (*B.S.*, 7 januari 1989) uitgevaardigd. Deze wet vervangt de vroegere wet van 28 juni 1983. In dit kort bestek gaan we niet in op de talrijke, minder ingrijpende wijzigingen die — vaak in het licht van de ervaring van de afgelopen jaren — werden aangebracht aan verschillende aspecten van de organieke wet op het Arbitragehof. We bespreken slechts vijf krachtlijnen: 1° de uitbreiding van de bevoegdheid van het Hof; 2° de verruiming van de toegang tot het Hof; 3° het kanaliseren van de verwachte toevloed van zaken; 4° de zorg voor het recht van verdediging; 5° het statuut van de referendarissen en de griffiers.

1° Hoewel de naam «Arbitragehof» behouden bleef, zal het Hof — nog meer dan in het verleden — als het Belgisch Grondwettelijk Hof kunnen worden beschouwd. Het Arbitragehof zal voortaan niet alleen de wetten, de decreten en nu ook de ordonnances van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kunnen toetsen aan de bevoegdheidsverdelende artikelen in de Grondwet of de bijzondere wet van 8 augustus 1980, doch ook aan de artikelen 6 (gelijkheidsbeginsel), 6bis (discriminatieverbod) en 17 (vrijheid van gelijkheid in en recht op onderwijs) van de Grondwet (art. 107ter Gw. en artt. 1 en 26, § 1, 3°, Bijz. W.).

2° Ook de toegang tot het Arbitragehof werd verruimd. De zaken zullen nog steeds bij het Arbitragehof aanhangig worden gemaakt hetzij door een beroep tot vernietiging, in beginsel in te stellen binnen een termijn van zes maanden i.p.v. één jaar (art. 3, § 1), hetzij door een prejudiciële vraag gesteld door een rechtscollège. Voortaan zullen echter niet alleen de Ministerraad en de Executieven beroepen tot vernietiging kunnen instellen, doch ook de voorzitters van de verschillende wetgevende vergaderingen op verzoek van twee derde van hun leden (art. 2, 3°, Bijz. W.). Daarenboven zal «iedere natuurlijke persoon of rechtspersoon die doet blijken van een belang» zich tot het Hof kunnen wenden (art. 2, 2°, Bijz. W.). Aan het Arbitragehof zal het toekomen het begrip «belang» te interpreteren. In de parlementaire voorbereiding wordt herhaaldelijk de rechtspraak van de Raad van State als voorbeeld gesteld, o.m. wat betreft het in aanmerking nemen van het collectief en het corporatief belang.

3° De bijzondere wetgever heeft gemeend de verwachte toevloed van zaken te moeten kanaliseren langs «drie sluisen».

a. Zo zijn de lagere hoven en rechtbanken niet langer verplicht een prejudiciële vraag te stellen aan het Arbitragehof wanneer ze van oordeel zijn dat een wet, een decreet of een

ordonnantie de genoemde grondwetsartikelen «klaarblijkelijk niet schendt» (art. 26, § 2, derde lid, 3°, Bijz. W.). De bijzondere wetgever heeft aldus de «acte clair»-theorie willen erkennen. Merkwaardig is wel dat de verplichting om de prejudiciële vraag te stellen niet versoepeld, doch integendeel nog verstrengd werd voor het Hof van Cassatie en voor de Raad van State. Deze zullen steeds de prejudiciële vraag moeten stellen, zelfs wanneer het Arbitragehof reeds eerder uitspraak heeft gedaan over een beroep tot vernietiging of een prejudiciële vraag met hetzelfde onderwerp.

b. De beroepen tot vernietiging en de prejudiciële vragen die «klaarblijkelijk onontvankelijk zijn of klaarblijkelijk niet tot de bevoegdheid van het Hof behoren», kunnen voortaan in een «Voorafgaande rechtspleging» voor een «Beperkte Kamer» van de voorzitter met de twee rechters-verslaggevers worden verworpen (artt. 70 en 71 Bijz. W.).

c. De beroepen tot vernietiging en de prejudiciële vragen die «klaarblijkelijk ongegrond» zijn, kunnen door het Hof zelf, met een verkorte «Voorafgaande rechtspleging», worden behandeld (artt. 70 en 72 Bijz. W.).

4° De zorg voor het recht van de verdediging is een van de andere krachtlijnen van de nieuwe organieke wet van 6 januari 1989. Het Arbitragehof zal voortaan ambtshalve een advocaat kunnen aanwijzen om een partij bij te staan (art. 75, eerste lid). De Koning kreeg de opdracht daartoe een aangepaste bijstandsregeling uit te vaardigen (art. 75, tweede lid). Het contradictoir karakter van de rechtspleging voor het Hof werd daarenboven versterkt doordat de regeling van de vrijwillige tussenkomst door het indienen van een memorie (artt. 85 tot 87) werd aangevuld met een regeling voor het indienen van een memorie van antwoord (art. 89). De lacune in de wet van 28 juni 1983 die het mogelijk maakte om conclusies neer te leggen in elke stand van de rechtspleging om aldus partij te worden in het geding, wordt thans in de bijzondere wet weggewerkt. Naast de strikt gereguleerde memories en memories van antwoord kunnen voortaan geen conclusies meer worden neergelegd (cf. artt. 86, 89 en 106, vierde lid, Bijz. W.; zie reeds de Richtlijn van het Arbitragehof zelf van 15 december 1987, *B.S.*, 29 december 1987). Ten slotte heeft de senaatscommissie er ook voor gewaakt dat het recht van de verdediging in de «Voorafgaande rechtspleging» wordt gewaarborgd (artt. 71, tweede lid, en 72, tweede lid, Bijz. W.).

5° De samenstelling van het Arbitragehof uit zes Nederlandstalige en zes Franstalige rechters, met zes rechters die zitting namen wegens hun juridische ervaring als magistraat in het Hof van Cassatie of de Raad van State of als hoogleraar aan een Belgische Universiteit en zes die zitting namen wegens hun ervaring als oud-parlementslid, werd niet gewijzigd (artt. 31 en 34 Bijz. W.). Wel wordt het aantal medewerkers van de rechters, de referendarissen, verhoogd van ten hoogste tien tot ten hoogste veertien (art. 35). Hun statuut wordt aanzienlijk verbeterd, zowel inzake de vastheid van betrekking (art. 38, Bijz. W.: mogelijkheid tot vaste benoeming na drie jaar), als inzake de financiële waardering ervan (wet 6 januari 1989 betreffende de wedden en pensioenen van de rechters, de referendarissen en de griffiers van het Arbitragehof, *B.S.*, 7 januari 1989, *err. B.S.*, 1 februari 1989). De griffiers van het Arbitragehof zullen in de toekomst doctor of licentiaat in de rechten dienen te zijn (art. 41, Bijz. W.).

J. Velaers

Nieuwe bevoegdheden voor Gemeenschappen en Gewesten in het kader van de federale Belgische Staat

De eerste fase van de staatshervorming 1988-89 stond in het teken van de uitbreiding van de bevoegdheden van de Gemeenschappen en de Gewesten. Daartoe werd zowel artikel 59bis, § 2, 2°, van de Grondwet inzake het onderwijs (15 juli 1988, *B.S.*, 19 juli 1988), als de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen gewijzigd (bijz. wet 8 augustus 1988, *B.S.*, 13 augustus 1988). Het doel was drievoudig: 1. een substantiële uitbreiding van de bevoegdheden van de Gemeenschappen en de Gewesten en een herschikking ervan in meer homogene bevoegdheidspakketten, 2. de vrijwaring van de economische eenheid en de monetaire unie in het Belgische federaal verband en 2. de versterking van de samenwerking tussen Staat, Gemeenschappen en Gewesten door te voorzien a) in afdwingbare overlegprocedures en b) in de mogelijkheid en soms de verplichting om «samenwerkingsakkoorden» te sluiten.

1.a. Voortaan zullen de Gemeenschappen ten volle bevoegd zijn voor het onderwijs met uitzondering van de bepaling van het begin en het einde van de leerplicht, de minimale voorwaarden voor het uitreiken van de diploma's en de pensioenregeling. Een politieke conditio sine qua non voor de overdracht van de onderwijsbevoegdheid was dat enerzijds de waarborgen voor de vrijheid van, de gelijkheid in en het recht op onderwijs op een meer substantiële wijze werden ingeschreven in het artikel 17 van de Grondwet en dat anderzijds het Arbitragehof bevoegd werd om te waken over de eerbiediging van deze grondwettelijke waarborgen (art. 107ter Gw.).

Ook inzake cultuur werd de bevoegdheid van de Gemeenschappen uitgebreid. Wat het medialeid betreft zijn de Gemeenschappen voortaan immers bevoegd voor de handelsreclame op radio en televisie (art. 4, 6°) en voor de hulp aan de geschreven pers (art. 4, 6bis). De Gemeenschappen verloren echter hun bevoegdheid inzake monumenten en landschappen aan de Gewesten (art. 4, 4°) die aldus bevoegd zijn voor alle aspecten die verband houden met de ruimtelijke ordening (art. 6, § 1, I, 7°).

De persoonsgebonden aangelegenheden werden eveneens herschikt tot meer homogene pakketten. De bevoegdheid inzake jeugdbescherming werd tussen de Staat en de Gemeenschappen herverdeeld met het oog op een minder conflictuele uitoefening ervan (art. 5, § 1, II, 5°). De Gemeenschappen zullen voortaan daarenboven bevoegd zijn voor het geheel van de sociale hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale reïntegratie (art. 5, § 1, II, 7°).

b. De gewestelijke bevoegdheden inzake het leefmilieu (art. 6, § 1, II), het waterbeleid (art. 6, § 1, V) het energiebeleid (art. 6, § 1, VII) en het tewerkstellingsbeleid (art. 6, § 1, IX) werden uitgebreid en herschikt. Daarenboven werden aan de Gewesten belangrijke nieuwe bevoegdheden toegekend. Inzake infrastructuur zijn de Gewesten voortaan bevoegd voor de openbare werken en het vervoer, met uitzondering o.m. van de luchthaven Brussel-Nationaal (art. 6, § 1, X). Inzake de ondergeschikte besturen, zullen de Gewesten – in beginsel althans – het administratief toezicht niet alleen uitoefenen maar ook organiseren (art. 7). Daarenboven behoort de financiering van de ondergeschikte besturen voortaan tot hun bevoegdheid (art. 6, § 1, VIII, 2° en 3°), hetgeen een regionalisering inhoudt van het Gemeentefonds,

van het hulpfonds tot financieel herstel van de gemeenten en van het Fonds van de provinciën, behalve wat betreft de provincie Brabant. Inzake economie (art. 6, § 1, VI) beschikken de Gewesten voortaan over de principiële bevoegdheid inzake het economisch beleid (art. 6, § 1, VI, eerste lid, 1°) met inbegrip van de economische expansie en de vroegere nationale economische sectoren, inzake de gewestelijke aspecten van het kredietbeleid (art. 6, § 1, VI, eerste lid, 2°) en inzake de natuurlijke rijkdommen (art. 6, § 1, VI, eerste lid, 5°). Daarenboven zijn ze – parallel met de nationale overheid – bevoegd inzake het afzet- en uitvoerbeleid (art. 6, § 1, VI, eerste lid, 3°) en inzake hulp aan landbouwbedrijven (art. 6, § 1, VI, eerste lid, 4°).

De zogenaamde «impliciete bevoegdheden» van de Gemeenschappen en de Gewesten dienen voortaan ruimer te worden geïnterpreteerd: in aangelegenheden waarvoor de Raden niet bevoegd zijn, zullen zij toch decreten kunnen uitvaardigen in zoverre dit «noodzakelijk» (voorheen «onontbeerlijk») is voor de uitoefening van hun bevoegdheid (art. 10).

c. Aan de Gemeenschappen en Gewesten werden ook bijkomende instrumenten toegekend om hun bevoegdheden uit te oefenen. Zo beschikken ze voortaan over de bevoegdheid inzake het wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot de aangelegenheden die tot hun bevoegdheid behoren (art. 6bis, § 1). Ook de nationale overheid beschikt ter zake echter over een parallelle bevoegdheid (art. 6bis, § 3). De Gemeenschappen en Gewesten kunnen gedecentraliseerde diensten, instellingen en ondernemingen oprichten of kapitaalparticipaties nemen ter uitoefening van hun bevoegdheid (art. 9). Ze beschikken voortaan over een ruimere autonomie inzake de controle op deze instellingen (opheffing art. 13, § 3 en § 6). Het administratief en geldelijk statuut – met uitzondering van de pensioenregeling en het vakbondsstatuut – van het personeel van de Gemeenschappen en de Gewesten en van de publiekrechtelijke personen die ervan afhangen, zal voortaan door de Gemeenschappen en de Gewesten zelf worden vastgesteld met inachtneming evenwel van algemene principes ervan die bij koninklijk besluit zullen worden vastgesteld (art. 87, § 3, 4 en 5).

2. Naast de versterking van de autonomie van de deelgebieden door de uitbreiding van hun bevoegdheden, heeft de bijzondere wetgever ook een bijzondere zorg besteed aan het vrijwaren van de economische unie en de monetaire eenheid (E.M.U.). De Gewesten dienen hun bevoegdheden uit te oefenen met inachtneming van de beginselen van het vrije verkeer van personen, goederen, diensten en kapitalen, van de vrijheid van handel en nijverheid en van het algemeen normatief kader voor de E.M.U. zoals dat in algemene regels wordt vastgelegd in internationale verdragen of door of krachtens een nationale wet. De nationale overheid blijft daarenboven exclusief bevoegd in een aantal aangelegenheden die voor het behoud van de E.M.U. als wezenlijk worden beschouwd, zoals o.m., het muntbeleid, het financieel beleid en de bescherming van het spaarwezen, het prijs- en inkomensbeleid, het mededingingsrecht, het handelsrecht en het vennootschapsrecht, de vestigingsvoorwaarden, de industriële en intellectuele eigendom, het arbeidsrecht en de sociale zekerheid (art. 6, § 1, VI, tweede lid, 2°).

3° Een laatste zorg van de bijzondere wetgever betrof de coherentie van het beleid binnen de federale Belgische Staat.

a.. Voor tal van aangelegenheden schrijft de bijzondere wet voor dat de bevoegdheden slechts kunnen worden uitgeoefend na overleg, betrokkenheid, advies of akkoord van de Staat, de Gemeenschappen of de Gewesten al naar gelang van het geval. Belangrijk is dat al deze bepalingen voortaan als bevoegdheidsverdelende regels worden beschouwd, zodat de niet-naleving ervan door het Arbitragehof kan worden gesanctioneerd (nieuw artikel 124bis van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Arbitragehof, ingevoegd door art. 68 van de bijzondere wet 16 januari 1989 betreffende de financiering van de Gemeenschappen en de Gewesten, B.S., 17 januari 1989).

b. In de bijzondere wet van 8 augustus 1980 werd daarenboven een nieuwe titel IVbis ingevoegd betreffende de «Samenwerking tussen de Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten». Voortaan zullen er «samenwerkingsakkoorden» – een nieuwe categorie van publiekrechtelijke overeenkomsten – kunnen worden gesloten. In beginsel is het sluiten van een dergelijk akkoord facultatief. Zo kunnen akkoorden worden gesloten over de gezamenlijke oprichting en het gezamenlijk beheer van gemeenschappelijke diensten en instellingen, het gezamenlijk uitoefenen van eigen bevoegdheden of de gemeenschappelijke ontwikkeling van initiatieven (art. 92bis, § 1). Voor een aantal aangelegenheden is het sluiten van een samenwerkingsakkoord echter verplicht. Zo zijn de Gewesten verplicht een akkoord te sluiten over grensoverschrijdende openbare werken en vervoersdiensten (art. 92bis, § 2). Geschillen over de uitlegging of de uitvoering van een samenwerkingsakkoord zullen worden beslecht door een ad hoc, voor elk akkoord, opgericht rechtscollege (art. 92bis, §§ 5 en 6). De samenstelling, de werking en de rechtspleging van het «samenwerkingsgerecht» worden nader bepaald in de wet van 22 januari 1989 «op het rechtscollege bedoeld bij artikel 92bis, §§ 5 en 6, en artikel 94, § 3, van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen» (B.S., 24 januari 1989).

J. Velaers

BOEKEN

Recueil de jurisprudence, 1988, Jurisprudence de l'année 1987, Brussel, 1326 blz.

De omvang van dit jaarboek is dit jaar met bijna 50% gestegen; het aantal juridische tijdschriften stijgt, het aantal rechtswerken eveneens... er wordt méér rechtspraak gepubliceerd dan ooit tevoren.

Het aantal trefwoorden is behoorlijk toegenomen, zodat de rechtspracticus geen doolhof van woorden meer moet doorlopen om zijn weg te vinden in dit monumentaal werk. Toch blijft er op dit gebied nog heel wat werk te verrichten: o.m. wordt onder het trefwoord «Transaction» zowel de dading inzake arbeidsgeschillen als inzake huurovereenkomsten en wisselrecht vermeld, zo komen beslissingen inzake diefstal voor onder het trefwoord «Infraction» terwijl er een afzonderlijk trefwoord «Vol» bestaat. Waarom moet men medeplichtigheid onder het trefwoord «Infraction» zoeken? Waarom verzachtende omstandigheden of verschoningsgronden onder «Infraction»? Waarom deskundigen onder het trefwoord «Instruction criminelle»? Het vergemakkelijkt de opzoekingen niet.

Het valt ook op dat het aantal auteurs toeneemt: meer en meer juristen voelen zich geroepen de pen ter hand te nemen en commentaar te leveren bij rechtspraak of rechtsleer. Het jaarboek is een werkelijke spiegel van de juridische activiteiten in ons land.

Het werk is onmisbaar voor rechtspractici: wie vlug de laatste rechtspraak wenst te kennen, wie wil controleren of zijn documentatie volledig is, wie op de hoogte wil blijven van de doctrine betreffende bepaalde problemen, vindt hier zijn gading. Het is een hooggeprijsd maar ook een hooggeprezen werkinstrument voor elke jurist

A. Vandeplas

L. DUPONT en C. VANDER AUWERA, **Het nieuwe jeugdrecht van de Vlaamse Gemeenschap**, Acco, Leuven, 1988, 155 p.

Sinds het arrest van het Arbitragehof van 30 juni 1988 (*B.S.*, van 21 juli 1988; *T.B.P.*, 1989, 51-56) is duidelijkheid geschapen omtrent de precieze draagwijdte van de autonomie van de Gemeenschappen inzake jeugdbescherming. Door de wijziging van de artikelen 5, § 1, II, 6°, en 6, § 3bis, 4°, van de bijzondere wet tot hervorming der instellingen van 8 augustus 1980, door de wet van 8 augustus 1988 (*B.S.*, van 13 augustus 1988), werd die bevoegdheid trouwens op een meer nauwkeurige wijze geformuleerd en bovendien nog uitgebreid.

Eindelijk kon dan ook het decreet van de Vlaamse Gemeenschap van 27 juni 1985 inzake bijzondere jeugdbijstand, waarvan de conformiteit met de staatsvorming van 1980 de inzet van het beroep tot vernietiging bij het Arbitragehof was, volop uitwerking krijgen. Voor een eerste reeks artikelen gebeurde dit met ingang van 1 augustus 1988 (*B.V.E.* van 20 juli 1988, *B.S.*, van 5 november 1988, gewijzigd bij *B.V.E.* van 14 december 1988, *B.S.*, van 27 januari 1989).

Het boekje van de heren Dupont en Vander Auwera schetst de moeilijke genese van het nieuwe jeugdbeschermingsrecht in de Vlaamse Gemeenschap sinds de grondwetsherziening van 1980. Zij onderscheiden vijf fasen, gaande van de onvrede die de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming op de vooravond van de communautarisering van de materie meer en meer teweegbracht, tot de uitspraak van het Arbitragehof van 30 juni 1988 om de tenuitvoerlegging van het decreet van 27 juni 1985.

In een tweede deel analyseren de auteurs de doelstellingen van het nieuwe decreet en commentariëren ze de werking van de diverse organen die het decreet in het leven roept: het comité voor bijzondere jeugdzorg, het bureau voor bijzondere jeugdbijstand, de bemiddelingscommissie voor bijzondere jeugdbijstand, de sociale diensten en de in artikel 24 van het decreet bedoelde «erkenningcommissie».

Het werk van Dupont en Vander Auwera heeft als ondertitel: «Teksten met inleidende commentaar». Alle juridische basisteksten, inclusief de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming en een uittreksel met de relevante bepalingen van de vorig jaar veranderde bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, zijn bijgevolg opgenomen. Na de uitspraak van het Arbitragehof van 30 juni 1988 (arrest dat in deze compilatie jammer genoeg ontbreekt) waren de auteurs blijkbaar bijzonder gehaast om met hun inleidende commentaar over het nieuwe jeugdrecht in de Vlaamse Gemeenschap, de eerste te zijn. Dat heeft echter tot gevolg dat de laatste uitvoeringsbesluiten ontbreken. Zo het besluit van de Vlaamse Executieve van 12 oktober 1988 houdende oprichting, samenstelling en werkwijze van de commissie ingesteld bij artikel 24 van het decreet van 27 juni 1985 inzake bijzondere jeugdbijstand (*B.S.*, van 22 december 1988), het besluit van 14 december 1988 tot wijziging van het besluit van 20 juli 1988 (voorlopige intrekking van de opheffing van de sociale diensten bij de jeugdrechtbanken; *B.S.*, van 27 januari 1989), alsook het besluit van 23 december 1988 dat in het *Belgisch Staatsblad* van 21 februari 1989 gepubliceerd werd en dat het organiek besluit van 20 juli 1988 op de bemiddelingscommissie voor bijzondere jeugdbijstand en het administratief secretariaat aanpast om magistraten, andere dan die geveiseerd door artikel 19, § 1, derde lid, van het decreet, te laten zitting nemen in de bemiddelingscommissie (geen kandidaten genoeg, Mijnheer Lenssens?).

Jammer ook dat de auteurs hun publikatie niet afgerond hebben met een trefwoordenlijst. Het nieuwe jeugdbeschermingsrecht in Vlaanderen omvat heel wat onbekende begrippen, zodat een zaakregister de bruikbaarheid van hun werk zeker zou hebben verhoogd.

Alain Coppens

JOZEF LIEVENS, **De eenpersoons-BVBA**, Kluwer, 1987, 288 p.

In het woord vooraf schrijft de auteur dat hij zijn leermeester prof. em. Jan Ronse heel erkentelijk is bij het tot stand komen van het werk. De leerling heeft zijn huiswerk inderdaad heel goed gemaakt: de uitstekende bibliografie is een getuige van de grondige studie die aan het werk is voorafgegaan.

De studie van de specifieke aspecten van de «een»persoons-BVBA werd op een harmonieuze wijze ondergebracht in het kader van het geheel van de vennootschapsrechtelijke regels eigen aan de meerhoofdige BVBA. De indeling van het werk is bovendien heel logisch.

In het eerste deel beschrijft de auteur op een vlotte wijze hoe de wet met vallen en opstaan uiteindelijk op 1 juli 1987 met eenparigheid van stemmen door de Kamer werd aangenomen.

In het eerste hoofdstuk van het tweede deel wordt uitvoerig ingegaan op de bijzondere bepalingen eigen aan de eenpersoons-BVBA, waarbij bijzondere aandacht wordt besteed aan de oprichtingsvoorwaarden (maatschappelijk kapitaal, inbreng in geld of in natura, ...), de vormvereisten (notariële akte) en de beperkingen van het primair huwelijksstelsel. Het tweede hoofdstuk behandelt de wijze waarop de eenpersoons-BVBA moet worden bestuurd. Hierbij werd een onderscheid gemaakt naargelang de enige vennoot zelf optreedt als zaakvoerder dan wel één of meer externe zaakvoerders benoemt die de vennootschap vertegenwoordigen. Verder wordt in hoofdstuk III ook aandacht besteed aan de uitoefening van de aandeelhoudersrechten, rekening houdend met de specifieke huwelijksvermogensstelsels. Daar het overlijden van de enige vennoot niet noodzakelijk de ontbinding van de vennootschap tot gevolg heeft, worden ook de erfrechtelijke regels in het kort behandeld. Hoofdstuk IV raakt de basisprincipes inzake ontbinding en vereffening van de eenpersoons-BVBA. Ten slotte wordt in het vijfde hoofdstuk uitgebreid aandacht besteed aan de aansprakelijkheidsproblematiek: de oprichtersaansprakelijkheid, de aansprakelijkheid als zaakvoerder en de gerechtelijke doorbraak, nl. de uitbreiding van het faillissement van de vennootschap tot dat van de enige vennoot. De talrijke verwijzingen naar rechtsleer en rechtspraak maken van dit hoofdstuk een uitstekende synthese van de civielrechtelijke aansprakelijkheden waarmee oprichters en zaakvoerders van vennootschappen rekening moeten houden ongeacht de vennootschapsvorm. Dat het oprichten van een eenpersoons-BVBA ook enkele zware formaliteiten met zich meebrengt blijkt in deel II, waar de auteur de krachtlijnen van de boekhoudwetgeving opsomt evenals de verplichting tot het opmaken van een inventaris en jaarrekening toelicht.

Het sociaalrechtelijk statuut van de vennoot als zelfstandige, de voor- en nadelen van een management-BVBA en de vrije beroepen die in aanmerking komen voor het oprichten van een professionele vennootschap, komen aan bod in deel IV en deel V.

Het zijn tenslotte de fiscale voordelen die (vooral) beoefenaars van vrije beroepen ertoe aanzetten om via de oprichting van de eenpersoons-BVBA te ontsnappen aan de progressiviteit van de personenbelasting. Hoewel het fiscale deel tamelijk summier wordt behandeld, is het de verdienste van de auteur dat reeds kort na de standkoming van de wet, een degelijk gestructureerd en vlot leesbaar handboek, aangevuld met een uitstekende bibliografie, aan de rechtspractici in Vlaanderen werd voorgesteld.

Paul Maeyaert

J.L. VAN DER NEUT, **Discriminatie en strafrecht**, Arnhem, Gouda Quint B.V., 1986, 163 p.

In het boek *Discriminatie en strafrecht*, als zesde nummer uit de serie Monografieën strafrecht bespreekt mr. J.L. van der Neut het Nederlandse strafrechtelijk instrumentarium ter bestrijding van de discriminatie van personen en groepen, waarbij de auteur dit probleemveld wenst te benaderen vanuit een praktische en voornamelijk positiefrechtelijke invalshoek, zonder grote aandacht te willen besteden aan de rechtstheoretische, rechtsfilosofische en sociaal-wetenschappelijke vragen rond dit thema van de discriminatie.

In een inleidend hoofdstuk geeft de auteur een overzicht van de verschillende omschrijvingen van het begrip discriminatie en zoekt hij terecht naar een duidelijke definitie met het oog op de strafrechtelijke handhaving van de discriminatieverboden. In het begrip discriminatie staat «het onderscheid maken» centraal, op grond van

bepaalde wezenlijke persoonskenmerken, zoals o.m. ras, geslacht, seksuele geaardheid, politieke c.q. levensovertuiging. Zo'n onderscheid is vrijwel steeds gebaseerd op persoonlijke opvattingen, zodat volgens de auteur bij het begrip discriminatie het er uiteindelijk om gaat of het maken van een bepaald onderscheid door de wetgever (en eventueel verrijnd door de rechter) als onredelijk c.q. irrelevant is bestempeld; zo'n juridisch benoemingsproces is uiteraard tijdsgebonden en wordt mede door de maatschappelijke ontwikkelingen beïnvloed.

De auteur geeft in het tweede hoofdstuk een rechts-historisch overzicht van de ontwikkeling van de Nederlandse strafwetgeving inzake discriminatie, waarvan de eerste bepalingen dateren uit de jaren dertig en betrekking hadden op het beledigen van een groep personen. De verdere ontwikkeling van de nationale strafwetgeving werd sterk beïnvloed door de verschillende internationale teksten van de Verenigde Naties, en voornamelijk het Internationaal Verdrag van New York van 21 december 1965 inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie. Het is interessant te vermelden dat sinds 3 december 1982 via voormeld verdrag een individuele klachtenprocedure in werking is getreden bij een door het verdrag ingestelde commissie voor de uitbanning van rassendiscriminatie. We kunnen hier opmerken dat dit individuele klachtrecht door België (nog) niet is aanvaard (zie hierover: Groenendijk, K., «Het individuele klachtrecht», *T. Vreemd.*, 1988, 3-7). De goedkeuring van dit verdrag van New York leidde tot een (verplichte) wijziging en uitbreiding van de Nederlandse strafbepalingen, o.m. nieuwe beledigingsbepalingen en de belangrijke strafbaarstelling van achterstellen wegens ras (wet van 11 februari 1971). Verschillende praktijk-complicaties bij de toepassing van de nieuwe strafbepalingen (bv. de rassendiscriminatie bij de toelating tot horecagelegenheden en de zogenaamde niet-joodverklaring vanwege Nederlandse bedrijven ingevolge de Arabische boycot van Israël) hebben geleid tot nieuwe wetgevende initiatieven en tot aanscherpingen van de strafrechtelijke discriminatiebepalingen; een ontwikkeling die de auteur kritisch overloopt en die tot op heden voortduurt.

Het werkelijke corpus van het boek wordt gevormd door hoofdstuk 3, waarin de vigerende strafrechtelijke discriminatiebepalingen in het Nederlandse Wetboek van Strafrecht besproken worden op basis van een grondige analyse van wetgeving, rechtspraak en rechtsleer en waarbij de auteur niet nalaat zijn eigen visie weer te geven. In de huidige strafbepalingen staat de discriminatiegrond ras centraal; een grond die ruim geïnterpreteerd wordt en waaronder volgens de rechtspraak van de Hoge Raad ook huidskleur, afkomst en nationale en etnische afstamming moeten worden gerekend (m.a.w. in de lijn van het Internationaal Verdrag van New York). Een eerste groep van strafbare feiten uit het strafwetboek bestaat uit de beledigingen wegens ras, godsdienst of levensovertuiging, meer bepaald door de daden van het opzettelijk doen van beledigende uitlatingen (artikel 137c), het aanzetten tot haat of discriminatie van mensen of gewelddadig optreden tegen personen of goed (artikel 137d) en het openbaar maken van zulke uitlatingen en het verspreiden of ter openbaarmaking van die uitlating of verspreiding in voorraad hebben van een voorwerp waarin zo'n uitlating is vervat (artikel 137e). In die uitoefening van beroep of bedrijf onderscheid maken tussen personen wegens ras (artikel 429^{quater}, lid 1) en deelneming aan discriminerende activiteiten (artikel 429ter) vormen de tweede groep van strafbepalingen inzake discriminatie. Niet alleen de constitutieve bestanddelen van de verschillende strafbare feiten, maar ook algemeen strafrechtelijke vraagstukken, zoals o.m. het daderschap van de rechtspersoon, de deelneming en de strafuitsluitingsgronden (zowel de algemene, bv. overmacht en avas, als de bijzondere, bv. de zogenaamde positieve discriminatie – artikel 429^{quater}, lid 2) worden onder de loupe genomen. De eerste groep van strafbare feiten houdt volgens de auteur een soms te vergaande verbodsbepaling in (bv. artikel 137c), terwijl de strafbare feiten uit de tweede groep daarentegen soms niet ver genoeg gaan, te vaag geformuleerd zijn (vnl. artikel 429^{quater}) en bovendien niet onder de overtredingen maar wel onder de misdrijven zouden moeten worden geplaatst zoals de eerste groep, gelet op in de praktijk het doorgaans ontbreken van evenwicht tussen normschending en sanctie en het doorgaans bestaan van een situatie van onderpunishment.

In een vierde hoofdstuk staat de auteur even stil bij de vraag om nieuwe discriminatiegronden in te voegen in het Wetboek van Strafrecht en meer bepaald de uitbreiding van de strafbaarstelling van discriminatie tot bepaalde vormen van pornografie, terwijl in een

vijfde en laatste hoofdstuk de meer fundamentele vraag onderzocht wordt of het wel wenselijk is dat het verbod op discriminatie is opgenomen in het Wetboek van Strafrecht. Vanuit het schadebeginsel kan een strafrechtelijke handhaving van een aantal strafbepalingen reeds verdedigd worden, doch de auteur geeft voor een efficiënte bestrijding van de rassendiscriminatie en eveneens *de lege ferenda* voor de discriminatie op grond van seksuele geaardheid, sekse, geloof en/of levensovertuiging, eerder de voorkeur aan een systeem van een tweesporig handhavingssysteem, nl. het naast elkaar bestaan van een strafrechtelijke én een civielrechtelijke handhaving zodat de slachtoffers uiteindelijk de keuze hebben van inschakeling van het civiel recht of strafrecht.

Ik meen te mogen stellen dat de auteur in zijn opzet het probleemgebied van de discriminatie positiefrechtelijk te benaderen zeer goed geslaagd is. Het is zijn verdienste om dit vrij gevoelig onderwerp dat wel eens aanleiding geeft tot niet gefundeerde beschouwingen, in het technisch-juridisch vlak grondig te analyseren; op basis van zo'n proces mogen en kunnen dan terecht kritische standpunten ingenomen worden.

Ook de Belgische rechtspracticus kan voor de Belgische racismewet van 1981 alleszins interessante informatie ontleen aan de Nederlandse strafwetgeving en het commentaar hierop. Betreffende deze Belgische wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden kunnen we vermelden dat recentelijk nog deze wet in haar geheel besproken werd door E. Boutmans in zijn artikel «De toepassingsmogelijkheden van de racismewet», *Panopticon*, 1989, 27-51.

Bart Spriet

Aangekondigd

R.J. POLAK, *Inleiding tot het wegenverkeersrecht. Deel III, Strafrechtelijke afwikkeling*, Zwolle, Tjeenk Willink, 208 p., 79,50 fl.

J.W. KOTEN, *Arts en arbeid 2* (reeks Menselijke schade nr. 13), Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 216 p., 1.950 fr.

M.C. BURKENS, *Algemene leerstukken van grondrechten naar Nederlands constitutioneel recht*, Zwolle, Tjeenk Willink, 252 p., 59 fl.

R. DE VALKENEER, *Précis du notariat*, Brussel, Bruylant, 360 p., 2.862 fr.

C.P.M. CLEIREN, *Beginselen van een goede procesorde*, Arnhem, Gouda Quint, 396 p.

J. SOETENHORST-DE SAVORNIN LOHMAN (red.), *Slachtoffers van misdrijven. Ontwikkelingen in hulpverlening, recht en beleid*, Arnhem, Gouda Quint, 218 p.

R. VAN DEN BERGH, E. DIRIX, *Handels- en economisch recht in hoofdlijnen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 342 p.

E.J.J. VAN DER HEIJDEN, *Handboek voor de naamloze en de besloten vennootschap*, (elfde druk, bewerkt door W.C.L. Van der Grinten), Zwolle, Tjeenk Willink, 922 p., 220 fl.

H.K. FERNANDES MENDES, *Onafhankelijkheid en parlementair stelsel in Suriname. Hoofddlijnen van een nieuw en democratisch staatsbestel*, Zwolle, Tjeenk Willink, 338 p., 49,50 fl.

MEDEDELINGEN

Wegwijs in de loopbaanonderbreking

Het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid heeft een overzichtelijke brochure uitgegeven betreffende de loopbaanonderbreking in de privé-sector, overheidssector en het onderwijs.

Deze brochure is gratis verkrijgbaar.

Algemeen verslag over de sociale zekerheid – 1986

Het Ministerie van Sociale Voorzorg heeft zopas het zesentwintigste Algemeen Verslag over de Sociale Zekerheid gepubliceerd. Het is verkrijgbaar door storting of overschrijving van 325 fr. op rekening 000-2005866-03 van het Ministerie van Sociale Voorzorg,

Dienst publikaties, Zwarte Lievevrouwstraat 3c, 1000 Brussel, met vermelding «Algemeen Verslag over de Sociale Zekerheid - 1986, uitgave 1987».

Het algemeen verslag verstrekt inlichtingen over de algemene rekeningen van de sociale zekerheid, die een dubbel doel hebben: de afzonderlijke verrichtingen inzake ontvangsten en uitgaven van de beheersinstellingen samenvatten om een algemeen overzicht te krijgen van de op gang gebrachte financieringsmechanismen en de economische en sociale weerslag van de regeling aantonen, o.m. aan de hand van een onderzoek betreffende de globale resultaten van de inkomenshervreiding.

De algemene rekeningen bevatten verrichtingen betreffende de verplichte sociale zekerheidsregeling voor werknemers, mijnwerkers en zeelieden inbegrepen (eerste deel) en voor zelfstandigen (tweede deel), waarbij tussen de verschillende takken een onderscheid wordt gemaakt.

Voor het jaar 1985 zijn de verstrekte gegevens definitief, voor het jaar 1986 gaat het om ramingen en voor het jaar 1987 om vooruitzichten.

Het Ministerie van Sociale Voorzorg (algemene directie van de studiën en sociale programmatie) heeft het nuttig geacht zijn algemene verslag over de sociale zekerheid 1986 (uitgave 1987) in te leiden met een overzicht van de ontwikkeling van de reserves van de sociale zekerheid.

Uit de algemene rekeningen blijkt dat de totale sociale zekerheidsontvangsten voor werknemers (exclusief de jaarlijkse vakantie en de fondsen voor bestaanszekerheid) en zelfstandigen samen in 1987 waarschijnlijk 1.111,5 miljard fr. belopen (1.114,1 miljard in 1986 en 1.062,5 miljard in 1985) terwijl de totale sociale zekerheidsuitgaven voor werknemers (exclusief de jaarlijkse vakantie en de fondsen voor bestaanszekerheid) en zelfstandigen samen in 1987 waarschijnlijk 1.104,1 miljard fr. zullen belopen (1.092,3 miljard in 1986 en 1.035,4 miljard in 1985).

In het verslag zijn een aantal kleurengrafieken opgenomen, die de evolutie van de ontvangsten en uitgaven van de sociale zekerheid voor werknemers gedurende de periode 1981-1985 in beeld brengen.

Studiedag: «Les prises de participations»

Deze studiedag, georganiseerd door de Rechtsfaculteit van de U.C.L. in samenwerking met het Centre d'études juridiques Européennes de la Faculté de droit de l'Université de Genève, vindt plaats op 17 april 1989 te Louvain-la-Neuve (Collège Thomas More), met uiteenzettingen van o.a. de professoren F. T'Kint, K. Geens, P. Van Ommeslaghe, E. Wymeersch, G.A. Dal, G. Keutgen, G. Horsmans, A. Hirsch en G. Hertig.

Inlichtingen: mevr. J. Castelle, Département de droit économique et social. Collège Thomas More, Place Montesquieu 2, 1348 Louvain-la-Neuve (tel. 010/47.47.58).

Colloquium te Kortrijk: balie 1992

Op vrijdag 14 april te 17u00 organiseert de Raad van de Orde bij de Balie te Kortrijk, in samenwerking met de Conferentie van de Jonge Balie en met de steun van de Kulak, een debat over de problemen van de Balie in 1992.

Aan de orde komen o.m.: «Wat met het dubbele kantoor?», «Onder welke deontologie valt de advocaat die zich in een vreemde lidstaat vestigt?», «Kan een balie toelatingsvereisten opleggen aan een vreemde advocaat die zich in haar rechtsgebied wenst te vestigen?»

Het debat staat onder leiding van stafhouder mr. C. Gits. Verlenen verder hun medewerking: stafhouder R. André (deken van de Nationale Orde van Advocaten), stafhouder J.J. Triplet (Rijsel), deken Th. R. Bremer (Amsterdam), stafhouder P. Van Mallegheem (Gent), de heer B. Carsin (Europese Commissie) en mr. C. Bevernage (Brussel). Het debat wordt ingeleid door mr. W. Daem (directeur van de Nationale Orde van Advocaten).

Inlichtingen: Bibliotheek Rechtbank Kortrijk (tel. 056/22.56.51, b.p. 219).

Jaarvergadering van de Vlaamse Juristenvereniging te Brugge

De Vlaamse Juristenvereniging houdt op zaterdag 15 april 1989 te Brugge haar jaarvergadering, met het volgende programma:

- 09u30 Aankomst der deelnemers in de Saaihalle, het gerestaureerde huis van de Genuese Loge (15e eeuw).
 - 10u00 «Vlaamse juristen en Europa 1992». Inleiders: prof. dr. W. Van Gerven (K.U.Leuven) en prof. dr. H. Brugmans (rector-emeritus Europacollege Brugge).
 - 13u00 Lunch in het nieuw gerechtsgebouw.
 - 14u30 Bezoek aan het gerechtsgebouw en wandeling door Brugge met bezoek aan diverse bezienswaardigheden.
 - 18u00 Receptie in de Saaihalle
 - 19u00 Avondmaal in de Saaihalle.
- Secretariaat jaarvergadering Vlaamse Juristenvereniging: mevr. F. Detandt, Polderstraat 13, 8310 Brugge (tel. 050/44.32.11, b.p. 310).

Colloquium: Technologie op zoek naar recht III

Dit colloquium, georganiseerd door de Vlaamse Juristenvereniging in samenwerking met het Centrum voor Intellectuele Rechten en vertegenwoordigers van de Vlaamse Rechtsfaculteiten, vindt plaats op 26 april in de seminarieruimten naast Flanders Expo, Maaltekouter 1, 9820 Gent, met het volgende programma:

- 9u00 Aankomst en documentatie.
 - 09u30 Verwelkoming door prof. M. Storme, voorzitter Vlaamse Juristenvereniging
- Voormiddagzitting onder het voorzitterschap van prof. mr. L. De Gryse (U.F.S.I.A.).
- 09u45 Produktaansprakelijkheid m.b.t. gebrekkige software (prof. G. Vandenbergh, V.U. Amsterdam).
Aansprakelijkheid bij automatiseringscontracten (mr. K. Van Hoecke)
 - 11u00 Koffiepauze
 - 11u15 Juridische bescherming van computerprogramma's (mr. J. Keustermans, C.I.R.)
Juridische bescherming van chips (prof. F. Gotzen, K.U. Leuven, directeur C.I.R.)
 - 12u30 Lunch in hoofdhal van Flanders Expo (Carestel)
Namiddagzitting onder voorzitterschap van prof. H. Cousy (K.U.Leuven)
 - 14u30 Over computerkrakers e.d. Actualia omtrent informatica-criminaliteit (mr. R. Verstraeten)
Technische snuffjes in het (advocaten-)kantoor: juridische en deontologische aspecten (mr. V. Van Herreweghe)
 - 15u45 Informatisering van het kantoor: boekhouding en fiscaliteit (prof. mr. M. Flamée, V.U.B.)
Het belang van de technologische innovatie, een uitdaging voor onze K.M.O.'s (prof. R. Donckels, U.F.S.A.L.)
 - 17u00 Slotwoord door de prof. M. Storme en W. Geysen (K.U.Leuven, voorzitter C.I.R.)
- Deelnemingsprijs voor leden van de Vlaamse Juristenvereniging 1.500 fr., voor niet leden 2.000 fr., te storten op rekening nr. 446-0006171-06 «Technologie-Recht».
- Secretariaat en inlichtingen: mevr. A. Robijns, Tiensestraat 41, 3000 Leuven (tel. 016/28.52.14).

Studienamiddag: «Zin en onzin van de management- en de patri-moniumvennootschap na de belastinghervorming» en «Helpt de Luxemburgse houding?»

Fiskofoon organiseert deze studienamiddag op woensdag 19 april 1989 in het auditorium van Royale Belge, Vorstlaan 25, 1170 Brussel.

Inlichtingen: mevr. Vanfleteren, Biblio, Brasschaatsteenweg 200, 2180 Kalmthout (tel. 11.26.23).